

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση
των ενηλίκων για τη διδασκαλία της
επόμενης γενιάς

Co-funded by
the European Union

Erasmus+

Project N. 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Erasmus+ «Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς»

Εκπαίδευση στη Δημοκρατία και την Πολιτική Συμμετοχή για Παιδιά Ηλικίας 5–9 Ετών, Εκπαιδευτικούς και Εκπαιδευτές Εκπαιδευτικών

Η παρούσα έκδοση μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί, υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται σωστά η πηγή και επισημαίνονται σαφώς τυχόν τροποποιήσεις.

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι απόψεις και οι γνώμες που εκφράζονται είναι αποκλειστικά των συγγραφέων και δεν αντανακλούν απαραίτητα αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της OeAD-GmbH. Ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε η αρχή χορήγησης επιχορήγησης μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνες για αυτές.

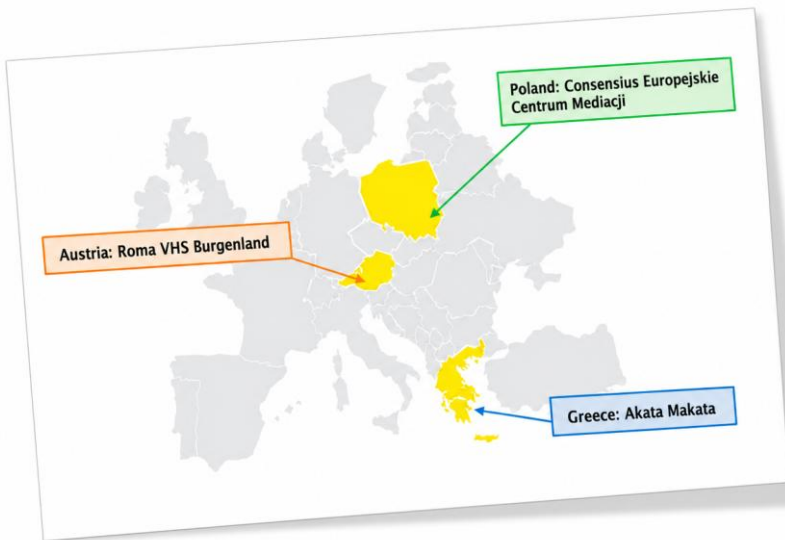

Co-funded by
the European Union

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγή	5
2. Ανάπτυξη της Μεθοδολογίας	5
3. Θεωρητικό πλαίσιο – Εθνικές εκθέσεις	6
4. Έρευνες (Αρχική και Τελική) από τη Δραστηριότητα Μάθησης, Διδασκαλίας και Κατάρτισης (LTTA)	8
5. Περιγραφή της Μεθοδολογίας	13
6. Οδηγίες πρακτικής εφαρμογής	29
7. Εργαλεία δοκιμής και αξιολόγησης	32
8. Θέματα ηθικής και ένταξης	37
Βιβλιογραφία	40
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	41
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	62
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ	77

Συγγραφείς και ερευνητές:

Αυστρία: Melinda Tamás MA, Mag. Herwig Wallner, Mag.a Carina Pinzker

Ελλάδα: Konstantina Soumpenioti, Venia Soumpenioti

Πολωνία: Paulina Roś, Krzysztof Roś

1. Εισαγωγή

Το έργο «Democracy in Action: Empowering Adults to Teach the Next Generation» (Democracy4All Ages) αποτελεί μια σύμπραξη μικρής κλίμακας του προγράμματος Erasmus+ στον τομέα της εκπαίδευσης ενηλίκων, με στόχο την ενίσχυση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών ενηλίκων ώστε να διδάσκουν δημοκρατικές αξίες και την ενεργό συμμετοχή του πολίτη σε παιδιά μικρής ηλικίας.

Το έργο επικεντρώνεται στην ανάπτυξη πρακτικών και προσαρμόσιμων εκπαιδευτικών πόρων — συμπεριλαμβανομένου ενός εγχειριδίου μεθοδολογίας, ενός οδηγού για εκπαιδευτές και ενός συνόλου εκπαιδευτικού υλικού — που θα υποστηρίξουν τους εκπαιδευτικούς στην ενσωμάτωση των δημοκρατικών αρχών στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη ήδη από την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία.

Βασισμένο σε παιδαγωγικές προσεγγίσεις όπως η παιδοκεντρική φιλοσοφία του Janusz Korczak και η προσέγγιση «Φιλοσοφία για Παιδιά» (P4C), το έργο προάγει τη συμμετοχική μάθηση, την κριτική σκέψη και την ενεργό συμμετοχή των παιδιών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

2. Ανάπτυξη της Μεθοδολογίας

Η μεθοδολογία που παρουσιάζεται στο παρόν έγγραφο αναπτύχθηκε μέσα από μια δομημένη διαδικασία που συνδύασε εμπειρικά δεδομένα, ανασκόπηση υφιστάμενων πρακτικών και συνεργατική ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των εταίρων της κοινοπραξίας.

Αρχικά πραγματοποιήθηκε ανάλυση αναγκών, μέσω ενός κοινού ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε σε γονείς και εκπαιδευτικούς οι οποίοι εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5–9 ετών σε όλες τις χώρες των εταίρων. Η διαδικασία αυτή παρείχε πολύτιμα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τις υπάρχουσες πρακτικές, τις προκλήσεις και τις προσδοκίες που σχετίζονται με τη δημοκρατική εκπαίδευση, τη συμπερίληψη και τη συμμετοχή.

Παράλληλα, κάθε εταίρος πραγματοποίησε ανασκόπηση των υφιστάμενων πρακτικών και προσεγγίσεων στο εθνικό του πλαίσιο. Τα αποτελέσματα συντέθηκαν σε μια συγκριτική έκθεση, η οποία ανέδειξε τις βασικές προσεγγίσεις αλλά και τις κοινές προκλήσεις που θεντοπίζονται στις συμμετέχουσες χώρες.

Τα ευρήματα αυτά αναπτύχθηκαν περαιτέρω μέσω οργανωμένης ανταλλαγής γνώσεων μεταξύ των εταίρων, ιδίως κατά τη διάρκεια της Δραστηριότητας Μάθησης, Διδασκαλίας και Κατάρτισης (Learning, Teaching and Training Activity – LTTA), όπου οι προτεινόμενες προσεγγίσεις συζητήθηκαν, δοκιμάστηκαν στην πράξη και βελτιώθηκαν.

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν συμπληρωματικές συναντήσεις εργασίας, οι οποίες υποστήριξαν την περαιτέρω ανάπτυξη και εναρμόνιση της μεθοδολογίας. Η παρούσα μεθοδολογία αποτελεί, επομένως, το αποτέλεσμα μιας επαναληπτικής και

συνεργατικής διαδικασίας, η οποία μετατρέπει τα εμπειρικά ευρήματα και τις πρακτικές εμπειρίες σε συγκεκριμένες και προσαρμόσιμες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για τους εκπαιδευτικούς.

3. Θεωρητικό πλαίσιο – Εθνικές εκθέσεις

Οι τρεις εθνικές εκθέσεις (που συνοδεύουν το παρόν έγγραφο) από την Αυστρία, την Ελλάδα και την Πολωνία καταδεικνύουν μια ισχυρή κοινή δέσμευση υπέρ της δημοκρατικής εκπαίδευσης και της ενεργού συμμετοχής του πολίτη για παιδιά ηλικίας 5-9 ετών.

Και στις τρεις χώρες, η δημοκρατική εκπαίδευση αντιμετωπίζεται κυρίως ως μια βιωματική και σχεσιακή διαδικασία, παρά ως μια μορφή τυπικής διδασκαλίας.

Οι εκθέσεις τονίζουν με συνέπεια ότι τα παιδιά μαθαίνουν δημοκρατικές αξίες, όπως η δικαιοσύνη, η ενσυναίσθηση, τη συνεργασία, την υπευθυνότητα και τη συμμετοχή, κυρίως μέσα από τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις, τις δραστηριότητες που βασίζονται στο παιχνίδι, τον διάλογο, την ομαδική εργασία και την παρατήρηση των ενηλίκων ως προτύπων συμπεριφοράς.

Και τα τρία εκπαιδευτικά συστήματα είναι θεσμικά εναρμονισμένα με τα ευρωπαϊκά και διεθνή πλαίσια αναφοράς, ιδιαίτερα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, ενώ αναγνωρίζουν τη συμμετοχή και τα δικαιώματα του παιδιού ως θεμελιώδεις παιδαγωγικές αρχές.

Μια ακόμη σημαντική ομοιότητα αποτελεί η αναγνώριση του χάσματος που υπάρχει ανάμεσα στις πολιτικές επιδιώξεις και την πρακτική εφαρμογή τους. Και στις τρεις εκθέσεις αναφέρεται ότι οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν δομικά εμπόδια, όπως περιορισμένες ευκαιρίες επιμόρφωσης, ανεπαρκές παιδαγωγικό υλικό, περιορισμούς χρόνου και ασυνεπή θεσμική υποστήριξη.

Τα ερωτηματολόγια που πραγματοποιήθηκαν σε κάθε χώρα καταδεικνύουν επίσης την ευρεία υποστήριξη τόσο των γονέων όσο και των εκπαιδευτικών προς τη δημοκρατική εκπαίδευση και τη συμμετοχή των παιδιών, καθώς και την προτίμησή τους σε παιδαγωγικές προσεγγίσεις που καλλιεργούν την αυτονομία, την ενσυναίσθηση, την επικοινωνία και τη συνεργασία αντί της υπακοής και των αυστηρών πρακτικών.

Επιπλέον, και οι τρεις εκθέσεις υπογραμμίζουν ότι η δημοκρατική εκπαίδευση αποτελεί κοινή ευθύνη των σχολείων, των οικογενειών και της ευρύτερης κοινότητας, ενώ αναδεικνύουν τη σημασία των συμμετοχικών μεθοδολογιών και της αναστοχαστικής εκπαιδευτικής πρακτικής.

Παρά τις κοινές αυτές βάσεις, οι εκθέσεις αποκαλύπτουν και σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες διαμορφώνονται από τις εθνικές εκπαιδευτικές δομές, τα ιστορικά συμφραζόμενα και τις παιδαγωγικές παραδόσεις κάθε χώρας.

Η Αυστρία παρουσιάζει το πιο συστηματικά διαμορφωμένο πλαίσιο για τη δημοκρατική εκπαίδευση, το οποίο υποστηρίζεται από ισχυρές θεσμικές πρωτοβουλίες, όπως τα κοινοβουλευτικά εκπαιδευτικά προγράμματα και οι οργανωμένες παιδαγωγικές κατευθυντήριες γραμμές που βασίζονται στο Πλαίσιο Αναφοράς Ικανοτήτων για τη Δημοκρατική Κουλτούρα. Η αυστριακή προσέγγιση είναι βαθιά ενσωματωμένη στη φιλοσοφία της προσχολικής εκπαίδευσης, αν και η εφαρμογή της διαφοροποιείται λόγω της ομοσπονδιακής δομής του εκπαιδευτικού συστήματος.

Αντίθετα, η Ελλάδα αναδεικνύει την απουσία σαφών παιδαγωγικών μηχανισμών για τη διδασκαλία της δημοκρατίας, παρά τη σημαντική ευθυγράμμιση της εκπαιδευτικής πολιτικής με τις ευρωπαϊκές δημοκρατικές αξίες. Η ελληνική έκθεση εστιάζει ιδιαίτερα στα μεθοδολογικά κενά και κυρίως στην περιορισμένη προετοιμασία των εκπαιδευτικών για τη διευκόλυνση του διαλόγου, της συμμετοχής και της συμμετοχικής λήψης αποφάσεων. Παράλληλα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις συμπεριληπτικές και διαπολιτισμικές δημοκρατικές πρακτικές, ιδίως σε σχολικές μονάδες που εργάζονται με παιδιά προσφύγων και πολιτισμικά διαφοροποιημένες κοινότητες.

Η Πολωνία διαφέρει λόγω του πιο συγκεντρωτικού εκπαιδευτικού της συστήματος και της στενότερης σύνδεσης της αγωγής του πολίτη με την εθνική ταυτότητα και την ιστορική εμπειρία. Η δημοκρατική εκπαίδευση ενσωματώνεται περισσότερο έμμεσα στην ηθική και κοινωνική αγωγή και επηρεάζεται σημαντικά από τις προσωπικές ερμηνείες των ίδιων των εκπαιδευτικών. Η πολωνική έρευνα αναδεικνύει επίσης, ως ιδιαίτερη πρόκληση, την πολιτική ή πολιτισμική έλλειψη ευαισθησίας των ενηλίκων, η οποία μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εμπόδιο στη δημοκρατική μάθηση. Επιπλέον, στην Πολωνία παρατηρείται εντονότερη συνύπαρξη του παραδοσιακού πατριωτισμού με τη σύγχρονη έννοια της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη, σε σύγκριση με τις άλλες δύο χώρες.

Συνολικά, ενώ και οι τρεις χώρες αναγνωρίζουν τη δημοκρατική εκπαίδευση ως θεμελιώδη ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία, η Αυστρία εμφανίζει πιο ανεπτυγμένες θεσμικές δομές, η Ελλάδα δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον παιδαγωγικό μετασχηματισμό και τη συμπερίληψη, ενώ η Πολωνία επηρεάζεται περισσότερο από τη συγκεντρωτική διακυβέρνηση και τις ιστορικο-πολιτισμικές της παραδόσεις.

4. Έρευνες (Αρχική και Τελική) από τη Δραστηριότητα Μάθησης, Διδασκαλίας και Κατάρτισης (LTTA)

4.1 Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν πριν από την επιμόρφωση (Αρχικό Ερωτηματολόγιο - Entry Survey) και μετά την ολοκλήρωσή της (Τελικό Ερωτηματολόγιο Αναστοχασμού - Final Reflection Survey) από έντεκα (11) συμμετέχοντες σε εργαστήρια με αντικείμενο τη διδασκαλία της δημοκρατικής αγωγής και της αγωγής του ενεργού πολίτη σε παιδιά ηλικίας 5-9 ετών.

Τα εργαστήρια υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο των αξιών και των προτεραιοτήτων του προγράμματος Erasmus+, συμβάλλοντας στην προώθηση της συμμετοχής στη δημοκρατική ζωή, των κοινών ευρωπαϊκών αξιών, της ενεργού πολιτεΐτητας και της κοινωνικής ένταξης.

Στόχος των ερωτηματολογίων ήταν να διερευνηθούν οι αλλαγές στην αυτοπεποίθηση, τις γνώσεις και τις πρακτικές των συμμετεχόντων σχετικά με την υποστήριξη της συμμετοχής των παιδιών, της ενεργού πολιτεΐτητας και των δημοκρατικών αξιών ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία.

Συνολικά, έντεκα (11) συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τόσο το αρχικό όσο και το τελικό ερωτηματολόγιο.

4.2 Μεθοδολογία

Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα αρχικό ερωτηματολόγιο πριν από την έναρξη της επιμόρφωσης και ένα τελικό ερωτηματολόγιο αναστοχασμού μετά την ολοκλήρωσή της, σύμφωνα με τις διαδικασίες διασφάλισης ποιότητας, παρακολούθησης και αξιολόγησης του προγράμματος Erasmus+.

Και τα δύο ερωτηματολόγια περιλάμβαναν τρεις ποσοτικές ερωτήσεις που αξιολογούνταν σε πενταβάθμια κλίμακα (1 = χαμηλότερη τιμή, 5 = υψηλότερη τιμή) και δύο ανοιχτές ποιοτικές ερωτήσεις.

Η προσέγγιση αυτή, που συνδυάζει ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους, επιτρέπει μια τεκμηριωμένη αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων, συνδυάζοντας μετρήσιμους δείκτες με ποιοτικές πληροφορίες σχετικά με τις εμπειρίες, τις ανάγκες και τον αντιλαμβανόμενο αντίκτυπο της επιμόρφωσης.

Η παρούσα έκθεση επικεντρώνεται στη σύγκριση των μέσων όρων πριν και μετά την επιμόρφωση, καθώς και στην παρουσίαση των βασικών αλλαγών που προέκυψαν.

4.3 Ποσοτικά Αποτελέσματα

Η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων καταδεικνύει ότι το εργαστήριο είχε σαφή θετική επίδραση και στους τρεις τομείς που αξιολογήθηκαν.

4.3.1 Αυτοπεποίθηση στην υποστήριξη της συμμετοχής των παιδιών

Η αυτοαξιολόγηση των συμμετεχόντων σχετικά με την ικανότητά τους να υποστηρίζουν παιδιά ηλικίας 5-9 ετών στην έκφραση των απόψεών τους και στη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αυξήθηκε από μέσο όρο 3,36 πριν από την επιμόρφωση σε 4,00 μετά την ολοκλήρωσή της.

Η αύξηση αυτή δείχνει ότι το εργαστήριο ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση και την ετοιμότητα των συμμετεχόντων να ενθαρρύνουν ουσιαστικά τη φωνή των παιδιών στις καθημερινές εκπαιδευτικές πρακτικές.

4.3.2 Γνώση των Προσεγγίσεων της Δημοκρατικής Αγωγής και της Αγωγής του Πολίτη

Η μεγαλύτερη βελτίωση καταγράφηκε στις γνώσεις των συμμετεχόντων σχετικά με τις προσεγγίσεις της δημοκρατικής αγωγής και της αγωγής του ενεργού πολίτη που είναι κατάλληλες για την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Ο μέσος όρος αυξήθηκε από 2,81 πριν από την επιμόρφωση σε 4,18 μετά την ολοκλήρωσή της. Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει σημαντική ενίσχυση της κατανόησης βασικών εννοιών, μεθόδων και παιδαγωγικών πρακτικών που σχετίζονται με τη δημοκρατία και τα δικαιώματα του παιδιού.

4.3.3 Συμμετοχή των παιδιών στις καθημερινές αποφάσεις

Οι συμμετέχοντες ανέφεραν επίσης αξιοσημείωτη αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν την καθημερινή τους πρακτική. Ο μέσος όρος που αφορά τη συμμετοχή των παιδιών στη λήψη καθημερινών αποφάσεων (όπως η διαμόρφωση κανόνων, η επιλογή δραστηριοτήτων και οι καθημερινές ρουτίνες) αυξήθηκε από **3,45** πριν από την επιμόρφωση σε **4,54** μετά την ολοκλήρωσή της.

Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες δεν απέκτησαν μόνο περισσότερες γνώσεις και αυτοπεποίθηση, αλλά και την πρόθεση να εφαρμόσουν τις δημοκρατικές αρχές τόσο στο επαγγελματικό όσο και στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

4.4 Ποιοτική Ανατροφοδότηση – Προσδοκίες και Αναστοχασμός

Στο αρχικό ερωτηματολόγιο οι συμμετέχοντες κατέγραψαν τις προσδοκίες και τις ανάγκες τους σχετικά με τη διδασκαλία της δημοκρατίας στα μικρά παιδιά. Στο τελικό

ερωτηματολόγιο αναστοχασμού περιέγραψαν τις αλλαγές που παρατήρησαν στον τρόπο σκέψης τους, στις στάσεις τους και στις εκπαιδευτικές τους πρακτικές, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο σκοπεύουν να αξιοποιήσουν όσα έμαθαν.

Επιλεγμένα αποσπάσματα συμμετεχόντων (Αρχικό Ερωτηματολόγιο - Προσδοκίες: *Ποιες είναι οι κύριες προσδοκίες σας από αυτό το εργαστήριο;):*

[Απόσπασμα 1]

«Θα ήθελα να μάθω τρόπους να προσεγγίζω τη δημοκρατία πέρα από την απλή ψηφοφορία ή την επιλογή μεταξύ εναλλακτικών. Θέλω να διευρύνω τις γνώσεις μου σχετικά με το πώς μπορεί να εφαρμοστεί στην πράξη.»

[Απόσπασμα 2]

Ανησυχώ ότι οι δημοκρατικές αξίες απειλούνται στις μέρες μας και θα ήθελα να κάνω ό,τι μπορώ για να συμβάλω στη διατήρησή τους μακροπρόθεσμα.

[Απόσπασμα 3]

Θα ήθελα να γνωρίσω διαφορετικές εθνικές προσεγγίσεις και να συναντήσω ανθρώπους που εφαρμόζουν τη δημοκρατική εκπαίδευση σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Επιλεγμένα αποσπάσματα συμμετεχόντων (Τελική έρευνα αναστοχασμού – Σκέψεις για την εξέλιξη: *Τι έχει αλλάξει στον τρόπο σκέψης, στις στάσεις ή στην πρακτική σας ως αποτέλεσμα αυτού του εργαστηρίου;):*

[Απόσπασμα 1]

Πιστεύω ότι θα μπορέσω να αξιοποιήσω το εκπαιδευτικό υλικό που θα αναπτυχθεί και αισθάνθηκα ότι όσα συζητήσαμε ήταν πραγματικά πολύ χρήσιμα.

[Απόσπασμα 2]

Συνειδητοποίησα πόσο σημαντική είναι η δημοκρατία και ότι πρέπει να την εφαρμόζουμε περισσότερο με τα μικρά παιδιά. Βλέποντας τη θεωρία του Κορτσάκ στις αρχές του 20ού αιώνα, αναρωτήθηκα: σε ποιο σημείο βρισκόμαστε σήμερα;

[Απόσπασμα 3]

Γνώρισα διαφορετικές προσεγγίσεις από άλλες χώρες και διαπίστωσα ότι στην Αυστρία κινούμαστε προς τη σωστή κατεύθυνση.

4.5 Ποιοτική Ανατροφοδότηση – Προκλήσεις και Μελλοντικές Προοπτικές

Οι συμμετέχοντες ανέδειξαν επίσης τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν πριν από την επιμόρφωση και προσδιόρισαν τους τομείς στους οποίους θεωρούν ότι χρειάζονται περαιτέρω υποστήριξη. Μετά την ολοκλήρωση του εργαστηρίου, πολλοί από αυτούς περιέγραψαν συγκεκριμένα σχέδια για την εφαρμογή δημοκρατικών πρακτικών στην καθημερινότητά τους και εξέφρασαν την επιθυμία τους να συνεχίσουν να επιμορφώνονται και να αποκτούν νέο εκπαιδευτικό υλικό.

Επιλεγμένα αποσπάσματα (Αρχικό Ερωτηματολόγιο – Προκλήσεις: Ποιες προκλήσεις αντιμετωπίζετε αυτή τη στιγμή όταν προσπαθείτε να προωθήσετε τις δημοκρατικές αξίες (...) στο εργασιακό ή το οικογενειακό σας περιβάλλον;):

[Απόσπασμα 1]

Στο σχολικό περιβάλλον χρειαζόμαστε χρόνο, κατάλληλους χώρους και εκπαιδευτικούς με κίνητρο για να ασχοληθούμε ουσιαστικά με αυτό το θέμα.

[Απόσπασμα 2]

Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της χώρας μας αποτελούν πρόκληση. Πολλοί θεωρούν ότι αυτές οι συζητήσεις είναι υπερβολικά φιλελεύθερες.

[Απόσπασμα 3]

Η στάση των ενηλίκων είναι συχνά υπερβολικά επιφυλακτική ή παθητική. Υπάρχει έλλειψη συστημικών λύσεων και συχνά παρατηρείται παρανόηση των δημοκρατικών αξιών.

Επιλεγμένα αποσπάσματα (Τελικό Ερωτηματολόγιο – Προοπτικές Πώς σκοπεύετε να εφαρμόσετε όσα μάθατε στο εργασιακό ή το οικογενειακό σας περιβάλλον;):

[Απόσπασμα 1]

Συνειδητοποίησα ότι οι ανοιχτές ερωτήσεις αποτελούν έναν εξαιρετικό τρόπο για να εκφράζουν τα παιδιά τις ανάγκες και τις ιδέες τους.

[Απόσπασμα 2]

Θα ήθελα αρχικά να διαδώσω την ιδέα στους συναδέλφους του σχολείου μου που δεν γνωρίζουν αγγλικά και να τους πείσω ότι αξίζει να διδάσκουμε τη δημοκρατία.

[Απόσπασμα 3]

Σκοπεύω να μελετήσω περισσότερο τη Φιλοσοφία για Παιδιά (P4C) και τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης, ώστε να αντλήσω νέες ιδέες και έμπνευση. Θα ήθελα επίσης να υπάρχουν ακόμη περισσότεροι εκπαιδευτικοί πόροι στο τέλος του έργου, ώστε να μπορώ να τους αξιοποιώ στην καθημερινή μου πρακτική

4.6 Συμπεράσματα

Η σύγκριση των αποτελεσμάτων πριν και μετά την επιμόρφωση καταδεικνύει ότι το εργαστήριο είχε ιδιαίτερα θετική επίδραση στα μαθησιακά αποτελέσματα των συμμετεχόντων. Η σημαντική αύξηση της αυτοπεποίθησης, των γνώσεων και της πρόθεσης εφαρμογής δημοκρατικών πρακτικών αποδεικνύει ότι η επιμόρφωση υποστήριξε αποτελεσματικά την ανάπτυξη βασικών ικανοτήτων που σχετίζονται με τη δημοκρατική αγωγή και την αγωγή του ενεργού πολίτη για παιδιά ηλικίας 5-9 ετών.

Τα αποτελέσματα συνάδουν πλήρως με τους στόχους του προγράμματος Erasmus+, οι οποίοι αφορούν την ενίσχυση βασικών δεξιοτήτων για τη διά βίου μάθηση, την προώθηση της ενεργού πολιτειότητας και την ανάπτυξη συμμετοχικών, συμπεριληπτικών και δικαιωματικών προσεγγίσεων στην εκπαίδευση. Η ποιοτική ανατροφοδότηση επιβεβαιώνει περαιτέρω τη χρησιμότητα, τη δυνατότητα μεταφοράς και τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του εργαστηρίου, αναδεικνύοντας το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων να ενσωματώσουν ακόμη περισσότερο τις δημοκρατικές αξίες, τη συμμετοχή των παιδιών και την ενεργό πολιτειότητα στην επαγγελματική και οικογενειακή τους ζωή.

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν την προστιθέμενη αξία του εργαστηρίου ως ουσιαστικής συμβολής στις προτεραιότητες του Erasmus+, καθώς και τις σημαντικές δυνατότητές του για ευρύτερη διάχυση, αξιοποίηση και αντίκτυπο στον χώρο της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

5. Περιγραφή της Μεθοδολογίας

5.1 Σκοπός και πεδίο εφαρμογής της μεθοδολογίας

Η παρούσα μεθοδολογία παρέχει ένα δομημένο αλλά ταυτόχρονα ευέλικτο πλαίσιο για τη διδασκαλία των δημοκρατικών αξιών και των δεξιοτήτων του ενεργού πολίτη σε παιδιά ηλικίας 5-9 ετών. Έχει σχεδιαστεί ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο από εκπαιδευτές εκπαιδευτικών, οι οποίοι επιμορφώνουν εκπαιδευτικούς, όσο και από εκπαιδευτικούς, εμπυχωτές, παιδαγωγούς και κάθε επαγγελματία της τυπικής ή μη τυπικής εκπαίδευσης που εργάζεται άμεσα με παιδιά.

Η μεθοδολογία ανταποκρίνεται στις ανάγκες που αναδείχθηκαν μέσω των εθνικών εκθέσεων, των ερωτηματολογίων και των συμπερασμάτων της Δραστηριότητας Μάθησης, Διδασκαλίας και Κατάρτισης (LTTA), μετατρέποντας τις θεωρητικές αρχές της δημοκρατικής εκπαίδευσης σε εφαρμόσιμες παιδαγωγικές πρακτικές.

Βασικός στόχος όλων των δράσεων του έργου είναι να δοθεί στα παιδιά η δυνατότητα να βιώσουν τη δημοκρατία μέσα από τη συμμετοχή, τον διάλογο, τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων και τον αναστοχασμό.

Αντί να επικεντρώνεται κυρίως στη διδασκαλία πολιτικών θεσμών ή θεωρητικών γνώσεων, η μεθοδολογία δίνει έμφαση στη δημοκρατική κουλτούρα ως καθημερινή εμπειρία που διαμορφώνεται μέσα από τις ανθρώπινες σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις.

Μέσα από επαναλαμβανόμενες βιωματικές εμπειρίες, τα παιδιά αναπτύσσουν σταδιακά στάσεις, δεξιότητες και αξίες όπως ο σεβασμός προς τους άλλους, η υπευθυνότητα, η συνεργασία, η ειρηνική επίλυση συγκρούσεων, η κριτική σκέψη και η αποδοχή της διαφορετικότητας.

Για τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών, η μεθοδολογία λειτουργεί ως πλαίσιο σχεδιασμού επιμορφώσεων, εργαστηρίων και δραστηριοτήτων μάθησης.

Για τους εκπαιδευτικούς και τους παιδαγωγούς, παρέχει πρακτικές κατευθύνσεις σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης του μαθησιακού περιβάλλοντος, των σχέσεων και των εκπαιδευτικών διαδικασιών, ώστε η δημοκρατική μάθηση να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής εκπαιδευτικής πρακτικής.

5.2 Ομάδες-Στόχος και Προσέγγιση Δύο Επιπέδων

Η μεθοδολογία βασίζεται σε μια προσέγγιση δύο επιπέδων, η οποία διασφαλίζει τη συνοχή και τη βιωσιμότητα της εφαρμογής της.

Στο πρώτο επίπεδο, οι εκπαιδευτές εκπαιδευτικών υποστηρίζουν τους εκπαιδευτικούς μέσω συμμετοχικών διαδικασιών επιμόρφωσης. Ο ρόλος τους είναι να λειτουργούν ως πρότυπα δημοκρατικής συμπεριφοράς, να εφαρμόζουν δημοκρατικές τεχνικές

ενθάρρυνσης, να δημιουργούν χώρο για διάλογο και αναστοχασμό, και να βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να συνδέσουν τη θεωρία με την πράξη. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνουν τις επιμορφώσεις αποτελεί βασικό στοιχείο της μεθοδολογίας, καθώς δείχνει έμπρακτα πώς μπορούν να εφαρμοστούν οι δημοκρατικές αρχές σε πραγματικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Στο δεύτερο επίπεδο, οι εκπαιδευτικοί, οι παιδαγωγοί και οι εμπυχωτές εφαρμόζουν τις ίδιες αρχές κατά την εργασία τους με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών. Οι αρχές που βίωσαν οι ίδιοι κατά τη διάρκεια της επιμόρφωσης μεταφέρονται στις καθημερινές δραστηριότητες, στις ρουτίνες της τάξης και στις αλληλεπιδράσεις με τα παιδιά. Τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως ενεργοί συμμετέχοντες στη μαθησιακή διαδικασία. Αναγνωρίζεται ότι είναι ικανά να εκφράζουν τις απόψεις τους, να ακούν τους άλλους, να αναλαμβάνουν κοινές ευθύνες, εφόσον τους παρέχεται η κατάλληλη υποστήριξη.

Η μεγαλύτερη δύναμη της μεθοδολογίας βρίσκεται ακριβώς σε αυτή τη συνέχεια μεταξύ επιμόρφωσης και εκπαιδευτικής πράξης. Οι εκπαιδευτικοί δεν μαθαίνουν απλώς για τη δημοκρατική εκπαίδευση· τη βιώνουν οι ίδιοι πριν την εφαρμόσουν με τα παιδιά.

5.3 Παιδαγωγικές και Εννοιολογικές Βάσεις

Η μεθοδολογία βασίζεται σε αναγνωρισμένα ευρωπαϊκά και διεθνή πλαίσια αναφοράς, καθώς και σε σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες. Τα πλαίσια αυτά αποτελούν τη θεωρητική βάση τόσο για τον σχεδιασμό των επιμορφωτικών δράσεων όσο και για την εφαρμογή τους στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.

Αντί να εφαρμόζονται ως αφηρημένα θεωρητικά μοντέλα, τα πλαίσια αυτά διαμορφώνουν τη μεθοδολογία, συνδέοντας τις κανονιστικές αρχές (όπως η συμμετοχή, η ισότητα και η ένταξη) με συγκεκριμένες παιδαγωγικές πρακτικές.

Τα βασικά σημεία αναφοράς είναι τα ακόλουθα.

5.3.1 Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC)

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού παρέχει ένα κανονιστικό πλαίσιο για τη δημοκρατική εκπαίδευση, ιδίως μέσω της έμφασης που δίνει στο δικαίωμα των παιδιών στη συμμετοχή, στην έκφραση και στην προστασία. Το άρθρο 12 (το δικαίωμα να ακουστούν) και το άρθρο 28 (το δικαίωμα στην εκπαίδευση) είναι ιδιαίτερα σημαντικά σε αυτό το πλαίσιο.

Στο πλαίσιο της μεθοδολογίας, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού διαμορφώνει την αντίληψη για τα παιδιά ως ενεργούς συμμετέχοντες, των οποίων οι απόψεις πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Υποστηρίζει την ενσωμάτωση συμμετοχικών πρακτικών, όπως η από

κοινού λήψη αποφάσεων, οι συζητήσεις στην τάξη και ο συνεργατικός καθορισμός κανόνων.

Ταυτόχρονα, η Σύμβαση παρέχει ένα πλαίσιο για τη σύνδεση των δικαιωμάτων με τις ευθύνες με τρόπους κατάλληλους για την ηλικία. Ως εκ τούτου, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχεδιάζονται ώστε να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν ότι η συμμετοχή δεν συνεπάγεται μόνο την έκφραση των δικών τους απόψεων, αλλά και την ακρόαση των άλλων και τη συμβολή σε ένα κοινό περιβάλλον.

5.3.2 Το Πλαίσιο Αναφοράς του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις Ικανότητες της Δημοκρατικής Κουλτούρας (RFCDC)

Το RFCDC παρέχει ένα δομημένο μοντέλο για την ανάπτυξη δημοκρατικών ικανοτήτων μέσω της αλληλεπίδρασης αξιών, στάσεων, δεξιοτήτων και γνώσεων. Μετατοπίζει την εστίαση από τη θεωρητική γνώση σχετικά με τη δημοκρατία στην ανάπτυξη ικανοτήτων που επιτρέπουν την ενεργό συμμετοχή στη δημοκρατική ζωή.

Στο πλαίσιο αυτής της μεθοδολογίας, το RFCDC καθοδηγεί τόσο την επιλογή των μαθησιακών στόχων όσο και τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε ικανότητες όπως ο σεβασμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, η ανοιχτή στάση απέναντι σε διαφορετικές οπτικές, η συνεργασία και η κριτική σκέψη.

Οι ικανότητες αυτές δεν διδάσκονται μεμονωμένα, αλλά ενσωματώνονται στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις και στις συμμετοχικές διαδικασίες μάθησης, επιτρέποντας στα παιδιά να βιώσουν τις δημοκρατικές αρχές στην πράξη.

5.3.3 Η παιδαγωγική του Γιανούς Κορτσάκ

Η παιδαγωγική προσέγγιση του Γιανούς Κορτσάκ αποτελεί σημαντικό εννοιολογικό σημείο αναφοράς, καθώς δίνει έμφαση στην αξιοπρέπεια, την αυτονομία και τη συμμετοχή των παιδιών. Ο Κορτσάκ θεωρούσε τα παιδιά πλήρη μέλη της κοινωνίας, με δικαίωμα να ακουστούν και να συμμετέχουν στις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους.

Στο πλαίσιο αυτής της μεθοδολογίας, η προσέγγισή του διαμορφώνει τη δημιουργία μαθησιακών περιβαλλόντων στα οποία οι φωνές των παιδιών ενσωματώνονται ενεργά και γίνονται σεβαστές. Πρακτικές όπως ο συλλογικός καθορισμός κανόνων, οι ομαδικές συζητήσεις και η συμμετοχική λήψη αποφάσεων αντανakλούν αυτή την αντίληψη.

Ταυτόχρονα, η έμφαση που δίνει ο Κορτσάκ στην ευθύνη και την κοινότητα αντανakλάται στην έμφαση που δίνεται στην κοινή ευθύνη, τον αμοιβαίο σεβασμό και τις ηθικές σχέσεις εντός της ομάδας.

5.3.4 Δημοκρατία και δικαιώματα των παιδιών

Η δημοκρατική εκπαίδευση συνδέεται στενά με τα δικαιώματα των παιδιών.

Τα παιδιά δεν είναι μόνο μελλοντικοί πολίτες, αλλά και πολίτες του παρόντος. Έχουν το δικαίωμα να ακουστούν, να συμμετέχουν, να λαμβάνουν πληροφορίες και να αντιμετωπίζονται με αξιοπρέπεια και σεβασμό.

Συνεπώς, τα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα πρέπει να παρέχουν στα παιδιά ευκαιρίες να ασκούν αυτά τα δικαιώματα με τρόπους κατάλληλους για την ηλικία τους.

Παραδείγματα περιλαμβάνουν:

- τη συμμετοχή σε αποφάσεις που αφορούν τις καθημερινές δραστηριότητες,
- την έκφραση απόψεων και προτιμήσεων,
- να θέτουν ερωτήσεις,
- πρόσβαση σε πληροφορίες με κατανοητό τρόπο,
- συμβολή στη διαμόρφωση των κανόνων της τάξης.

Η δημοκρατική συμμετοχή πρέπει πάντα να ισορροπείται με το δικαίωμα των παιδιών στην προστασία και την ευημερία.

5.3.5 Φιλοσοφία για Παιδιά (P4C)

Η Φιλοσοφία για τα Παιδιά προσφέρει μια δομημένη προσέγγιση στον διάλογο, την κριτική σκέψη και τη συλλογική αναστοχασμό. Μέσω συντονισμένων συζητήσεων (κοινότητες έρευνας), τα παιδιά ενθαρρύνονται να διατυπώνουν ερωτήσεις, να εκφράζουν ιδέες και να ασχολούνται με διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Στο πλαίσιο αυτής της μεθοδολογίας, η P4C προωθεί τη χρήση μαθησιακών διαδικασιών βασισμένων στον διάλογο, οι οποίες υποστηρίζουν τη συλλογιστική, τον αναστοχασμό και τη δημιουργία νοήματος. Παρέχει εργαλεία για τη δομή των συζητήσεων με τρόπο που εξασφαλίζει τη συμμετοχή, διατηρώντας παράλληλα την εστίαση και το βάθος.

Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει την ανάπτυξη δημοκρατικών ικανοτήτων, συνδέοντας τη συμμετοχή με την αναστοχασμό και την κριτική ενασχόληση.

5.3.6 Μάθηση από ομοτίμους και διαμεσολάβηση μεταξύ ομοτίμων

Οι προσεγγίσεις της μάθησης μεταξύ συνομηλίκων και της διαμεσολάβησης μεταξύ συνομηλίκων συμβάλλουν στην πρακτική εφαρμογή των δημοκρατικών αρχών, δίνοντας έμφαση στη συνεργασία, την κοινή ευθύνη και την εποικοδομητική επίλυση συγκρούσεων.

Στο πλαίσιο της μεθοδολογίας, οι προσεγγίσεις αυτές χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία ευκαιριών ώστε τα παιδιά να αλληλεπιδρούν, να διαπραγματεύονται και να επιλύουν προβλήματα συνεργατικά. Η διαμεσολάβηση μεταξύ συνομηλίκων, ειδικότερα, εισάγει δομημένους τρόπους αντιμετώπισης των συγκρούσεων μέσω του διαλόγου και όχι της εξουσίας.

Αυτές οι πρακτικές υποστηρίζουν την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών ικανοτήτων, όπως η ενσυναίσθηση, η αυτορρύθμιση και η ικανότητα να βλέπει κανείς τα πράγματα από τη σκοπιά του άλλου, οι οποίες είναι απαραίτητες για τη δημοκρατική συμμετοχή.

• Διατομεακή Προοπτική

Σε όλα τα πλαίσια, αναδύεται μια κοινή προοπτική: η δημοκρατία δεν νοείται πρωτίστως ως ένα σύστημα θεσμών, αλλά ως ένα σύνολο βιωμένων πρακτικών που βιώνονται στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις.

Η μεθοδολογία, επομένως, επικεντρώνεται στη δημιουργία μαθησιακών περιβαλλόντων στα οποία η συμμετοχή, ο διάλογος, η συνεργασία και ο αναστοχασμός ενσωματώνονται στις καθημερινές ρουτίνες. Με αυτόν τον τρόπο, οι θεωρητικές αρχές μετατρέπονται σε συγκεκριμένη εκπαιδευτική πρακτική.

5.4 Βασικές αρχές της δημοκρατικής διδασκαλίας για παιδιά ηλικίας 5-9 ετών

Αρκετές βασικές αρχές στηρίζουν όλες τις πτυχές της μεθοδολογίας.

	Αρχή	Γιατί είναι σημαντική;
1	Συμμετοχή	Η συμμετοχή είναι απαραίτητη για τη δημοκρατική διδασκαλία, καθώς επιτρέπει στα παιδιά να βιώσουν τη δημοκρατία μέσω της ενεργού συμμετοχής και όχι της παθητικής μάθησης. Όταν τα παιδιά ενθαρρύνονται να μοιράζονται ιδέες, να συμμετέχουν στις αποφάσεις και να συνεργάζονται, αναπτύσσουν αυτοπεποίθηση, αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα, καθώς και κατανόηση της ευθύνης και του σεβασμού προς τους άλλους. Χωρίς συμμετοχή, η μάθηση γίνεται ελεγχόμενη από τους ενήλικες και αποσυνδεδεμένη, περιορίζοντας την αίσθηση της αυτονομίας των παιδιών και αποδυναμώνοντας την κατανόησή τους για τις δημοκρατικές αξίες. Η απουσία συμμετοχής μπορεί να οδηγήσει σε παθητικότητα και μειωμένη κινητοποίηση, υπονομεύοντας τις πρώιμες εμπειρίες των παιδιών όσον αφορά την ιδιότητα του πολίτη και την κοινή ευθύνη.
2	Ισότητα και ένταξη	Η ισότητα και η ένταξη είναι κεντρικής σημασίας για τη δημοκρατική διδασκαλία, διότι διασφαλίζουν ότι όλα τα παιδιά αισθάνονται ότι εκπνέονται, ότι γίνονται σεβαστά και ότι είναι σε θέση να συμμετέχουν πλήρως στη μάθηση. Όταν οι τάξεις ενσωματώνουν ενεργά διαφορετικές φωνές, ικανότητες και υπόβαθρα, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η δικαιοσύνη σημαίνει να παρέχεται σε όλους η υποστήριξη που χρειάζονται για να πετύχουν. Εάν η ισότητα και η ένταξη δεν τηρούνται, ορισμένα παιδιά ενδέχεται να αισθάνονται αποκλεισμένα ή περιθωριοποιημένα, γεγονός που οδηγεί σε άνιση συμμετοχή, μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμένες ευκαιρίες μάθησης. Αυτό αποδυναμώνει την κατανόηση της δημοκρατίας από τα παιδιά και μπορεί να ενισχύσει την αδικία αντί για τον σεβασμό και την κοινή ευθύνη.

3	Δικαιοσύνη και διαφάνεια	Η δικαιοσύνη και η διαφάνεια είναι ουσιώδεις για τη δημοκρατική διδασκαλία, διότι βοηθούν τα παιδιά να κατανοήσουν ότι οι κανόνες, οι αποφάσεις και οι συνέπειες εφαρμόζονται με συνέπεια και εξηγούνται ανοιχτά. Όταν τα παιδιά γνωρίζουν γιατί λαμβάνονται οι αποφάσεις και βλέπουν ότι όλοι αντιμετωπίζονται δίκαια, αναπτύσσουν εμπιστοσύνη, σεβασμό και αίσθηση δικαιοσύνης εντός της μαθησιακής κοινότητας. Χωρίς δικαιοσύνη και διαφάνεια, τα παιδιά ενδέχεται να αισθάνονται σύγχυση, αδυναμία ή δυσπιστία, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε αποστασιοποίηση και να υπονομεύσει την κατανόησή τους για δημοκρατικές αξίες όπως η λογοδοσία, η ειλικρίνεια και η κοινή ευθύνη.
4	Σεβασμός στη διαφορετικότητα	Ο σεβασμός στη διαφορετικότητα είναι ζωτικής σημασίας για τη δημοκρατική διδασκαλία, καθώς βοηθά τα παιδιά να αναγνωρίζουν και να εκπαιδεύονται στις διαφορές στις κουλτούρες, τις ικανότητες, τις πεποιθήσεις και τις οπτικές γωνίες. Όταν η διαφορετικότητα αναγνωρίζεται και γίνεται σεβαστή, τα παιδιά μαθαίνουν την ενσυναίσθηση, την ανοιχτότητα και τη σημασία της ειρηνικής συνύπαρξης σε μια κοινή κοινότητα. Εάν απουσιάζει ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, ενδέχεται να αναπτυχθούν στερεότυπα και αποκλεισμός, περιορίζοντας την κατανόηση των παιδιών για την ισότητα και αποδυναμώνοντας τα θεμέλια των δημοκρατικών αξιών, όπως ο αμοιβαίος σεβασμός, η ένταξη και η κοινωνική συνοχή.
5	Κοινή ευθύνη	Η κοινή ευθύνη είναι θεμελιώδης για τη δημοκρατική διδασκαλία, διότι διδάσκει στα παιδιά ότι ο καθένας έχει έναν ρόλο να διαδραματίσει στη συμβολή στην ευημερία και τη λειτουργία της κοινότητάς τους. Όταν τα παιδιά συμμετέχουν σε ομαδικές εργασίες, ακολουθούν συμφωνημένους κανόνες και βοηθούν το ένα το άλλο, μαθαίνουν την υπευθυνότητα, τη συνεργασία και τον αντίκτυπο των πράξεών τους στους άλλους. Χωρίς κοινή ευθύνη, τα παιδιά ενδέχεται να γίνουν παθητικά ή εγωκεντρικά, κάτι που μπορεί να υπονομεύσει τη συνεργασία, να αποδυναμώσει την εμπιστοσύνη και να περιορίσει την κατανόησή τους για το πώς οι δημοκρατικές κοινότητες βασίζονται στην ενεργό συμμετοχή και την αμοιβαία φροντίδα.
6	Λήψη αποφάσεων (Πλειοψηφία, μειοψηφία και συναίνεση)	Η λήψη αποφάσεων αποτελεί βασικό στοιχείο της δημοκρατικής διδασκαλίας, καθώς επιτρέπει στα παιδιά να κατανοήσουν πώς γίνονται οι επιλογές μέσα σε μια ομάδα και πώς λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές απόψεις. Μέσα από πρακτικές όπως η ψηφοφορία (κανόνας της πλειοψηφίας), η ακρόαση των απόψεων της μειοψηφίας και η επιδίωξη συναίνεσης, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η δημοκρατία δεν αφορά μόνο την επιλογή της πιο δημοφιλούς επιλογής, αλλά και τον σεβασμό των διαφορετικών απόψεων και την εξεύρεση δικαίων λύσεων. Αυτή η διαδικασία βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν κριτική σκέψη, δεξιότητες διαπραγμάτευσης και ενσυναίσθηση. Όταν η λήψη αποφάσεων απουσιάζει ή ελέγχεται αποκλειστικά από ενήλικες, τα παιδιά χάνουν την ευκαιρία να κατανοήσουν πώς λειτουργούν οι δημοκρατικές διαδικασίες, περιορίζοντας έτσι το αίσθημα ευθύνης, τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό τους για τις απόψεις των άλλων.
7	Ποικιλομορφία, αίσθημα του «ανήκειν» και καταπολέμηση των διακρίσεων	Οι δημοκρατικές κοινωνίες είναι πολυπολιτισμικές. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ανθρώπους με διαφορετικές γλώσσες, πολιτισμούς, θρησκείες, οικογενειακές δομές, ικανότητες και ταυτότητες. Η δημοκρατική εκπαίδευση πρέπει, επομένως, να προάγει ενεργά την ένταξη, το αίσθημα του «ανήκειν» και τον σεβασμό της πολυμορφίας. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει: • να αμφισβητούν τα στερεότυπα, • να προωθούν την ενσυναίσθηση και την ικανότητα να βλέπουν τα πράγματα από τη σκοπιά του άλλου, • να εξασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή, • να δημιουργούν περιβάλλοντα όπου κάθε παιδί αισθάνεται ότι εκτιμάται,

		• να αντιμετωπίζουν τον αποκλεισμό και τις διακρίσεις όταν αυτές εμφανίζονται. • Τα παιδιά μαθαίνουν τη δημοκρατία όχι μόνο μέσω της συμμετοχής, αλλά και βιώνοντας την αίσθηση ότι όλοι ανήκουν σε αυτό το περιβάλλον.

Οι εκπαιδευτές εκπαιδευτικών διασφαλίζουν ότι οι εκπαιδευτικοί βιώνουν αυτές τις αρχές κατά τη διάρκεια της κατάρτισης, ενισχύοντας την ιδέα ότι η δημοκρατική εκπαίδευση ξεκινά από την πρακτική των ενηλίκων.

5.5 Μεθοδολογική δομή και κύκλος μάθησης

Η μεθοδολογία ακολουθεί έναν **επαναλαμβανόμενο κύκλο μάθησης** που μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικά πλαίσια και για παρατεταμένες χρονικές περιόδους. Ο κύκλος δεν είναι γραμμικός αλλά επαναληπτικός, επιτρέποντας στους εκπαιδευτικούς να επανεξετάζουν και να εμβαθύνουν στη δημοκρατική μάθηση.

Ο κύκλος μάθησης περιλαμβάνει:

1. Δημιουργία ενός δημοκρατικού μαθησιακού περιβάλλοντος
2. Βίωση δημοκρατικών καταστάσεων
3. Την άσκηση της συμμετοχής και της συλλογικής λήψης αποφάσεων
4. Σκέψη και διάλογος
5. Εφαρμογή στην καθημερινή πρακτική

Αυτή η δομή χρησιμοποιείται τόσο στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών όσο και στην εργασία με τα παιδιά, με προσαρμογές ανάλογα με την ηλικία, τον ρόλο και το πλαίσιο.

5.5.1 Δημιουργία ενός δημοκρατικού μαθησιακού περιβάλλοντος

ΣΤΟΧΟΣ: Δημιουργία ενός ασφαλούς, εμπιστευτικού και χωρίς αποκλεισμούς χώρου, όπου η συμμετοχή είναι ουσιαστική τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και για τα παιδιά.

Α) Για τους εκπαιδευτές (που εργάζονται με εκπαιδευτικούς/παιδαγωγούς):

Συν-δημιουργία ομαδικών συμφωνιών:

Παράδειγμα: *Ακούμε όταν κάποιος μιλάει, Μπορούμε να κάνουμε ερωτήσεις χωρίς φόβο, Σεβόμαστε τις διαφορετικές απόψεις.*

Διευκρινίστε τις προσδοκίες:

Εξηγήστε πώς θα λαμβάνονται οι αποφάσεις: π.χ. ψηφοφορία, συναίνεση ή εκ περιτροπής ομιλία.

Δείξτε δημοκρατική συμπεριφορά:

Χρησιμοποιήστε γλώσσα που ενθαρρύνει τη συμμετοχή: «*Τι νομίζετε όλοι;*» αντί για «*Θα έπρεπε να...*»

Εφαρμόστε την ενεργητική ακρόαση: επαναλάβετε ή συνοψίστε τις παρεμβάσεις των συμμετεχόντων.

Σεβαστείτε τις διαφορετικές απόψεις: αναγνωρίστε τις μειοψηφικές απόψεις και ενθαρρύνετε τον προβληματισμό.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Ξεκινήστε τη συνεδρία ζητώντας από τους συμμετέχοντες να προτείνουν έναν κανόνα για την ομαδική συζήτηση και, στη συνέχεια, συμφωνήστε συλλογικά για το τελικό σύνολο κανόνων.

Β) Για εκπαιδευτικούς/διευκολυντές (που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών):

Δημιουργήστε από κοινού απλούς κανόνες:

Χρησιμοποιήστε λέξεις, σχέδια ή σύμβολα.

Παραδείγματα: *Μιλάμε με τη σειρά* (εικόνα με παιδιά που σηκώνουν τα χέρια τους) / *Βοηθάμε ο ένας τον άλλον* (σχέδιο που απεικονίζει το μοίρασμα) / *Καθαρίζουμε όλοι μαζί* (σύμβολο που απεικονίζει τα υλικά της τάξης)

Κάντε τους κανόνες ευέλικτους:

Αφήστε τα παιδιά να προτείνουν αλλαγές ή προσθήκες κατά τη διάρκεια της εβδομάδας.

Ενισχύστε τους κανόνες για να προστατεύσετε τη συμμετοχή όλων.

Ενσωματώστε τους κανόνες στις ρουτίνες:

Ομαδικές συναντήσεις: τα παιδιά ψηφίζουν ή καταλήγουν σε συναίνεση σχετικά με τις δραστηριότητες.

Συνεργατικά έργα: τα παιδιά αποφασίζουν από κοινού για τους ρόλους και τις ευθύνες.

Ωρα του σνακ ή καθαρισμού: τα παιδιά ακολουθούν τους συμφωνημένους κανόνες για το μοίρασμα και την ομαδική εργασία.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Κατά τη διάρκεια του κύκλου, αναθεωρήστε τους κανόνες της τάξης και ρωτήστε: *Θέλει κανείς να αλλάξει ή να προσθέσει έναν κανόνα σήμερα;* Αφήστε τα παιδιά να συζητήσουν και να συμφωνήσουν από κοινού.

5.5.2 Βίωση δημοκρατικών καταστάσεων

Η μεθοδολογία δίνει προτεραιότητα στην εμπειρία πριν από την εξήγηση. Τα παιδιά και οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν σε συγκεκριμένες καταστάσεις που περιλαμβάνουν επιλογή, έκφραση απόψεων και συνεργασία.

Στόχος: Να βοηθήσετε τα παιδιά να μάθουν τη δημοκρατία συμμετέχοντας ενεργά σε πραγματικές καταστάσεις πριν εισαγάγετε αφηρημένες εξηγήσεις.

Α) Για τους εκπαιδευτές (που συνεργάζονται με δασκάλους/εκπαιδευτικούς):

Εντοπίστε καθημερινές ευκαιρίες για δημοκρατική μάθηση:

Παραδείγματα: ομαδικές επιλογές, διαχείριση κοινόχρηστων χώρων, επίλυση μικρών συγκρούσεων.

Υποστηρίξτε τη σκόπιμη διευκόλυνση:

Ενθαρρύνετε τους εκπαιδευτικούς να ρωτούν: *Πώς μπορεί αυτή η δραστηριότητα να περιλαμβάνει επιλογή, έκφραση απόψεων και συνεργασία;*

Δείξτε τρόπους για να προτρέψετε τα παιδιά να αναστοχαστούν σχετικά με τις αποφάσεις τους και τον αντίκτυπό τους στους άλλους.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Κατά τη διάρκεια μιας εκπαιδευτικής συνεδρίας, ζητήστε από τους εκπαιδευτικούς να καταγράψουν τις καθημερινές ρουτίνες (ώρα снаκ, παιχνίδι, καθαρισμός) και να συζητήσουν πώς θα μπορούσε η κάθε μία να προσαρμοστεί ώστε να περιλαμβάνει τη συμμετοχή των παιδιών.

Β) Για εκπαιδευτικούς/διευκολυντές (που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών):

Προσφέρετε συγκεκριμένες επιλογές:

Παραδείγματα: τα παιδιά ψηφίζουν για το παιχνίδι που θα παίξουν, επιλέγουν μια ιστορία για την ώρα του κύκλου ή διαλέγουν ρόλους σε μια ομαδική εργασία.

Υποστηρίξτε τη συμμετοχή με μεθόδους κατάλληλες για την ηλικία τους:

Μικρότερα παιδιά (5–6): χρησιμοποιήστε οπτικά ή φυσικά εργαλεία, όπως ψηφοφορία με χρωματιστά μπλοκ, μετακίνηση σε γωνίες του δωματίου ή δείξιμο εικόνων.

Μεγαλύτερα παιδιά (7-9): χρησιμοποιήστε απλές ομαδικές συζητήσεις, επίτευξη συναίνεσης ή ψηφοφορία πλειοψηφίας με αναστοχασμό.

Ενθαρρύνετε τη συνεργασία:

Οργανώστε κοινές εργασίες, όπως η τακτοποίηση των χώρων της τάξης ή η συλλογική διαχείριση των υλικών.

Συζητήστε λύσεις για μικρές διαφωνίες: π.χ., *Πώς πρέπει να μοιράσουμε τα μπλοκ δίκαια;*

Παράδειγμα δραστηριότητας: Όταν οργανώνετε μια γωνιά ανάγνωσης, ζητήστε από τα παιδιά να προτείνουν διαφορετικές διατάξεις, να συζητήσουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα και, στη συνέχεια, να ψηφίσουν για τη διάταξη που προτιμούν χρησιμοποιώντας χρωματιστές κάρτες.

5.5.3 Εξάσκηση στη συμμετοχή και τη συλλογική λήψη αποφάσεων

Στόχος: Να υποστηρίξετε τα παιδιά ώστε να συμβάλλουν ουσιαστικά στις αποφάσεις, εξασφαλίζοντας ισορροπημένη συμμετοχή και κοινή ευθύνη.

Α) Για τους εκπαιδευτές (που συνεργάζονται με δασκάλους/εκπαιδευτικούς):

Εισαγάγετε δομημένες στρατηγικές συμμετοχής:

Παραδείγματα: εκ περιτροπής ομιλία, «ομιλούντα αντικείμενα», εναλλαγή ρόλων, συζητήσεις σε μικρές ομάδες.

Χρησιμοποιήστε προσομοιώσεις και παιχνίδια ρόλων:

Οι εκπαιδευτικοί βιώνουν αυτές τις στρατηγικές ως συμμετέχοντες, παρατηρώντας πώς οι διαφορετικοί τρόποι διευκόλυνσης επηρεάζουν την ένταξη και την εμπλοκή.

Ενθαρρύνετε τον αναστοχασμό:

Συζητήστε τις δυναμικές εξουσίας: *Ποιος κυριαρχεί στις συζητήσεις; Ποιος παραμένει σιωπηλός; Πώς μπορούν οι συντονιστές να διασφαλίσουν ότι όλες οι φωνές θα ακουστούν;*

Παράδειγμα δραστηριότητας: Σε μια εκπαιδευτική συνεδρία, πραγματοποιήστε μια προσομοίωση «μίνι τάξης», όπου οι εκπαιδευτικοί εξασκούνται στη χρήση ενός «αντικειμένου που μιλάει» για τη διαχείριση των παρεμβάσεων και, στη συνέχεια, αναστοχάζονται σχετικά με τις προκλήσεις και τις λύσεις.

Β) Για εκπαιδευτικούς/διευκολυντές (που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών):

Χρησιμοποιήστε πρακτικά εργαλεία συμμετοχής:

Συστήματα εναλλαγής: τα παιδιά μιλούν ή διευθύνουν μια δραστηριότητα με τη σειρά.

Αντικείμενα που υποδεικνύουν ποιος έχει τον λόγο: μια μπάλα, μια μαριονέτα ή μια κάρτα.

Εναλλαγή ρόλων: εναλλάξτε τις ευθύνες, όπως ο αρχηγός της ομάδας, ο υπεύθυνος για τα υλικά ή ο σημειωτής.

Συζητήσεις σε μικρές ομάδες: χωρίστε τις μεγαλύτερες ομάδες σε ζεύγη ή τρίο, ώστε να διασφαλίσετε ότι και τα πιο ήσυχα παιδιά μπορούν να μοιραστούν τις ιδέες τους.

Ισορροπία στη συμμετοχή:

Ενθαρρύνετε τα πιο ήσυχα παιδιά να συνεισφέρουν και αποτρέψτε τα πιο αυτοπεποίθητα παιδιά από το να κυριαρχούν.

Παρακολουθήστε τις συζητήσεις για να διασφαλίσετε ότι όλοι συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Κατά τη διάρκεια ενός σχολικού έργου, δώστε σε κάθε παιδί μια «κάρτα συζήτησης» που πρέπει να χρησιμοποιηθεί πριν προχωρήσετε, ή ζητήστε από τα παιδιά να εναλλάσσονται στην ηγεσία των εργασιών των μικρών ομάδων κάθε εβδομάδα.

5.5.4 Αναστοχασμός και διάλογος

Στόχος: Μετατρέψτε τις εμπειρίες συμμετοχής και συνεργασίας σε ουσιαστική μάθηση μέσω της αναστοχασμού και του διαλόγου.

Α) Για τους εκπαιδευτές (που συνεργάζονται με δασκάλους/εκπαιδευτικούς):

Εστιάστε τον αναστοχασμό σε βασικές πτυχές της πρακτικής:

Μοτίβα συμμετοχής: *Ποιος συμμετέχει ενεργά; Ποιος είναι πιο σιωπηλός;*

Ένταξη και αποκλεισμός: *Συμμετέχουν όλα τα παιδιά ισότιμα;*

Συναισθηματικές αντιδράσεις: *Πώς αντιδρούν τα παιδιά στις αποφάσεις ή στις συγκρούσεις;*

Επιλογές διευκόλυνσης: *Πώς επηρεάζουν οι ενέργειες του εκπαιδευτικού τη συμμετοχή;*

Ανάπτυξη κριτικής συνείδησης:

Ενθαρρύνετε τους εκπαιδευτικούς να αναστοχαστούν σχετικά με το δικό τους στυλ διευκόλυνσης και τις προκαταλήψεις τους.

Χρησιμοποιήστε καθοδηγούμενες ερωτήσεις για συζήτηση ή ανατροφοδότηση από τους συμμαθητές για να διερευνήσετε τις προκλήσεις και τις επιτυχίες.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Μετά από μια προσομοίωση με παιχνίδι ρόλων, ρωτήστε τους εκπαιδευτικούς: *Ποιος μίλησε περισσότερο; Ποιος παρέμεινε σιωπηλός; Πώς θα μπορούσαμε να διασφαλίσουμε ότι την επόμενη φορά θα συμμετάσχουν όλοι;*

Β) Για εκπαιδευτικούς/διευκολυντές (που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών):

Συνδέστε τον αναστοχασμό με τα συναισθήματα και τις εμπειρίες:

Θέστε απλές, συγκεκριμένες ερωτήσεις: *Πώς νιώσατε όταν αποφασίσαμε μαζί; Ήταν δίκαιο; Τι θα μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά την επόμενη φορά;*

Χρησιμοποιήστε οπτικά και δημιουργικά εργαλεία:

Διαγράμματα συναισθημάτων ή πρόσωπα για να δείξετε πώς ένιωσαν τα παιδιά.

Ζωγραφική, αφήγηση ιστοριών ή παιχνίδι ρόλων για να εκφράσουν τις απόψεις τους και να προτείνουν βελτιώσεις.

Ενσωματώστε την ανασκόπηση στις ρουτίνες:

Συγκεντρωθείτε σε κύκλο μετά από μια δραστηριότητα για να συζητήσετε τι πήγε καλά και τι θα μπορούσε να βελτιωθεί.

Ενθαρρύνετε τα παιδιά να προτείνουν αλλαγές στους κανόνες ή τις διαδικασίες με βάση την ανασκόπηση.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Μετά από μια ομαδική εργασία, τα παιδιά ζωγραφίζουν μια εικόνα που δείχνει ένα πράγμα που τους άρεσε και ένα πράγμα που θα άλλαζαν σχετικά με τη συνεργασία τους, και στη συνέχεια τη μοιράζονται με την ομάδα.

5.5.5 Μεταφορά στην καθημερινή πρακτική

Στόχος: Να καταστεί η δημοκρατική μάθηση ουσιαστική και βιώσιμη, ενσωματώνοντάς την στις καθημερινές ρουτίνες και στις εμπειρίες της πραγματικής ζωής.

Α) Για τους εκπαιδευτές (που συνεργάζονται με δασκάλους/εκπαιδευτικούς):

Εντοπίστε ευκαιρίες στην καθημερινότητα:

Ενθαρρύνετε τους εκπαιδευτικούς να εντοπίζουν στιγμές στις ρουτίνες της τάξης, στις δραστηριότητες στην αυλή ή στις διαδικασίες του ιδρύματος όπου μπορεί να πραγματοποιηθεί η δημοκρατική μάθηση.

Παραδείγματα: επιλογή αρμοδιοτήτων στην τάξη, καθορισμός χρονοδιαγραμμάτων ομαδικής εργασίας ή συζήτηση κοινών κανόνων.

Συνδέστε την αναστοχασμό με την πράξη:

Υποστηρίξτε τους εκπαιδευτικούς ώστε να συνδέσουν τις προηγούμενες εμπειρίες συμμετοχής τους με τις τρέχουσες καθημερινές δραστηριότητες.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, ζητήστε από τους εκπαιδευτικούς να χαρτογραφήσουν μια τυπική σχολική ημέρα και να επισημάνουν τουλάχιστον τρία σημεία όπου τα παιδιά θα μπορούσαν να κάνουν ουσιαστικές επιλογές ή να συμμετάσχουν στη λήψη αποφάσεων.

Α) Για εκπαιδευτικούς/διευκολυντές (που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών):

Συνδέστε τις αποφάσεις με πραγματικές συνέπειες:

Παράδειγμα: Αν τα παιδιά ψηφίσουν για τα καθήκοντα στην τάξη, βεβαιωθείτε ότι τα παιδιά που επιλέχθηκαν εκτελούν πράγματι τις εργασίες.

Ζητήστε προτάσεις για βελτίωση:

Τα παιδιά προτείνουν αλλαγές στις ρουτίνες, στις συμφωνίες της ομάδας ή στους κοινόχρηστους χώρους με βάση τον προβληματισμό και την εμπειρία τους.

Επανεξετάστε τακτικά τις συμφωνίες:

Κατά τη διάρκεια του κύκλου ή των εβδομαδιαίων συναντήσεων, επανεξετάστε τους κανόνες της τάξης, τις συμφωνίες της ομάδας ή τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Προσαρμόστε τις από κοινού, αν χρειαστεί.

Παράδειγμα δραστηριότητας: Τα παιδιά επανεξετάζουν εβδομαδιαίως το πρόγραμμα καθαρισμού της τάξης και προτείνουν εναλλαγές ή βελτιώσεις με βάση το τι λειτούργησε ή δεν λειτούργησε την προηγούμενη εβδομάδα.

5.5.6 Η δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή

Τα παιδιά έρχονται όλο και περισσότερο σε επαφή με την πληροφορία, την επικοινωνία και τη συμμετοχή σε ψηφιακά περιβάλλοντα.

Ακόμη και σε μικρή ηλικία, η δημοκρατική εκπαίδευση πρέπει να υποστηρίζει την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων ψηφιακής πολιτεότητας.

Αυτό περιλαμβάνει:

- την επικοινωνία με σεβασμό,
- την κατανόηση ότι οι πληροφορίες μπορεί να είναι αληθείς ή ψευδείς,

- την υποβολή ερωτήσεων σχετικά με τις πηγές,
- την αναγνώριση αθέμιτης ή επιβλαβούς συμπεριφοράς,
- υπεύθυνη χρήση της τεχνολογίας.

Αυτές οι ικανότητες αποτελούν τη βάση για την ενεργό και υπεύθυνη συμμετοχή στις δημοκρατικές κοινωνίες.

5.6 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών, των συντονιστών και των μαθητών

Οι **εκπαιδευτές εκπαιδευτικών** αποτελούν πρότυπο δημοκρατικής διευκόλυνσης, επιδεικνύοντας διαλογικό διάλογο, κοινή λήψη αποφάσεων και επικοινωνία με σεβασμό κατά τη συνεργασία τους με τους εκπαιδευτικούς. Παρέχουν τη θεωρητική βάση που βοηθά τους εκπαιδευτικούς να κατανοήσουν τα αναπτυξιακά και παιδαγωγικά θεμέλια της δημοκρατικής εκπαίδευσης και ενθαρρύνουν τη συνεχή αναστοχαστική πρακτική, ώστε οι επαγγελματίες να μπορούν να εξετάζουν κριτικά τις εμπειρίες τους, να βελτιώνουν τις προσεγγίσεις τους και να αποκτούν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση κατά την εφαρμογή συμμετοχικών μεθόδων.

Οι εκπαιδευτικοί και οι συντονιστές εφαρμόζουν αυτές τις αρχές στην καθημερινή πρακτική, δημιουργώντας περιβάλλοντα στην τάξη όπου η συμμετοχή είναι ουσιαστική και ασφαλής για όλα τα παιδιά. Προσαρμόζουν τη μεθοδολογία στα συγκεκριμένα πολιτισμικά και θεσμικά πλαίσιά τους, διασφαλίζοντας ότι παραμένει σχετική και εφικτή, ενώ ισορροπούν προσεκτικά την καθοδήγηση με την αυτονομία των παιδιών, έτσι ώστε η δομή να υποστηρίζει την εξερεύνηση, τη συνεργασία και μια γνήσια αίσθηση ενεργού συμμετοχής.

Οι **μαθητές (τα παιδιά)** συμβάλλουν ενεργά στη δημοκρατική μαθησιακή διαδικασία. Εκφράζουν τις απόψεις τους, ακούν διαφορετικές απόψεις και συμμετέχουν σε κοινές αποφάσεις που επηρεάζουν την ομάδα τους. Με την πάροδο του χρόνου, αναλαμβάνουν σταδιακά την ευθύνη για καθήκοντα, σχέσεις και αποτελέσματα, αναπτύσσοντας την αυτοπεποίθηση, την ενσυναίσθηση και τις δεξιότητες συνεργασίας που αποτελούν τα θεμέλια της δημοκρατικής συμμετοχής.

5.7 Απαιτούμενες ικανότητες

Για την αποτελεσματική εφαρμογή της μεθοδολογίας, απαιτούνται συγκεκριμένες ικανότητες.

Για **τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών**, οι βασικές ικανότητες περιλαμβάνουν:

- μια στέρεη εννοιολογική κατανόηση της δημοκρατικής εκπαίδευσης και των παιδαγωγικών της επιπτώσεων,

- ισχυρές δεξιότητες διευκόλυνσης και ομαδικής δυναμικής που τους επιτρέπουν να δημιουργούν χώρους συνεργατικής και αναστοχαστικής μάθησης για ενήλικες,
- ικανότητα αναστοχαστικής πρακτικής – η ικανότητα να αναλύουν εμπειρίες, να αμφισβητούν παραδοχές και να αποτελούν πρότυπο συνεχούς επαγγελματικής μάθησης,
- γνώση των μεθοδολογιών μάθησης ενηλίκων (η οποία τους επιτρέπει να σχεδιάζουν εκπαιδευτικές διαδικασίες που είναι συμμετοχικές, βασίζονται στην εμπειρία και ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εκπαιδευτικών, ευθυγραμμίζοντας έτσι την εκπαιδευτική προσέγγιση με τις δημοκρατικές αξίες που προάγει).

Για **τους εκπαιδευτικούς και τους συντονιστές**, οι βασικές ικανότητες περιλαμβάνουν:

- την ικανότητα να μεταφράζουν τις δημοκρατικές αρχές στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις με τα παιδιά,
- τη σαφή και ενσυναίσθητη επικοινωνία,
- κριτική σκέψη,
- την κατανόηση της δημοκρατίας ως μια συνεχιζόμενη διαδικασία και όχι ως ένα σταθερό σύνολο κανόνων,
- την ικανότητα να χτίζουν σχέσεις εμπιστοσύνης, να αναγνωρίζουν τις οπτικές των παιδιών και να διαχειρίζονται τις συγκρούσεις εποικοδομητικά, ώστε αυτές να μετατρέπονται σε ευκαιρίες μάθησης.

Συνολικά, αυτές οι ικανότητες επιτρέπουν στους εκπαιδευτικούς να δημιουργούν περιβάλλοντα όπου η συμμετοχή είναι αυθεντική, χωρίς αποκλεισμούς και κατάλληλη για την αναπτυξιακή φάση των παιδιών.

5.8 Προϋποθέσεις για την επιτυχή εφαρμογή

Η επιτυχής εφαρμογή εξαρτάται από διάφορες προϋποθέσεις.

Πρώτα απ' όλα, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να **πιστεύουν ειλικρινά στην ικανότητα των παιδιών** να συμμετέχουν ουσιαστικά και να είναι έτοιμοι να μοιραστούν ένα μέρος της εξουσίας λήψης αποφάσεων, αναγνωρίζοντας τα παιδιά ως ικανούς κοινωνικούς παράγοντες.

Οι δομικές συνθήκες διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο: το μέγεθος της ομάδας πρέπει να επιτρέπει σε κάθε παιδί να ακουστεί και να συμμετάσχει, ιδανικά να κυμαίνεται μεταξύ δέκα και είκοσι συμμετεχόντων, ώστε ο διάλογος και η συνεργασία να είναι διαχειρίσιμοι. Το **φυσικό περιβάλλον** πρέπει να είναι σκόπιμα σχεδιασμένο – ευέλικτο, προσβάσιμο και προσαρμόσιμο – ώστε να ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση, την κίνηση και διαφορετικές μορφές έκφρασης αντί της παθητικής συμμετοχής.

Εξίσου κρίσιμη είναι η **διάθεση επαρκούς χρόνου**, τόσο για συμμετοχικές δραστηριότητες όσο και για αναστοχασμό, ώστε τα παιδιά και οι ενήλικες να μπορούν να αναθεωρήσουν τις εμπειρίες τους, να κατανοήσουν τις διαδικασίες της ομάδας και να οικοδομήσουν σταδιακά μια κουλτούρα κοινής ευθύνης και δημοκρατικής πρακτικής.

5.9 Αναφορά σε υποστηρικτικό υλικό

Η μεθοδολογία υποστηρίζεται από συμπληρωματικό υλικό για εκπαιδευτές εκπαιδευτικών και παιδαγωγούς, το οποίο περιλαμβάνει εγχειρίδια, οδηγούς δραστηριοτήτων και οπτικά εργαλεία για παιδιά στις ακόλουθες εκδόσεις:

- Εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς
- Οδηγός για Εκπαιδευτές Ενηλίκων
- Πόροι για παιδιά

Τα οποία μπορούν να μεταφορτωθούν από τον ιστότοπο και διατίθενται σε 4 διαφορετικές γλωσσικές εκδόσεις: αγγλικά, γερμανικά, ελληνικά και πολωνικά.

Τα υλικά αυτά έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν σε διαφορετικά πολιτισμικά και εκπαιδευτικά πλαίσια.

6. Οδηγίες πρακτικής εφαρμογής

Η αυστριακή συνεισφορά επικεντρώνεται στη μετατροπή της μεθοδολογίας σε συγκεκριμένες και εφαρμόσιμες πρακτικές τόσο για εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (εκπαιδευτές εκπαιδευτικών που συνεργάζονται με παιδαγωγούς) όσο και για εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (παιδαγωγοί που εργάζονται άμεσα με παιδιά ηλικίας 5–9 ετών). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη χρηστικότητα, την προσαρμοστικότητα και την ενσωμάτωση της δημοκρατικής μάθησης στην καθημερινή πρακτική.

Η εφαρμογή νοείται ως μια διαδικασία που συνδυάζει την προετοιμασία, τη διευκόλυνση και την προσαρμογή ανάλογα με το πλαίσιο.

Η αποτελεσματική εφαρμογή ξεκινά με προσεκτική προετοιμασία. Αυτό περιλαμβάνει τον καθορισμό σαφών μαθησιακών στόχων που δεν αφορούν μόνο πτυχές που σχετίζονται με το περιεχόμενο (όπως η κατανόηση της δικαιοσύνης ή της λήψης αποφάσεων), αλλά και στόχους που εστιάζουν στη διαδικασία, ιδίως τη συμμετοχή, τον διάλογο και την κοινή ευθύνη. Ο σχεδιασμός, επομένως, αφορά τόσο *το τι* πρέπει να μάθουν όσο και *τον τρόπο με τον οποίο* δομούνται οι μαθησιακές διαδικασίες.

Η επιλογή των μεθόδων καθοδηγείται από διάφορους παράγοντες, όπως η ηλικιακή ομάδα (για παράδειγμα, οι διαφορές μεταξύ παιδιών ηλικίας 5–6 και 7–9 ετών), το μέγεθος της ομάδας, η προηγούμενη εμπειρία των συμμετεχόντων και το συγκεκριμένο μαθησιακό πλαίσιο. Σε όλες αυτές τις παραμέτρους, δίνεται προτεραιότητα σε διαδραστικές και συμμετοχικές μορφές, όπως ομαδικές συζητήσεις, παιχνίδια ρόλων, εργασία σε μικρές ομάδες και δραστηριότητες συν-δημιουργίας, οι οποίες επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να εμπλέκονται ενεργά αντί να παραμένουν παθητικοί.

Τα υλικά επιλέγονται με έμφαση στην προσβασιμότητα και την προσαρμοστικότητα. Αυτό περιλαμβάνει τη χρήση οπτικών βοηθημάτων, καρτών ή συμβόλων που υποστηρίζουν την κατανόηση σε διαφορετικά επίπεδα, καθώς και εργαλείων που διευκολύνουν ενεργά τη συμμετοχή, όπως απλοί μηχανισμοί ψηφοφορίας ή δομημένες προτροπές συζήτησης.

Το φυσικό και κοινωνικό μαθησιακό περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της μεθοδολογίας. Οι χώροι διαμορφώνονται κατά τρόπο που επιτρέπει την κίνηση και την αλληλεπίδραση, για παράδειγμα μέσω της διάταξης των καθισμάτων σε κύκλο ή ευέλικτων ομαδικών διατάξεων. Ταυτόχρονα, δίνεται προσοχή στη δημιουργία μιας ασφαλούς και υποστηρικτικής ατμόσφαιρας, στην οποία οι συμμετέχοντες αισθάνονται ότι μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις τους χωρίς δισταγμό.

Η διευκόλυνση ακολουθεί μια δομημένη αλλά ευέλικτη ακολουθία που αποτελείται από τέσσερις αλληλένδετες φάσεις: εισαγωγή, εμπειρία, αναστοχασμός και μεταφορά. Στη φάση της εισαγωγής, ο διευκολυντής καθορίζει ένα κοινό σημείο εκκίνησης, για παράδειγμα μέσω μιας σύντομης παρουσίασης, μιας ερώτησης ή ενός διλήμματος που προτρέπει στη συμμετοχή. Ακολουθεί η φάση της εμπειρίας, κατά την οποία οι συμμετέχοντες εμπλέκονται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες που περιλαμβάνουν επιλογή, αλληλεπίδραση και συνεργασία. Η έμφαση δίνεται στην εμπειρία των δημοκρατικών διαδικασιών και όχι μόνο στη συζήτησή τους.

Ο αναστοχασμός αποτελεί κεντρικό στοιχείο της διαδικασίας. Οι συμμετέχοντες υποστηρίζονται στην ανάλυση του τι συνέβη, του τρόπου με τον οποίο ελήφθησαν οι αποφάσεις και του τρόπου με τον οποίο συμπεριλήφθηκαν ή αποκλείστηκαν διαφορετικές οπτικές. Όσον αφορά τα παιδιά, ο αναστοχασμός προσαρμόζεται στο επίπεδο ανάπτυξής τους και μπορεί να περιλαμβάνει απλές καθοδηγητικές ερωτήσεις, οπτικά εργαλεία ή αφήγηση ιστοριών.

Η φάση της μεταφοράς συνδέει την εμπειρία με την καθημερινή πρακτική. Οι εκπαιδευτικοί αναστοχάζονται σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η προσέγγιση μπορεί να εφαρμοστεί στο δικό τους επαγγελματικό πλαίσιο, ενώ τα παιδιά συσχετίζουν την εμπειρία με τις καθημερινές τους αλληλεπιδράσεις, για παράδειγμα στην τάξη ή σε ομαδικές δραστηριότητες.

Σε όλες τις φάσεις, η διευκόλυνση απαιτεί συνεχή προσοχή στη δυναμική της συμμετοχής. Αυτό περιλαμβάνει τη διασφάλιση ότι η συμμετοχή είναι ισορροπημένη και δεν κυριαρχείται από λίγα άτομα, την ενεργή συμμετοχή των πιο σιωπηλών συμμετεχόντων, την αναγνώριση διαφορετικών προοπτικών χωρίς άμεση αξιολόγηση και την ευέλικτη ανταπόκριση στη δυναμική της ομάδας. Η γλώσσα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτό το πλαίσιο και πρέπει να παραμένει σαφής και προσιτή. Αν και ο χρονισμός είναι ευέλικτος, πρέπει να διατίθεται επαρκής χρόνος για αναστοχασμό, καθώς αυτό είναι απαραίτητο για ουσιαστική μάθηση.

Κεντρικό χαρακτηριστικό της μεθοδολογίας είναι η προσαρμοστικότητα της σε διαφορετικά πλαίσια. Σε επίσημα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, όπως τα σχολεία, η εφαρμογή της μπορεί να ενσωματωθεί σε υπάρχουσες δομές, συμπεριλαμβανομένων των ρουτινών της τάξης, της ομαδικής εργασίας ή της μάθησης με βάση έργα, και να ευθυγραμμιστεί με τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών. Σε μη επίσημα περιβάλλοντα, όπως η εργασία με νέους ή τα εργαστήρια, η μεθοδολογία επιτρέπει μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά τη δομή και το χρονοδιάγραμμα, καθώς και μεγαλύτερη έμφαση στην εθελοντική συμμετοχή και τη βιωματική μάθηση.

Η προσαρμογή αντιμετωπίζεται με τρόπο που λαμβάνει υπόψη το συγκεκριμένο πλαίσιο. Οι συντονιστές λαμβάνουν υπόψη τις θεσμικές συνθήκες (όπως χρονικούς περιορισμούς, διαθέσιμο χώρο και οργανωτικά πλαίσια), τη σύνθεση της ομάδας (συμπεριλαμβανομένης της ηλικίας, της γλώσσας, της εμπειρίας και της πολυμορφίας) και τους διαθέσιμους πόρους. Αντί να εφαρμόζουν τις μεθόδους με άκαμπτο τρόπο, στόχος είναι να διατηρηθούν οι βασικές αρχές της συμμετοχής, της ένταξης και της κοινής ευθύνης, προσαρμόζοντας παράλληλα τον συγκεκριμένο τρόπο εφαρμογής τους.

Συνολικά, η αυστριακή συμβολή τονίζει ότι η δημοκρατική μάθηση δεν επιτυγχάνεται μέσω μεμονωμένων δραστηριοτήτων, αλλά μέσω της συνεπούς ενσωμάτωσης συμμετοχικών πρακτικών στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις. Επομένως, η έμφαση δεν δίνεται μόνο στο περιεχόμενο της μάθησης, αλλά και στην οργάνωση των ίδιων των μαθησιακών διαδικασιών.

Συνδυάζοντας δομημένες μεθόδους με ευελιξία και αναστοχασμό, η μεθοδολογία υποστηρίζει τους εκπαιδευτικούς στη δημιουργία περιβαλλόντων στα οποία οι δημοκρατικές αξίες βιώνονται στην πράξη.

7. Εργαλεία δοκιμής και αξιολόγησης

Το πλαίσιο δοκιμών και αξιολόγησης υποστηρίζει την πρακτική επικύρωση της μεθοδολογίας σε πραγματικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Ο σκοπός του δεν περιορίζεται στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, αλλά επεκτείνεται στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η μεθοδολογία εφαρμόζεται στην πράξη και του τρόπου με τον οποίο μπορεί να αναπτυχθεί περαιτέρω.

Η αξιολόγηση θεωρείται ως μια συνεχής διαδικασία που συνδυάζει δομημένη ανατροφοδότηση, παρατήρηση και αναστοχασμό. Εφαρμόζεται σε διάφορα στάδια, μεταξύ άλλων κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων, αμέσως μετά την ολοκλήρωσή τους και, όπου είναι δυνατόν, σε φάσεις παρακολούθησης που επιτρέπουν την κατανόηση της μακροπρόθεσμης εφαρμογής.

Κεντρικό στοιχείο του πλαισίου αποτελεί η χρήση εργαλείων αυτοαξιολόγησης για τους εκπαιδευτικούς. Τα εργαλεία αυτά υποστηρίζουν τη δομημένη αναστοχαστική σκέψη σχετικά με βασικές πτυχές της διευκόλυνσης, όπως ο τρόπος με τον οποίο διευκολύνεται η συμμετοχή (για παράδειγμα, ποιος μιλά και ποιος παραμένει σιωπηλός), ο τρόπος οργάνωσης των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, ο βαθμός ενσωμάτωσης του μαθησιακού περιβάλλοντος, καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισης των συγκρούσεων και των διαφορετικών απόψεων. Η αυτοαξιολόγηση μπορεί να λάβει τη μορφή σύντομων φύλλων αναστοχασμού, καθοδηγούμενων ερωτήσεων ή καταλόγων ελέγχου βασισμένων στην παρατήρηση. Στόχος είναι η ενίσχυση της αναστοχαστικής πρακτικής και η υποστήριξη των εκπαιδευτικών στη σταδιακή βελτίωση της προσέγγισής τους.

Η ανατροφοδότηση από τους συμμετέχοντες παρέχει μια επιπλέον προοπτική σχετικά με τη συνάφεια, τη χρηστικότητα και την εμπειρία της μεθοδολογίας. Σε εκπαιδευτικά πλαίσια με εκπαιδευτικούς, αυτό μπορεί να περιλαμβάνει δομημένα έντυπα ανατροφοδότησης, σύντομες γραπτές αναστοχαστικές καταγραφές ή συντονισμένες ομαδικές συζητήσεις. Όταν εργάζεστε με παιδιά, η ανατροφοδότηση προσαρμόζεται στο επίπεδο ανάπτυξής τους και μπορεί να περιλαμβάνει απλές καθοδηγητικές ερωτήσεις (όπως «Ήταν δίκαιο;» ή «Νιώσατε ότι σας άκουσαν;»), οπτικά εργαλεία (για παράδειγμα, κλίμακες με χαμογελαστά πρόσωπα ή σχέδια) ή σύντομους γύρους αναστοχασμού. Η έμφαση δεν δίνεται στην επίσημη αξιολόγηση, αλλά στο να κατανοηθεί εάν οι συμμετέχοντες αισθάνθηκαν ότι εντάχθηκαν, μπόρεσαν να συμμετάσχουν στις δραστηριότητες και τις βίωσαν ως ουσιαστικές.

Για την αξιολόγηση του αντίκτυπου της μεθοδολογίας, χρησιμοποιείται μια σειρά ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών. Αυτοί σχετίζονται ιδίως με τη συμμετοχή (για παράδειγμα, τον αριθμό των συμμετεχόντων που εμπλέκονται ενεργά και την ποικιλομορφία των συνεισφορών), την ανάπτυξη δημοκρατικών ικανοτήτων (όπως η έκφραση απόψεων, η ακρόαση των άλλων, η συμμετοχή στην από κοινού λήψη αποφάσεων και η αναστοχασμός σχετικά με τη δικαιοσύνη) και τη συνολική εμπλοκή (συμπεριλαμβανομένης της αλληλεπίδρασης, της προθυμίας για συνεισφορά και της

συνέχειας της συμμετοχής με την πάροδο του χρόνου). Αντί να εστιάζει αποκλειστικά σε μετρήσιμα αποτελέσματα, το πλαίσιο δίνει προτεραιότητα στις παρατηρήσιμες αλλαγές στη συμπεριφορά, την αλληλεπίδραση και τη δυναμική της ομάδας.

Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης χρησιμοποιούνται συστηματικά για να καθοδηγήσουν την περαιτέρω ανάπτυξη. Αυτό περιλαμβάνει την προσαρμογή των δραστηριοτήτων και του υλικού με βάση την ανατροφοδότηση, τον εντοπισμό προκλήσεων στη διευκόλυνση και την αντιμετώπισή τους σε επόμενες διαδικασίες κατάρτισης, καθώς και τη βελτίωση των εργαλείων και των προσεγγίσεων ώστε να ταιριάζουν καλύτερα σε διαφορετικά πλαίσια. Όπου είναι δυνατόν, συλλέγεται ανατροφοδότηση παρακολούθησης για να κατανοηθεί εάν και πώς οι εκπαιδευτικοί μεταφέρουν τη μεθοδολογία στη δική τους πρακτική.

Δημοκρατική ικανότητα	Παρατηρήσιμοι δείκτες
Συμμετοχή	Το παιδί εκφράζει ιδέες και απόψεις
Ακρόαση	Το παιδί ακούει χωρίς να διακόπτει
Συνεργασία	Το παιδί συμβάλλει στις ομαδικές δραστηριότητες
Υπευθυνότητα	Το παιδί αναλαμβάνει την ευθύνη για τις εργασίες που έχουν συμφωνηθεί
Ενσυναίσθηση	Το παιδί αναγνωρίζει και σέβεται τα συναισθήματα των άλλων
Δικαιοσύνη	Το παιδί αναλογίζεται τι είναι δίκαιο και τι άδικο
Λήψη αποφάσεων	Το παιδί συμμετέχει στη λήψη συλλογικών αποφάσεων
Επίλυση συγκρούσεων	Το παιδί αναζητά ειρηνικές λύσεις σε διαφωνίες

Συνολικά, το πλαίσιο αξιολόγησης έχει σχεδιαστεί ώστε να είναι πρακτικό, ευέλικτο και ευαίσθητο στο πλαίσιο. Υποστηρίζει τη συνεχή μάθηση αντί για μια εφάπαξ αξιολόγηση και συνάδει στενά με τον συμμετοχικό χαρακτήρα της ίδιας της μεθοδολογίας.

7.1 Συχνές ερωτήσεις για εκπαιδευτικούς

Η εφαρμογή της δημοκρατικής εκπαίδευσης στην καθημερινή πρακτική συχνά δημιουργεί πρακτικά ερωτήματα και προκλήσεις. Η ακόλουθη ενότητα εξετάζει συνήθεις

καταστάσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί κατά τη διευκόλυνση δημοκρατικών μαθησιακών διαδικασιών με παιδιά ηλικίας 5-9 ετών και προσφέρει προτάσεις για προβληματισμό και δράση.

Τι γίνεται αν τα παιδιά διαφωνούν;

Η διαφωνία δεν αποτελεί πρόβλημα που πρέπει να αποφεύγεται, αλλά ένα σημαντικό μέρος της δημοκρατικής μάθησης. Τα παιδιά πρέπει να βιώσουν ότι οι άνθρωποι μπορούν να έχουν διαφορετικές απόψεις, ενώ παράλληλα να συμπεριφέρονται ο ένας στον άλλον με σεβασμό.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υποστηρίξουν τα παιδιά ενθαρρύνοντας την ενεργητική ακρόαση, βοηθώντας τα να εκφράσουν τις απόψεις τους εποικοδομητικά και καθοδηγώντας τα προς δίκαιες διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Βασικό μήνυμα:

Η δημοκρατία δεν απαιτεί να συμφωνούν όλοι· απαιτεί να ακουστούν όλοι.

Τι γίνεται αν ένα παιδί κυριαρχεί στη συζήτηση;

Ορισμένα παιδιά είναι εκ φύσεως πιο αυτοπεποίθητα και εκφραστικά από άλλα. Η δημοκρατική συμμετοχή σημαίνει τη δημιουργία ευκαιριών ώστε όλα τα παιδιά να μπορούν να συνεισφέρουν.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιήσουν δομημένες μεθόδους συζήτησης, όπως κύκλους συζήτησης, αντικείμενα που δίνουν το λόγο, συζητήσεις σε ζεύγη ή συστήματα εναλλαγής λόγου, για να εξασφαλίσουν ισορροπημένη συμμετοχή.

Βασικό μήνυμα:

Η ισότιμη συμμετοχή δεν σημαίνει πάντα ίσο χρόνο ομιλίας, αλλά σημαίνει ότι κάθε παιδί έχει την ευκαιρία να συνεισφέρει.

Τι γίνεται αν ένα παιδί εκφράσει απόψεις που εισάγουν διακρίσεις ή αποκλείουν άλλους;

Τα παιδιά συχνά επαναλαμβάνουν δηλώσεις που έχουν ακούσει αλλού χωρίς να κατανοούν πλήρως τις συνέπειές τους. Τέτοιες καταστάσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ευκαιρίες μάθησης και όχι ως αφορμές για τιμωρία.

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να ενθαρρύνουν τον προβληματισμό, να θέτουν ανοιχτές ερωτήσεις, να διερευνούν εναλλακτικές οπτικές και να ενισχύουν τις αξίες της αξιοπρέπειας, της ένταξης και του σεβασμού.

Παραδείγματα:

- «Πώς θα ένιωθες αν κάποιος έλεγε κάτι τέτοιο για σένα;»
- «Πιστεύεις ότι όλοι πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής;»
- «Μπορούν οι άνθρωποι να είναι διαφορετικοί και να ανήκουν παρ' όλα αυτά στην ομάδα;»

Βασικό μήνυμα:

Η δημοκρατική εκπαίδευση περιλαμβάνει το να μαθαίνουμε να αμφισβητούμε τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις με σεβασμό.

Τι γίνεται αν η πλειοψηφία αποφασίσει άδικα;

Οι αποφάσεις της πλειοψηφίας αποτελούν ένα σημαντικό δημοκρατικό εργαλείο, αλλά η δημοκρατία δεν περιορίζεται στον κανόνα της πλειοψηφίας. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν ότι η δικαιοσύνη, η ένταξη και η προστασία των απόψεων των μειονοτήτων αποτελούν επίσης δημοκρατικές αξίες.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αξιοποιήσουν τέτοιες καταστάσεις για να συζητήσουν:

- τη δικαιοσύνη,
- την ευθύνη,
- την ενσυναίσθηση,
- η διαφορά μεταξύ του τι είναι δημοφιλές και του τι είναι σωστό.

Βασικό μήνυμα:

Η δημοκρατία προστατεύει τόσο τη συμμετοχή όσο και τη δικαιοσύνη.

Πόση συμμετοχή είναι κατάλληλη για τα μικρά παιδιά;

Η συμμετοχή πρέπει πάντα να είναι κατάλληλη για την ηλικία. Τα παιδιά δεν χρειάζεται να λαμβάνουν κάθε απόφαση μόνα τους, ούτε οι ενήλικες πρέπει να μεταβιβάζουν ευθύνες για τις οποίες τα παιδιά δεν είναι έτοιμα να αναλάβουν.

Η ουσιαστική συμμετοχή μπορεί να περιλαμβάνει:

- την επιλογή δραστηριοτήτων,
- τη συμβολή στη διαμόρφωση των κανόνων της ομάδας,
- την έκφραση προτιμήσεων,
- την υποβολή ιδεών,
- την ανασκόπηση των εμπειριών.

Βασικό μήνυμα:

Η συμμετοχή δεν σημαίνει να δίνουμε στα παιδιά όλη την εξουσία· σημαίνει να τους δίνουμε μια ουσιαστική φωνή.

Τι γίνεται αν τα παιδιά απογοητευτούν όταν οι ιδέες τους δεν επιλεγούν;

Η απογοήτευση αποτελεί φυσικό μέρος της δημοκρατικής συμμετοχής. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν ότι δεν μπορούν να υλοποιηθούν όλες οι προτάσεις και ότι οι συλλογικές αποφάσεις οδηγούν μερικές φορές σε αποτελέσματα διαφορετικά από τις προσωπικές τους προτιμήσεις.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υποστηρίξουν τα παιδιά ώστε να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να κατανοούν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και να εξερευνούν εναλλακτικούς τρόπους συνεισφοράς.

Βασικό μήνυμα:

Η δημοκρατική συμμετοχή περιλαμβάνει το να μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν την απογοήτευση και να σέβονται τις συλλογικές αποφάσεις.

Πώς μπορούν οι δημοκρατικές αξίες να ενσωματωθούν στην καθημερινή πρακτική;

Η δημοκρατική εκπαίδευση δεν πραγματοποιείται μόνο κατά τη διάρκεια ειδικών προγραμμάτων ή μαθημάτων. Μπορεί να ενσωματωθεί στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις και ρουτίνες.

Παραδείγματα περιλαμβάνουν:

- τη συμμετοχή των παιδιών στις αποφάσεις,
- την ενθάρρυνση των ερωτήσεων και του διαλόγου,
- τη συνεργατική επίλυση συγκρούσεων,
- την εναλλαγή αρμοδιοτήτων,
- δημιουργία ευκαιριών για αναστοχασμό.

Βασικό μήνυμα:

Η δημοκρατία μαθαίνεται μέσα από την καθημερινή εμπειρία, όχι μόνο μέσω της διδασκαλίας.

Σκέψεις για τους εκπαιδευτικούς

Στο τέλος κάθε δραστηριότητας ή μαθησιακού κύκλου, οι εκπαιδευτικοί μπορεί να θέλουν να αναρωτηθούν:

- Είχαν όλα τα παιδιά την ευκαιρία να συμμετάσχουν;
- Ακούστηκαν και σεβάστηκαν οι διαφορετικές απόψεις;
- Πώς αντιμετωπίστηκαν οι διαφωνίες;
- Ένωσαν τα παιδιά ότι υπήρχε δικαιοσύνη και ένταξη;
- Ποιες δημοκρατικές ικανότητες ήταν εμφανείς κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας;

8. Θέματα ηθικής και ένταξης

Το έργο «Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς – Democracy4All Ages» βασίζεται σταθερά στην ηθική ευθύνη, την ένταξη και τον σεβασμό της διαφορετικότητας. Αυτές οι αρχές δεν αντικατοπτρίζονται μόνο στον σχεδιασμό του έργου, αλλά είναι επίσης βαθιά ενσωματωμένες στην ταυτότητα, την εμπειρία και την καθημερινή εργασία όλων των οργανώσεων-εταίρων. Κάθε εταίρος διαθέτει εκτεταμένη εμπειρία στην προώθηση των δημοκρατικών αξιών, της κοινωνικής ένταξης και της ισότιμης συμμετοχής, διασφαλίζοντας ότι το έργο είναι αξιόπιστο και πραγματικά χωρίς αποκλεισμούς από την ίδια του την ουσία.

Αυτό το ισχυρό ηθικό και συμπεριληπτικό υπόβαθρο αντανακλάται στη συμπληρωματική εμπειρογνωμοσύνη των εταίρων της κοινοπραξίας. Η Roma Volkshochschule Burgenland (Αυστρία) προωθεί τον διαπολιτισμικό διάλογο και την ένταξη των μειονοτήτων μέσω της εκπαίδευσης, αντιμετωπίζοντας ενεργά τις διακρίσεις και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η Consensus Fundacja Europejskie Centrum Mediacji (Πολωνία) προάγει τη δημοκρατική συμμετοχή και την επίλυση συγκρούσεων μέσω της διαμεσολάβησης και πρωτοβουλιών πολιτικής συμμετοχής, ιδίως μεταξύ των νέων. Η «Akata Makata» (Ελλάδα), ως φορέας παροχής περιεκτικής και πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία, καλλιεργεί τον σεβασμό στη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ενεργό συμμετοχή από πολύ μικρή ηλικία. Μαζί, οι εταίροι εργάζονται με συνέπεια για την ενίσχυση των δημοκρατικών αξιών, της ένταξης και της κοινωνικής συνοχής σε διάφορα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Το έργο ευθυγραμμίζεται πλήρως με τη Στρατηγική για την Ένταξη και την Ποικιλομορφία του Erasmus+ και στοχεύει στη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης, της ουσιαστικής συμμετοχής και των περιβαλλόντων μάθησης χωρίς αποκλεισμούς για όλους τους συμμετέχοντες. Η ένταξη δεν αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή συνιστώσα, αλλά ως διατομεακή αρχή που ενσωματώνεται σε όλες τις δραστηριότητες του έργου, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης του έργου, των δραστηριοτήτων κατάρτισης, της ανάπτυξης υλικού και της διάδοσης. Η κοινοπραξία έχει δεσμευτεί να δημιουργήσει ένα ασφαλές, σεβαστό και ενδυναμωτικό μαθησιακό περιβάλλον, όπου όλοι οι συμμετέχοντες αισθάνονται ότι ακούγονται, εκτιμώνται και είναι σε θέση να συνεισφέρουν ενεργά, ανεξάρτητα από το υπόβαθρό τους.

Στο επίκεντρο της μεθοδολογίας του έργου βρίσκεται η αρχή ότι η δημοκρατία πρέπει να βιώνεται ως μια διαδικασία χωρίς αποκλεισμούς, συμμετοχική και βασισμένη στον αμοιβαίο σεβασμό. Ως εκ τούτου, όλες οι δραστηριότητες έχουν σχεδιαστεί ώστε να εξασφαλίζουν ίση πρόσβαση και ουσιαστική συμμετοχή για όλες τις ομάδες-στόχους, ιδίως για τους εκπαιδευτικούς και τους εκπαιδευτές ενηλίκων, και έμμεσα, για τα παιδιά από διαφορετικά κοινωνικο-πολιτισμικά, γλωσσικά και οικονομικά υπόβαθρα.

Υιοθετείται μια προσέγγιση χωρίς διακρίσεις σε όλο το εύρος του έργου, διασφαλίζοντας ότι κανένας συμμετέχων δεν αποκλείεται λόγω φύλου, εθνικότητας,

φυλής, θρησκείας, ικανότητας, ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού/έκφρασης φύλου, ταυτότητας και χαρακτηριστικών ή κοινωνικής θέσης.

Οι ηθικές αρχές ενσωματώνονται τόσο στην ανάπτυξη όσο και στην υλοποίηση των αποτελεσμάτων του έργου. Όλα τα υλικά και οι εκπαιδευτικές προσεγγίσεις σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, προάγουν την ισότητα και αποφεύγουν τις προκαταλήψεις ή τα στερεότυπα. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην προστασία των παιδιών, ειδικά σε δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν παιδιά, διασφαλίζοντας ότι κάθε δράση ακολουθεί τα πρότυπα προστασίας των παιδιών και σέβεται τα δικαιώματά τους ως ενεργών συμμετεχόντων στη μαθησιακή διαδικασία.

Το μεθοδολογικό πλαίσιο του έργου επηρεάζεται έντονα από την παιδαγωγική φιλοσοφία του Γιανούς Κορτσάκ, η οποία δίνει έμφαση στον σεβασμό των παιδιών ως ατόμων, στην αναγνώριση της φωνής τους και στην ενεργό συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η προσέγγιση αυτή συμπληρώνεται από τη μεθοδολογία «Φιλοσοφία για Παιδιά» (P4C), η οποία προάγει τον διάλογο, την κριτική σκέψη, την ενσυναίσθηση και τον σεβασμό στις διαφορετικές οπτικές. Συνολικά, αυτά τα πλαίσια διασφαλίζουν ότι οι δημοκρατικές αξίες δεν διδάσκονται απλώς, αλλά εφαρμόζονται ενεργά σε περιβάλλοντα μάθησης που προάγουν την ένταξη και τηρούν τα ηθικά πρότυπα.

Η ένταξη διασφαλίζεται περαιτέρω μέσω της προσαρμοστικότητας και της προσβασιμότητας όλων των αποτελεσμάτων του έργου. Το εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς, ο οδηγός για τους ενήλικες εκπαιδευτές και τα εκπαιδευτικά υλικά (σχέδια μαθήματος, βίντεο και διαδραστικά εργαλεία) έχουν σχεδιαστεί ώστε να είναι ευέλικτα και να μπορούν να εφαρμοστούν σε ποικίλα εκπαιδευτικά πλαίσια και ανάγκες των μαθητών. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι σαφής και χωρίς αποκλεισμούς, ενώ τα υλικά είναι προσαρμόσιμα ώστε να υποστηρίζουν συμμετέχοντες με λιγότερες ευκαιρίες ή διαφορετικά επίπεδα εμπειρίας.

Η προστασία των δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής αποτελεί επίσης βασική ηθική προτεραιότητα. Όλες οι δραστηριότητες του έργου συμμορφώνονται με τους κανονισμούς του ΓΚΠΔ, διασφαλίζοντας ότι τα προσωπικά δεδομένα που συλλέγονται διαχειρίζονται με ασφάλεια, διαφάνεια και μόνο για σαφώς καθορισμένους σκοπούς. Λαμβάνεται η ενήμερη συγκατάθεση όλων των συμμετεχόντων στις δραστηριότητες του έργου.

Το έργο ευθυγραμμίζεται πλήρως με τις βασικές αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με την ενίσχυση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών ενηλίκων, το έργο συμβάλλει στην προώθηση της πολιτικής εμπλοκής και της ενεργού συμμετοχής από νεαρή ηλικία. Υποστηρίζει την ανάπτυξη εκπαιδευτικών περιβαλλόντων χωρίς αποκλεισμούς, όπου οι δημοκρατικές αρχές τόσο διδάσκονται όσο και εφαρμόζονται

στην πράξη, συμβάλλοντας τελικά στη δημιουργία πιο ενημερωμένων, ενεργών και υπεύθυνων πολιτών σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Τέλος, το έργο προάγει μια κουλτούρα αναστοχασμού, διαλόγου και συνεχούς βελτίωσης. Ζητείται ενεργά η ανατροφοδότηση από τους συμμετέχοντες και ενσωματώνεται, ώστε να διασφαλίζεται ότι η μεθοδολογία παραμένει χωρίς αποκλεισμούς, συναφής και ηθικά ορθή.

Με αυτόν τον τρόπο, η δημοκρατία προσεγγίζεται όχι μόνο ως θέμα μάθησης, αλλά και ως μια βιωμένη, χωρίς αποκλεισμούς πρακτική, η οποία αντανακλάται με συνέπεια τόσο στη μεθοδολογία του έργου όσο και στο μακροχρόνιο έργο των εταίρων.

Βιβλιογραφία

- Συμβούλιο της Ευρώπης. (2018). *Πλαίσιο αναφοράς ικανοτήτων για τη δημοκρατική κουλτούρα: Τόμος 1 – Πλαίσιο, έννοιες και μοντέλο*. Εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης
- Συμβούλιο της Ευρώπης. (2018). *Πλαίσιο αναφοράς δεξιοτήτων για τη δημοκρατική κουλτούρα: Τόμος 2 – Περιγραφές δεξιοτήτων για τη δημοκρατική κουλτούρα*. Εκδόσεις Συμβουλίου της Ευρώπης
- Συμβούλιο της Ευρώπης. (2018). *Πλαίσιο αναφοράς ικανοτήτων για τη δημοκρατική κουλτούρα: Τόμος 3 – Κατευθυντήριες οδηγίες για την εφαρμογή*. Εκδόσεις Συμβουλίου της Ευρώπης
- Dewey, John. (1916). *Δημοκρατία και εκπαίδευση: Εισαγωγή στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης*. Macmillan
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2021). *Οδηγός προγράμματος Erasmus+ 2021–2027*. Γραφείο Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Freire, Paulo. (1970). *Η παιδαγωγική των καταπιεσμένων*. Continuum
- Korczak, Janusz (2018). *Πώς να αγαπάς ένα παιδί*. Vallentine Mitchell.
(Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1919)
- Lipman, Matthew. (2003). *Η σκέψη στην εκπαίδευση* (2η έκδ.). Cambridge University Press
- Nussbaum, Martha C.. (2010). *Χωρίς κέρδος: Γιατί η δημοκρατία χρειάζεται τις ανθρωπιστικές επιστήμες*. Princeton University Press
- Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. (2018). *Το μέλλον της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων: Εκπαίδευση 2030*. Εκδόσεις ΟΟΣΑ
- Πιαζέ, Ζαν. (1952). *Οι ρίζες της νοημοσύνης στα παιδιά*. International Universities Press
- Rogers, Carl R.. (1971). *Ελευθερία στη μάθηση*. Charles Merrill
- UNESCO. (2015). *Παγκόσμια αγωγή πολιτών: Θέματα και μαθησιακοί στόχοι*. Εκδόσεις UNESCO
- Ηνωμένα Έθνη. (1989). *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Ηνωμένα Έθνη
- Vygotsky, Lev S.. (1978). *Ο νους στην κοινωνία: Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*. Harvard University Press

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LTTA Erasmus+

«Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς»

*Εκπαίδευση στη δημοκρατία και την πολιτική συμμετοχή για παιδιά ηλικίας 5–9 ετών, εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές εκπαιδευτικών –
ΑΥΣΤΡΙΑ, 2025*

**ERASMUS+ Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για
τη διδασκαλία
την επόμενη γενιά**

**Αριθμός έργου:
Erasmus+ Ap.: 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621**

ΑΥΣΤΡΙΑ, 30/12/2025

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι απόψεις και οι γνώμες που εκφράζονται είναι αποκλειστικά αυτές του/των συγγραφέα/συγγραφέων και δεν αντανakλούν απαραίτητα τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της OeAD-GmbH. Ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε η αρχή χορήγησης επιχορήγησης μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνες για αυτές.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές	43
1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Αυστρία	43
1.2 Συμμετοχή και δημοκρατική εκπαίδευση στην προσχολική εκπαίδευση	44
1.3 Νομικό και πολιτικό πλαίσιο στην Αυστρία	44
1.4 Βασικές παιδαγωγικές έννοιες και αξίες	45
1.5 Πρακτική εφαρμογή και διαρθρωτικές προκλήσεις	45
1.6 Ακαδημαϊκές προσεγγίσεις της εκπαίδευσης για τη δημοκρατία	45
1.7 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα	46
1.8 Προκλήσεις και κενά	48
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 – Η εμπειρία του οργανισμού μας	48
2.1 Σχετικά με τον οργανισμό	48
2.2 Βασικά προγράμματα και πρωτοβουλίες με έμφαση στην πρακτική στην εκπαίδευση για τη δημοκρατία στο BAfEP Oberwart	49
2.3 Επιτεύγματα και αντίκτυπος	50
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – Αποτελέσματα της έρευνας	51
3.1 Μεθοδολογία	51
3.2 Βασικά ευρήματα	52
3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα	55
ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και Συστάσεις	58
Βιβλιογραφία:	61

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές

1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Αυστρία

Στο αυστριακό εκπαιδευτικό σύστημα, η εκπαίδευση στη δημοκρατία στην προσχολική ηλικία και στο δημοτικό δεν θεωρείται ως ένα μεμονωμένο μάθημα, αλλά ως μια θεμελιώδης παιδαγωγική αρχή που πρέπει να εφαρμόζεται στην καθημερινή ζωή των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ακόμη και στην προσχολική εκπαίδευση, το διαπεριφερειακό BildungsRahmenPlan τονίζει ότι η εκπαίδευση υπερβαίνει τη φροντίδα και ότι τα παιδιά πρέπει να θεωρούνται ενεργοί συμμετέχοντες στις δικές τους εκπαιδευτικές διαδικασίες. Η συμμετοχή θεωρείται κεντρική προϋπόθεση για να βιώσουν τα παιδιά την αυτοαποτελεσματικότητα, την κοινή ευθύνη και την κοινωνική ένταξη (Federal Ministry of Education, Science and Research, 2020). Και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η δημοκρατική μάθηση δεν νοείται αποκλειστικά ως η μετάδοση γνώσεων σχετικά με τα πολιτικά θεσμικά όργανα, αλλά συνδέεται με την ανάπτυξη της κρίσης, της συνεργασίας και της ευθύνης (Federal Ministry of Education, Science and Research, 2023). Η εκπαίδευση στη δημοκρατία εμφανίζεται, επομένως, ως ένα διατομεακό έργο που περιλαμβάνει τόσο θεματικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις.

Η δημοκρατική εκπαίδευση είναι σταθερά κατοχυρωμένη στην αυστριακή νομοθεσία και πολιτική. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού και ο Ομοσπονδιακός Συνταγματικός Νόμος για τα Δικαιώματα των Παιδιών εγγυώνται το δικαίωμα στη συμμετοχή και την ελευθερία της έκφρασης (United Nations, 1989; Republic of Austria, 2011; Convention on the Rights of the Child, n.d.). Η δημοκρατική εκπαίδευση εκπληρώνει, επομένως, μια διπλή λειτουργία: εξυπηρετεί τόσο την ατομική ανάπτυξη όσο και την προετοιμασία για τη συμμετοχή στην κοινωνία.

Ταυτόχρονα, γίνεται εμφανής μια δομική ιδιαιτερότητα. Η εκπαίδευση στην πρώιμη παιδική ηλικία εμπίπτει κατά κύριο λόγο στις αρμοδιότητες των ομοσπονδιακών κρατιδίων. Ενώ αυτή η ομοσπονδιακή οργάνωση επιτρέπει την εφαρμογή ανάλογα με το πλαίσιο, οδηγεί σε διαφορές στην πρακτική εφαρμογή. Η δημοκρατική εκπαίδευση εξαρτάται επομένως σε μεγάλο βαθμό από τις θεσμικές κουλτούρες και τις επαγγελματικές ικανότητες (Charlotte Bühler Institute for Practice-Oriented Early Childhood Research, 2009).

Συνολικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η εκπαίδευση στη δημοκρατία στην Αυστρία είναι σαφώς κατοχυρωμένη στο νόμο, αλλά η συγκεκριμένη εφαρμογή της διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από την εκπαιδευτική πρακτική.

1.2 Συμμετοχή και δημοκρατική εκπαίδευση στην προσχολική εκπαίδευση

Με φόντο τις τρέχουσες κοινωνικές εξελίξεις, η εκπαίδευση στη δημοκρατία αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Τα δημοκρατικά συστήματα δεν θεωρούνται πλέον δεδομένα, αλλά αντιμετωπίζονται ως τάξεις που πρέπει να διαμορφωθούν ενεργά (Ulrich, 2024). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της πρώιμης παιδικής ηλικίας διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο σε αυτό, καθώς διευκολύνουν θεμελιώδεις εμπειρίες κοινωνικής συνύπαρξης. Στην πρώιμη εκπαίδευση, η δημοκρατία νοείται πρωτίστως ως τρόπος ζωής. Ο Dewey (2011) είχε ήδη τονίσει ότι η δημοκρατία βιώνεται πάνω απ' όλα μέσω της συλλογικής δράσης και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Επομένως, οι δημοκρατικές ικανότητες δεν αναπτύσσονται κυρίως μέσω της διδασκαλίας, αλλά μέσω της εμπειρίας. Κεντρικό θεμέλιο αποτελεί το δικαίωμα στη συμμετοχή, όπως ορίζεται στο Άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η συμμετοχή δεν αποτελεί, επομένως, προαιρετικό στοιχείο, αλλά δομική αρχή του εκπαιδευτικού έργου (Bartosch et al., 2014). Τα παιδιά πρέπει να βιώνουν πραγματική συνδιαμόρφωση, για παράδειγμα μέσω κοινών διαδικασιών λήψης αποφάσεων ή διαλογικών διαπραγματεύσεων. Από την οπτική της αναπτυξιακής ψυχολογίας, η συμμετοχή θεωρείται η κινητήρια δύναμη πίσω από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες (Schäfer, 2019). Η δημοκρατική εκπαίδευση σημαίνει, επομένως, τη δημιουργία ευκαιριών για τα παιδιά να συνεισφέρουν τις απόψεις τους και να αναλάβουν κοινωνική ευθύνη. Ταυτόχρονα, η εφαρμογή της θέτει υψηλές απαιτήσεις στους επαγγελματίες της εκπαίδευσης. Η συμμετοχή πρέπει να είναι κατάλληλη για την ηλικία, να υποστηρίζεται από αναστοχασμό και να διασφαλίζεται θεσμικά. Είναι ζωτικής σημασίας η συμμετοχή να μην παραμένει συμβολική, αλλά να είναι πραγματικά αποτελεσματική.

1.3 Νομικό και πολιτικό πλαίσιο στην Αυστρία

Η προσχολική εκπαίδευση κατέχει ιδιαίτερη θέση στο αυστριακό εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς υπάγεται κατά κύριο λόγο στην αρμοδιότητα των ομόσπονδων κρατιδίων. Παρά την ομοσπονδιακή αυτή δομή, το BildungsRahmenPlan παρέχει ένα εθνικά συντονισμένο πλαίσιο που ορίζει τις θεμελιώδεις εκπαιδευτικές αρχές (Charlotte-Bühler-Institut für praxisorientierte Kleinkindforschung, 2020). Το πλαίσιο αυτό προορίζεται ως εργαλείο διασφάλισης της ποιότητας και καθορίζει βασικές κατευθυντήριες γραμμές για τις εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Ταυτόχρονα, έχει σχεδιαστεί σκόπιμα ώστε να είναι ανοιχτό, αφήνοντας την πρακτική εφαρμογή στα ιδρύματα και τους επαγγελματίες. Αυτό δημιουργεί μια ένταση μεταξύ κανονιστικής καθοδήγησης και επαγγελματικής αυτονομίας. Συμπληρωματικά έγγραφα όπως το «Living Values, Shaping Values» τονίζουν τη σημασία της εκπαίδευσης στις αξίες ως αναπόσπαστο μέρος της εκπαιδευτικής πρακτικής. Οι αξίες, επομένως, αναδύονται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των βιωμένων σχέσεων (Charlotte-Bühler-Institut (επιμ.), 2009). Συνολικά, διαμορφώνεται ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από έναν συνδυασμό κανονιστικού πλαισίου και αποκεντρωμένης

εφαρμογής. Η εκπαίδευση για τη δημοκρατία αποτελεί σαφή στόχο, αλλά δεν είναι πλήρως τυποποιημένη.

1.4 Βασικές παιδαγωγικές έννοιες και αξίες

Το πλαίσιο περιεχομένου της δημοκρατικής εκπαίδευσης βασίζεται σε αυτό το δομικό θεμέλιο. Ο αυστριακός τομέας της προσχολικής εκπαίδευσης εντάσσεται σε ένα πλαίσιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ευρωπαϊκών αξιών που περιλαμβάνει αξίες όπως η ελευθερία, η ισότητα, η δημοκρατία και η μη διάκριση. Το Εκπαιδευτικό Σχέδιο-Πλαίσιο περιγράφει τα παιδιά ως ικανά, ενεργά υποκείμενα και «συν-δημιουργούς» της γνώσης και του πολιτισμού. Αυτή η προοπτική καθιστά τη συμμετοχή εννοιολογική αναγκαιότητα. Οι εκπαιδευτικοί ενεργούν ως διευκολυντές διαλογικών διαδικασιών (Charlotte Bühler Institute for Practice-Oriented Early Childhood Research, 2020) . Η εκπαίδευση στη δημοκρατία θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της οικοδόμησης σχέσεων, της επικοινωνίας και της κοινωνικής μάθησης. Ιδιαίτερα στον εκπαιδευτικό τομέα της «Ηθικής και της Κοινωνίας», τονίζεται η σημασία του προσανατολισμού στις αξίες, του αναστοχασμού και της πολυφωνίας.

Συνοψίζοντας, μπορεί να διαπιστωθεί ότι η δημοκρατική εκπαίδευση στο αυστριακό πλαίσιο θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της παιδαγωγικής πρακτικής. Ζωοποιείται στην καθημερινή ζωή και δεν περιορίζεται απλώς στη διδασκαλία.

1.5 Πρακτική εφαρμογή και διαρθρωτικές προκλήσεις

Παρά το σαφές αυτό πλαίσιο, υπάρχει μια ένταση μεταξύ θεωρίας και πράξης. Ο ανοιχτός χαρακτήρας του συστήματος σημαίνει ότι η ποιότητα της εφαρμογής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από ατομικούς και θεσμικούς παράγοντες. Η ευθύνη για την πρακτική εφαρμογή βαρύνει το εκπαιδευτικό προσωπικό. Ενώ αυτό επιτρέπει έναν ευέλικτο και ευαίσθητο στο πλαίσιο σχεδιασμό, οδηγεί επίσης σε ασυνέπεια στην πράξη.

Η δημοκρατική εκπαίδευση απαιτεί συγκεκριμένες δεξιότητες, ιδίως στους τομείς της διευκόλυνσης της συμμετοχής και του αναστοχασμού. Χωρίς την κατάλληλη υποστήριξη, υπάρχει ο κίνδυνος η συμμετοχή να περιοριστεί σε συμβολικές μορφές. Συνολικά, είναι προφανές ότι η δύναμη του συστήματος έγκειται στον κανονιστικό του προσανατολισμό, ενώ η πρόκληση έγκειται στη συνεπή εφαρμογή του.

1.6 Ακαδημαϊκές προσεγγίσεις της εκπαίδευσης για τη δημοκρατία

Η εκπαιδευτική έρευνα τονίζει ότι η δημοκρατία μαθαίνεται κυρίως μέσω της εμπειρίας και της συμμετοχής. Ο Dewey(2011) αντιλαμβάνεται τη δημοκρατία ως κοινωνική πρακτική, ενώ ο Biesta(2011) υπογραμμίζει τη σημασία των μαθησιακών περιβαλλόντων στα οποία μπορούν να βιωθούν η ευθύνη και η διαφορετικότητα. Ο Korczak(2021) τονίζει επίσης τη σημασία των δικαιωμάτων των παιδιών και της ουσιαστικής συμμετοχής. Προσεγγίσεις όπως η «Φιλοσοφία για Παιδιά» καταδεικνύουν ότι οι διαλογικές μορφές μπορούν να καλλιεργήσουν δημοκρατικές ικανότητες (Gorard et al., 2017) . Αυτό που έχουν κοινό αυτές οι προσεγγίσεις είναι η αναγνώριση ότι η

εκπαίδευση στη δημοκρατία θέτει υψηλές παιδαγωγικές απαιτήσεις και δεν μπορεί να περιοριστεί σε τυπικές κατευθυντήριες γραμμές.

1.7 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα

Μετά την ανάλυση των νομικών, εννοιολογικών και ακαδημαϊκών θεμελίων, η προσοχή στρέφεται πλέον σε συγκεκριμένα πρακτικά παραδείγματα δημοκρατικής εκπαίδευσης στο αυστριακό πλαίσιο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ το ερώτημα με ποιες μορφές και υπό ποιες συνθήκες εφαρμόζονται στην πράξη οι δημοκρατικές αρχές στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Οι βέλτιστες πρακτικές μπορούν να εντοπιστούν κυρίως εκεί όπου η δημοκρατία δεν διδάσκεται αποκλειστικά ως αφηρημένη γνώση σχετικά με τα πολιτικά θεσμικά όργανα, αλλά σχεδιάζεται ως μια κατάλληλη για την ηλικία εμπειρία συμμετοχής, διαλόγου και ευθύνης.

Στο αυστριακό πλαίσιο, αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στα προγράμματα δημοκρατικής εκπαίδευσης που προσφέρει το Αυστριακό Κοινοβούλιο. Τα τελευταία χρόνια, το φάσμα των προγραμμάτων έχει διευρυνθεί συστηματικά και περιλαμβάνει πλέον μορφές για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, συμπεριλαμβανομένου του τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πρόγραμμα κινητού εργαστηρίου **«Polli, Hans και Theo – Δημοκρατία από μικρή ηλικία»**, το οποίο απευθύνεται ειδικά σε παιδιά ηλικίας τεσσάρων ετών και άνω. Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται απευθείας στους παιδικούς σταθμούς και ακολουθεί μια προσέγγιση βασισμένη στην εμπειρία: μέσω ιστοριών, μουσικής, κίνησης και διαδραστικών στοιχείων, τα παιδιά εισάγονται αρχικά στις θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές, προτού τις εφαρμόσουν τα ίδια σε ένα «παιδικό κοινοβούλιο». Κυρίως, τα παιδιά ψηφίζουν για πραγματικά, καθημερινά ζητήματα, και τα αποτελέσματα εφαρμόζονται στην πράξη. Η δημοκρατία, επομένως, δεν προσομοιώνεται, αλλά γίνεται απτή ως μια αποτελεσματική διαδικασία λήψης αποφάσεων (Parliamentary Administration, 2024). Από διδακτικής άποψης, αυτή η μορφή χαρακτηρίζεται από διάφορα βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, υπάρχει συνεπής προσαρμογή ανάλογα με την ηλικία, όπου το σύνθετο πολιτικό περιεχόμενο μεταφράζεται σε αφηγηματικές και αισθητικές μορφές. Δεύτερον, δημιουργείται άμεση σύνδεση με την καθημερινότητα των παιδιών μέσω της επιλογής θεμάτων λήψης αποφάσεων από τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Τρίτον, η βιωσιμότητα υποστηρίζεται από συνοδευτικό υλικό που παραμένει στα ιδρύματα και επιτρέπει τη συνέχιση των δημοκρατικών πρακτικών. Αυτός ο συνδυασμός εμπειρίας, αναστοχασμού και θεσμικής συνδεσιμότητας αποτελεί βασικό παράγοντα επιτυχίας.

Ένα άλλο σημαντικό παράδειγμα είναι το **«Εργαστήριο Δημοκρατίας» του Κοινοβουλίου**, το οποίο απευθύνεται σε μεγαλύτερα παιδιά και νέους. Το πρόγραμμα αυτό συνδυάζει την πολιτική εκπαίδευση με την ενεργό παραγωγή μέσω ενημέρωσης και δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να δημιουργούν το δικό τους

περιεχόμενο, όπως εφημερίδες, podcast ή βίντεο. Η δημοκρατική εκπαίδευση νοείται εδώ ως μια παραγωγική διαδικασία, στην οποία οι νέοι όχι μόνο μαθαίνουν για πολιτικά ζητήματα, αλλά και αποκτούν οι ίδιοι δημόσια επιρροή. Ο συνδυασμός συμμετοχής, επικοινωνίας και ψηφιακής παιδείας συνάδει με τις σύγχρονες προσεγγίσεις της δημοκρατικής εκπαίδευσης, οι οποίες θεωρούν τη δημοκρατική μάθηση ως μια ενεργή, διαλογική και δημιουργική διαδικασία (Parliamentary Administration, 2024). Αυτά τα προγράμματα με πρακτικό προσανατολισμό συμπληρώνονται από θεσμικές δομές υποστήριξης, όπως η **πλατφόρμα «Zentrum polis» – «Μαθαίνοντας Πολιτική στο Σχολείο»**. Η πλατφόρμα αυτή παρέχει στους εκπαιδευτικούς υλικό, μεθοδολογικές προσεγγίσεις και θεωρητικά θεμέλια. Ιδιαίτερη σημασία έχει εδώ η σύνδεση με το Πλαίσιο Αναφοράς του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις Ικανότητες για μια Δημοκρατική Κουλτούρα (RFCDC), το οποίο δεν περιορίζει τη δημοκρατική εκπαίδευση στη μεταφορά γνώσεων, αλλά την περιγράφει ως μια αλληλεπίδραση αξιών, στάσεων, δεξιοτήτων και κριτικής κατανόησης. Αυτό δημιουργεί ένα συστηματικό πλαίσιο που εφαρμόζεται τόσο στο σχολικό περιβάλλον όσο και στην εκπαίδευση της πρώιμης παιδικής ηλικίας (<https://www.politik-lernen.at/>, n.d.).

Από αναλυτική άποψη, τα αυστριακά πρακτικά παραδείγματα παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτον, έχουν σχεδιαστεί με συνέπεια ώστε να είναι προσανατολισμένα στην εμπειρία: τα παιδιά και οι νέοι μαθαίνουν για τη δημοκρατία μέσω συγκεκριμένων καταστάσεων δράσης και όχι κυρίως μέσω θεωρητικής διδασκαλίας. Δεύτερον, συνδυάζουν γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές μαθησιακές διαδικασίες, συνδέοντας τη γνώση με την εμπειρία και τον αναστοχασμό. Τρίτον, βασίζονται σε παιδαγωγικά καθοδηγούμενες διαδικασίες που απαιτούν συντονισμό, δομή και ένα θεματικό πλαίσιο. Τέταρτον, τα ιδιαίτερα αποτελεσματικά παραδείγματα συνδέονται συχνά με θεσμικούς φορείς που διαθέτουν επαρκείς πόρους, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία των διαρθρωτικών πόρων. Ταυτόχρονα, είναι επίσης εμφανείς οι περιορισμοί αυτών των δοκιρασμένων πρακτικών. Πολλά από τα υπάρχοντα προγράμματα οργανώνονται με βάση συγκεκριμένα έργα και απευθύνονται μόνο σε ένα τμήμα της ομάδας-στόχου. Ο μακροπρόθεσμος αντίκτυπός τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το βαθμό στον οποίο αυτές οι πρωτοβουλίες ενσωματώνονται στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική. Χωρίς συστηματική ενσωμάτωση στις θεσμικές ρουτίνες, υπάρχει ο κίνδυνος η δημοκρατική εκπαίδευση να παραμείνει περιορισμένη σε μεμονωμένες δραστηριότητες.

Συνοψίζοντας, μπορεί να διαπιστωθεί ότι η Αυστρία διαθέτει μια σειρά από υψηλής ποιότητας πρακτικά παραδείγματα που καταδεικνύουν σαφώς τις δυνατότητες της δημοκρατικής εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία και στο σχολείο. Ιδιαίτερα επιτυχημένες είναι εκείνες οι προσεγγίσεις που καθιστούν τη συμμετοχή μια εμπειρία της πραγματικής ζωής, συνδέονται με την καθημερινότητα των παιδιών και συνοδεύονται από παιδαγωγική αναστοχασμό. Ταυτόχρονα, καθίσταται σαφές ότι η κεντρική πρόκληση δεν έγκειται τόσο στην ανάπτυξη κατάλληλων μορφών, όσο στην ευρεία και βιώσιμη ενσωμάτωσή τους στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.

1.8 Προκλήσεις και κενά

Στο πλαίσιο της Αυστρίας, οι βασικές προκλήσεις στον τομέα της δημοκρατικής εκπαίδευσης δεν έγκεινται τόσο στην έλλειψη κατάλληλων προσεγγίσεων όσο στην πρακτική εφαρμογή τους. Αν και η δημοκρατική εκπαίδευση είναι σαφώς κατοχυρωμένη στην πολιτική και αναγνωρίζεται ευρέως τόσο από την άποψη της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και της παιδαγωγικής, συχνά παρατηρείται έλλειψη συνεπούς δομικής υποστήριξης στο πλαίσιο της καθημερινής λειτουργίας των ιδρυμάτων. Αυτή η ασυμφωνία είναι ιδιαίτερα εμφανής στους περιορισμένους χρονικούς και ανθρώπινους πόρους, οι οποίοι δυσχεραίνουν τη συνεχή και σε βάθος εφαρμογή. Επιπλέον, υπάρχουν ελλείψεις στην επαγγελματική κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού, ιδίως όσον αφορά τον μεθοδολογικά ορθό σχεδιασμό συμμετοχικών διαδικασιών και δημοκρατικών μαθησιακών περιβαλλόντων. Ένα άλλο βασικό πρόβλημα έγκειται στην οργάνωση τέτοιων πρωτοβουλιών, η οποία συχνά βασίζεται σε έργα, τα οποία, ενώ παρέχουν καινοτόμο ώθηση, δεν ενσωματώνονται με βιώσιμο και ολοκληρωμένο τρόπο στις τακτικές δραστηριότητες.

Συνολικά, αυτό έχει ως αποτέλεσμα ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ κανονιστικών και επιχειρησιακών πτυχών: ενώ η δημοκρατική εκπαίδευση διατυπώνεται με σαφήνεια και νομιμοποιείται ευρέως σε εννοιολογικό επίπεδο, η συστηματική και συνεπής εφαρμογή της στην εκπαιδευτική πρακτική δεν εξασφαλίζεται επαρκώς σε πολλές περιπτώσεις.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 – Η εμπειρία του οργανισμού μας

2.1 Σχετικά με τον οργανισμό

Το Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο για την Προσχολική Εκπαίδευση (BAfEP) του Όμπερβαρτ (Early Childhood Education (BAfEP) Oberwart), αποτελεί ένα βασικό εκπαιδευτικό ίδρυμα στο Μπούργκενλαντ, το οποίο ειδικεύεται στην κατάρτιση εκπαιδευτικών επαγγελματιών για τον τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης. Στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής του αποστολής βρίσκεται ο συνδυασμός της μεταφοράς γνώσεων με θεωρητική βάση και της πρακτικής κατάρτισης, προετοιμάζοντας έτσι ολοκληρωμένα τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς για τις απαιτήσεις της καθημερινής επαγγελματικής ζωής.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνει το BAfEP Oberwart στην προώθηση βασικών παιδαγωγικών αρχών, όπως η συμμετοχή, η ένταξη και η δημοκρατική εκπαίδευση. Αυτές δεν διδάσκονται απλώς ως θεωρητικές έννοιες, αλλά ενσωματώνονται συγκεκριμένα στην κατάρτιση και δοκιμάζονται σε συγκεκριμένα εκπαιδευτικά σενάρια. Αυτό προάγει μια αντίληψη για την εκπαίδευση που θεωρεί τα παιδιά ως ενεργούς συνδημιουργούς των δικών τους μαθησιακών διαδικασιών και ενσωματώνει τις δημοκρατικές αρχές ως θεμελιώδες συστατικό της εκπαιδευτικής πρακτικής.

Επιπλέον, το BAfEP Oberwart εντάσσεται σε εθνικά και διεθνή δίκτυα συνεργασίας, διαδραματίζοντας έτσι σημαντικό ρόλο ως σύνδεσμος μεταξύ εκπαίδευσης, πρακτικής και καινοτομίας. Μέσω της συμμετοχής του σε έργα έρευνας και ανάπτυξης και μέσω της ανταλλαγής με συνεργαζόμενα ιδρύματα, συμβάλλει στη συνεχή εξέλιξη των προσεγγίσεων της εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία. Σε αυτό το πλαίσιο, η δημοκρατική εκπαίδευση δεν νοείται απλώς ως ένα κανονιστικό ιδανικό, αλλά ως μια πρακτική που μπορεί να βιωθεί συγκεκριμένα και η οποία αποτελεί αντικείμενο αναστοχασμού, δοκιμής και περαιτέρω ανάπτυξης στο πλαίσιο της κατάρτισης.

2.2 Βασικά προγράμματα και πρωτοβουλίες με έμφαση στην πρακτική στην εκπαίδευση για τη δημοκρατία στο BAfEP Oberwart

Το BAfEP Oberwart ενσωματώνει συστηματικά την εκπαίδευση στη δημοκρατία στις διαδικασίες κατάρτισης, στην ανάπτυξη με έμφαση στην πρακτική και στη διεθνή συνεργασία. Αυτή η ενσωμάτωση είναι ιδιαίτερα εμφανής στην ενεργό συμμετοχή σε έργα και πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην ενίσχυση των δημοκρατικών ικανοτήτων τόσο στους μελλοντικούς επαγγελματίες όσο και στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.

Ένα βασικό παράδειγμα αποτελεί το έργο Erasmus+ PLEOS – «Παιχνίδι και μάθηση για ίσες ευκαιρίες και επιτυχία στην εκπαίδευση της πρώιμης παιδικής ηλικίας» (2025–2028). Το έργο αυτό είναι αφιερωμένο στην προώθηση της ισότητας ευκαιριών και της ένταξης στον τομέα της εκπαίδευσης της πρώιμης παιδικής ηλικίας και υιοθετεί μια τεκμηριωμένη, συστημική προσέγγιση. Στο πλαίσιο του προγράμματος, αναπτύσσονται, μεταξύ άλλων, ανοικτοί εκπαιδευτικοί πόροι (OER), οι οποίοι προορίζονται να τεθούν στη διάθεση των εκπαιδευτικών της προσχολικής ηλικίας σε μακροπρόθεσμη βάση. Επιπλέον, σχεδιάζονται μορφές συνδυασμένης μάθησης που συνδυάζουν ψηφιακά και δια ζώσης περιβάλλοντα μάθησης, επιτρέποντας μια ευέλικτη και προσανατολισμένη στην πράξη επαγγελματική ανάπτυξη.

Επιπλέον, το έργο περιλαμβάνει στενή ενοποίηση της έρευνας και της πράξης. Το BAfEP Oberwart συμμετέχει ενεργά σε εμπειρικές έρευνες, πιλοτικά προγράμματα και στην περαιτέρω ανάπτυξη εκπαιδευτικού περιεχομένου. Αυτό εξασφαλίζει ότι τα επιστημονικά ευρήματα ενσωματώνονται άμεσα στην εκπαιδευτική πράξη και στην κατάρτιση των μελλοντικών επαγγελματιών.

Το ίδρυμα διαδραματίζει έτσι κεντρικό ρόλο στη μεταφορά καινοτόμων προσεγγίσεων σε συγκεκριμένες εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Εκτός από το έργο PLEOS, το BAfEP Oberwart συμμετέχει επίσης σε άλλες πρωτοβουλίες που ενισχύουν έμμεσα τη δημοκρατική εκπαίδευση. Σε αυτές περιλαμβάνεται, για παράδειγμα, το έργο Interreg BOUNCE BACK, το οποίο στοχεύει στην προώθηση της ανθεκτικότητας και των λεγόμενων δεξιοτήτων ζωής. Αν και το έργο αυτό δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στη δημοκρατική εκπαίδευση, υπάρχουν στενοί θεματικοί δεσμοί, ιδίως όσον αφορά την ανάπτυξη της

αυτοαποτελεσματικότητας, της κοινωνικής ευθύνης και των στρατηγικών συνεργατικής επίλυσης προβλημάτων.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο των δραστηριοτήτων του BAfEP Oberwart είναι τα προγράμματα διεθνών ανταλλαγών και δικτύωσης. Οι συνεργασίες με ιδρύματα-εταίρους, για παράδειγμα στην Ουγγαρία ή την Πολωνία, επιτρέπουν τη σύγκριση διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων καθώς και τον αναστοχασμό σχετικά με τις δικές μας παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Αυτές οι μορφές δραστηριοτήτων συμπληρώνονται από προγράμματα κινητικότητας Erasmus+, ιδίως στο πλαίσιο των Δραστηριοτήτων Μάθησης, Διδασκαλίας και Κατάρτισης (LTTA), τα οποία προωθούν την επαγγελματική ανταλλαγή και την από κοινού ανάπτυξη καινοτόμων μεθόδων.

Από αναλυτική άποψη, τα προγράμματα αυτά μοιράζονται αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτον, υιοθετούν μια συστημική προσέγγιση που συνδέει την κατάρτιση, την πρακτική και την έρευνα. Δεύτερον, χαρακτηρίζονται από ισχυρή διεθνή δικτύωση, η οποία διευκολύνει την ανταλλαγή εμπειριών και την ανάπτυξη νέων προοπτικών. Τρίτον, η έμφαση δίνεται στην προώθηση της συμμετοχής και της αυτοαποτελεσματικότητας, τόσο μεταξύ των παιδιών όσο και του εκπαιδευτικού προσωπικού. Συνολικά, είναι σαφές ότι η εκπαίδευση στη δημοκρατία στο BAfEP Oberwart δεν αντιμετωπίζεται μεμονωμένα, αλλά συνδέεται στενά με άλλους βασικούς εκπαιδευτικούς στόχους, όπως η ένταξη, η ισότητα ευκαιριών και η κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη.

2.3 Επιτεύγματα και αντίκτυπος

Τα προγράμματα και οι πρωτοβουλίες που περιγράφονται έχουν αντίκτυπο σε διάφορα επίπεδα και καταδεικνύουν τις δυνατότητες της δημοκρατικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης μεταξύ κατάρτισης, πρακτικής και θεσμικής ανάπτυξης.

Στο επίπεδο των παιδιών, τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα εμφανή στους τομείς της αυτοαποτελεσματικότητας και των κοινωνικών δεξιοτήτων. Τα παιδιά που συμμετέχουν σε περιβάλλοντα συμμετοχικής μάθησης αναπτύσσουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις δικές τους ικανότητες να εκφράζονται και επιδεικνύουν αυξημένη προθυμία να συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η δημοκρατική μάθηση εκδηλώνεται λιγότερο στη τυπική γνώση των πολιτικών συστημάτων και περισσότερο στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές, όπως η από κοινού διαπραγμάτευση κανόνων, η επίλυση συγκρούσεων ή η ανάληψη ευθύνης εντός της ομάδας. Αυτές οι εμπειρίες συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της δημοκρατικής πρωτοβουλίας.

Σημαντικές εξελίξεις παρατηρούνται επίσης μεταξύ των επαγγελματιών της εκπαίδευσης. Μέσω της συμμετοχής σε διεθνή προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης και προγράμματα ανταλλαγής, τόσο οι εκπαιδευόμενοι όσο και οι εν ενεργεία εκπαιδευτικοί διευρύνουν τις επαγγελματικές τους ικανότητες. Ειδικότερα, ενισχύονται οι δεξιότητες στη διευκόλυνση διαδικασιών διαλόγου, στον σχεδιασμό συμμετοχικών μαθησιακών περιβαλλόντων και στην αναστοχαστική εξέταση

των δικών τους παιδαγωγικών στάσεων. Αυτό οδηγεί σε μεγαλύτερη έμφαση σε διαλογικές και συνεργατικές μορφές διδασκαλίας και μάθησης.

Σε θεσμικό επίπεδο, τα προγράμματα συμβάλλουν στην ενίσχυση της συνεργασίας και της δικτύωσης. Η συνεργασία με διεθνείς εταίρους, εκπαιδευτικά ιδρύματα και άλλους ενδιαφερόμενους διευκολύνει την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, καθώς και την από κοινού ανάπτυξη παιδαγωγικών εννοιών. Ταυτόχρονα, γίνεται εμφανής η μεγαλύτερη ανοιχτότητα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων προς τα κοινωνικά πλαίσια, πράγμα που σημαίνει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση δεν περιορίζεται στο θεσμικό πλαίσιο, αλλά εντάσσεται σε ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια.

Συνολικά, είναι προφανές ότι η δημοκρατική εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική όταν σχεδιάζεται όχι ως μεμονωμένο μέτρο, αλλά ως συνεχής και ολοκληρωμένη πρακτική.

Οι εμπειρίες του BAFEP Oberwart καταδεικνύουν ότι ένας βιώσιμος αντίκτυπος μπορεί να επιτευχθεί κυρίως όταν η κατάρτιση, η παιδαγωγική πρακτική και η θεσμική ανάπτυξη συνδέονται συστηματικά.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – Αποτελέσματα της έρευνας

3.1 Μεθοδολογία

Η έρευνα διεξήχθη στην Αυστρία πριν από την υλοποίηση της Δραστηριότητας 2 του LTTA, στο πλαίσιο του έργου Democracy4All (Εκπαίδευση στη Δημοκρατία, Συμμετοχή των Πολιτών και Δικαιώματα των Παιδιών), και είχε ως στόχο να καταγράψει τις στάσεις, τις εμπειρίες και τις αντιληπτές προκλήσεις των ενηλίκων όσον αφορά την εκπαίδευση στη δημοκρατία για παιδιά ηλικίας 5 έως 9 ετών. Επιπλέον, η έρευνα αποσκοπούσε να συμβάλει στον προσδιορισμό των βασικών αξιών, των αποτελεσματικών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων και των υφιστάμενων αναγκών υποστήριξης. Τα ευρήματα επρόκειτο να χρησιμεύσουν ως βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη εκπαιδευτικών εννοιών, του περιεχομένου και του μεθοδολογικού σχεδιασμού των εκπαιδευτικών μέτρων που σχετίζονται με το έργο, καθώς και για τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό και τον μεθοδολογικό σχεδιασμό της δραστηριότητας LTTA.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ενός δομημένου ερωτηματολογίου που περιελάμβανε τόσο κλειστές όσο και ανοιχτές ερωτήσεις. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε έντυπη μορφή σε διάφορες ομάδες-στόχους, προκειμένου να καταγραφούν διαφορετικές οπτικές σχετικά με την εκπαίδευση στη δημοκρατία. Συνολικά, 60 άτομα συμμετείχαν στην έρευνα, μεταξύ των οποίων **20 γονείς, 20 δάσκαλοι/ες δημοτικού σχολείου και 20 φοιτητές/τριες που σπουδάζουν παιδαγωγική ή παιδαγωγική προσχολικής ηλικίας**. Αυτή η σύνθεση

επέτρεψε την απόκτηση μιας πολυδιάστατης εικόνας των στάσεων και των πρακτικών εμπειριών στον τομέα της δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια ενός μήνα, τον Δεκέμβριο του 2025. Όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον στόχο και το σκοπό της έρευνας· η συμμετοχή ήταν εθελοντική και ανώνυμη.

Το ερωτηματολόγιο χωριζόταν σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελούνταν από εννέα θεματικές ερωτήσεις κλειστού τύπου, κυρίως σε μορφή πολλαπλής επιλογής. Χρησιμοποιήθηκαν τόσο ερωτήσεις μονής επιλογής (μία πιθανή απάντηση) όσο και ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής (πολλές πιθανές απαντήσεις). Επιπλέον, συμπεριλήφθηκαν οι λεγόμενες συγκρίσεις ζευγών ή ερωτήσεις αναγκαστικής επιλογής, στις οποίες οι συμμετέχοντες έπρεπε να σταθμίσουν δύο διαστάσεις αξιών (π.χ. ανεξαρτησία έναντι σεβασμού ή ευθύνη έναντι υπακοής).

Ορισμένες ερωτήσεις περιλάμβαναν επίσης μορφές ημι-ανοιχτών απαντήσεων με προκαθορισμένες κατηγορίες, καθώς και μια επιπλέον επιλογή «Άλλο» για να δοθεί η δυνατότητα για ατομικά σχόλια.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιελάμβανε δύο προαιρετικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου με στόχο τη συλλογή εμπεριστατωμένων ποιοτικών πληροφοριών. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να παράσχουν συγκεκριμένα πρακτικά παραδείγματα, εμπειρίες και σχετικό υλικό ή περαιτέρω πηγές (π.χ. συνδέσμους). Αυτό επέτρεψε τη συλλογή όχι μόνο ποσοτικών τάσεων αλλά και προοπτικών από την πράξη.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αναλύθηκαν περιγραφικά. Οι απαντήσεις στις κλειστές ερωτήσεις αναλύθηκαν με τη χρήση συχνοτήτων και ποσοστιαίων κατανομών, προκειμένου να προσδιοριστούν βασικά μοτίβα και τάσεις. Στη συνέχεια, τα αποτελέσματα συνοψίστηκαν, συγκρίθηκαν μεταξύ τους και παρουσιάστηκαν γραφικά, με σκοπό τον εντοπισμό βασικών σημείων εστίασης και σχετικών τομέων δράσης στον τομέα της δημοκρατικής εκπαίδευσης. Οι απαντήσεις ανοιχτού τύπου εξετάστηκαν ως προς το περιεχόμενό τους και χρησιμοποιήθηκαν για τη συμπλήρωση της ερμηνείας των ποσοτικών αποτελεσμάτων.

Συνολικά, η επιλεγμένη μεθοδολογική προσέγγιση επιτρέπει τη συνδυασμένη εξέταση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων, παρέχοντας έτσι μια στέρεη βάση για την ανάλυση των στάσεων, των εμπειριών και των αναπτυξιακών αναγκών στον τομέα της δημοκρατικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της Αυστρίας.

3.2 Βασικά ευρήματα

Η ανάλυση των συλλεγέντων δεδομένων αποκαλύπτει μια συνεπή και λεπτομερή εικόνα των στάσεων, των εμπειριών και των αντιλήψεων σχετικά με την εκπαίδευση στη δημοκρατία στο αυστριακό πλαίσιο. Τα ευρήματα μπορούν να δομηθούν γύρω από διάφορους βασικούς θεματικούς τομείς που καλύπτονται στο ερωτηματολόγιο: αντιλήψεις για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν δημοκρατικές αξίες, στάσεις

απέναντι στα δικαιώματα και τη συμμετοχή των παιδιών, αντιληπτές προκλήσεις, βασικές αξίες και ικανότητες, κατανομή ευθυνών μεταξύ οικογένειας και σχολείου, καθώς και πολιτισμικοί και κοινωνικοί παράγοντες που ασκούν επιρροή.

Ένα βασικό εύρημα αφορά το ερώτημα του πώς τα παιδιά ηλικίας 5 έως 9 ετών μαθαίνουν καλύτερα δημοκρατικές αξίες, όπως η δικαιοσύνη, το μοίρασμα και η συμμετοχή.

Τα στοιχεία δείχνουν σαφώς μια έντονη προτίμηση για μορφές μάθησης που βασίζονται στην εμπειρία και είναι συμμετοχικές. Όλοι οι ερωτηθέντες (100%, 60/60) ανέφεραν τις παιχνιδιάρικες και συνεργατικές δραστηριότητες ως ιδιαίτερα αποτελεσματικές. Η μάθηση μέσω κοινωνικών εμπειριών της πραγματικής ζωής αξιολογήθηκε εξίσου θετικά, ιδίως μέσω της επίλυσης συγκρούσεων μεταξύ συνομηλίκων (97%, 58/60) και μέσω της παρατήρησης ενηλίκων που αποτελούν πρότυπο σεβασμού και συμπεριληπτικής συμπεριφοράς (90%, 54/60). Οι διαλογικές διαδικασίες, όπως οι καθοδηγούμενες συζητήσεις για τη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα, θεωρήθηκαν επίσης σημαντικές από την πλειοψηφία των ερωτηθέντων (88%, 53/60). Αντίθετα, η δομημένη διδασκαλία, με την έννοια της επίσημης «δημοκρατικής εκπαίδευσης», αναφέρθηκε σημαντικά λιγότερο συχνά ως κύρια οδός μάθησης (53%, 32/60). Τα αποτελέσματα αυτά καταδεικνύουν μια σαφή προτίμηση για διαδικασίες μάθησης που βασίζονται στην κατάσταση, στις σχέσεις και στην εμπειρία, έναντι των διδακτικών μεθόδων

Οι απαντήσεις ελεύθερης διατύπωσης επιβεβαιώνουν επίσης αυτή την εικόνα. Η δημοκρατική μάθηση εντάσσεται κυρίως στην καθημερινή ζωή: 48 από τους 60 ερωτηθέντες τονίζουν τη σημασία του προτύπου που παρέχουν οι ενήλικες στον παιδικό σταθμό και στο σχολείο, ενώ 21 από τους 60 επισημαίνουν την οικογενειακή ζωή και τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις ως βασικά μαθησιακά περιβάλλοντα. Η εκπαίδευση στη δημοκρατία εμφανίζεται έτσι λιγότερο ως ένα μεμονωμένο διδακτικό θέμα και περισσότερο ως μια συνεχής διαδικασία κοινωνικής εμπειρίας.

Όσον αφορά την προθυμία να συζητηθούν με τα παιδιά θέματα όπως τα δικαιώματα των παιδιών, η δικαιοσύνη και η συμμετοχή, παρατηρείται συνολικά υψηλό επίπεδο ανοιχτότητας. Το 35% (21/60) των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι ήταν πολύ πρόθυμοι να το κάνουν, ενώ ένα επιπλέον 53% (32/60) αισθάνθηκαν τουλάχιστον γενικά άνετα να το κάνουν. Μόνο ένα μικρό ποσοστό (12%, 7/60) εξέφρασε αμφίρροπα συναισθήματα, ενώ δεν παρατηρήθηκε ρητή απόρριψη. Αυτό υποδηλώνει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση βασίζεται σε ευρεία κανονιστική αποδοχή, ακόμη και αν μπορούν να εντοπιστούν διαφορές στα υποκειμενικά συναισθήματα εμπιστοσύνης.

Ωστόσο, η ανάλυση των αντιληπτών προκλήσεων δείχνει ότι υπάρχουν διαρθρωτικά και παιδαγωγικά εμπόδια. Η έλλειψη χρόνου στην καθημερινή διδακτική πρακτική ή στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών αναφέρθηκε ως η μεγαλύτερη πρόκληση (50%, 60/120 αναφορές), ακολουθούμενη από την έλλειψη υλικού κατάλληλου για την ηλικία

των μαθητών (32%, 38/120). Αναφέρθηκαν επίσης η έλλειψη κατάρτισης (3%, 4/120) ή οι πολιτισμικές ευαισθησίες (6%, 7/120).

Η υπόθεση ότι τα παιδιά είναι πολύ μικρά για την εκπαίδευση στη δημοκρατία υποστηρίχθηκε επίσης μόνο από μια μειοψηφία (9%, 11/120). Συνολικά, τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν ότι οι προκλήσεις δεν έγκεινται τόσο στις αρνητικές στάσεις, όσο κυρίως στις διαρθρωτικές συνθήκες και στην έλλειψη πόρων.

Όσον αφορά τις βασικές αξίες και δεξιότητες για τη δημοκρατική συμμετοχή, παρατηρείται σαφής προτεραιότητα στις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες. Η ενσυναίσθηση και ο σεβασμός προς τους άλλους αναφέρθηκαν ιδιαίτερα συχνά (50%, 60/120), ακολουθούμενες από επικοινωνιακές δεξιότητες όπως η ικανότητα ακρόασης και η ικανότητα έκφρασης (21%, 25/120). Αντίθετα, οι παραδοσιακές γνωστικές ή κανόνιστικές πτυχές – όπως η κατανόηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων (7%, 8/120) ή η τήρηση των κανόνων (2%, 2/120) – διαδραματίζουν σημαντικά μικρότερο ρόλο. Αυτή η έμφαση υπογραμμίζει τη σημασία των σχέσεων, της υιοθέτησης της οπτικής του άλλου και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης ως θεμελίου της δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Μια πιο διαφοροποιημένη εικόνα προκύπτει επίσης όσον αφορά το ζήτημα της ευθύνης. Η μεγαλύτερη ομάδα των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η ευθύνη βαρύνει πρωτίστως τους γονείς (42%, 25/60), ακολουθούμενη από την κοινή ευθύνη μεταξύ οικογένειας και σχολείου (33%, 20/60). Μόνο το 18% (11/60) αποδίδει την ευθύνη κυρίως στους εκπαιδευτικούς. Τα εξωσχολικά προγράμματα ή οι λύσεις που εξαρτώνται από το συγκεκριμένο πλαίσιο διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο. Τα αποτελέσματα αυτά καταδεικνύουν ότι, στο αυστριακό πλαίσιο, η δημοκρατική εκπαίδευση θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ως κοινή κοινωνική ευθύνη, με την οικογένεια να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο.

Τα αποτελέσματα των ζευγαρωτών συγκρίσεων παρέχουν επίσης πληροφορίες σχετικά με τις κανονιστικές κατευθύνσεις. Ιδιαίτερα εμφανής είναι η ισχυρή προτίμηση για την ανεξαρτησία έναντι της υπακοής, καθώς και για τη φροντίδα έναντι της απλής «καλής συμπεριφοράς». Η περιέργεια αξιολογείται επίσης σημαντικά υψηλότερα από τους τυπικούς τρόπους συμπεριφοράς. Ταυτόχρονα, προκύπτει μια πιο ισορροπημένη σχέση κατά τη σύγκριση της ανεξαρτησίας με τον σεβασμό προς τους μεγαλύτερους. Συνολικά, τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν μια δημοκρατική αντίληψη των αξιών που δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην αυτοδιάθεση, την ενσυναίσθηση και την ενεργό συμμετοχή παρά στον προσανατολισμό προς την εξουσία.

Το ζήτημα του πώς ορίζεται η εκπαίδευση στη δημοκρατία αποκαλύπτει επίσης σαφείς τάσεις: συνήθως νοείται ως η ανάπτυξη βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων (50%, 60/120), όπως η αλληλοβοήθεια, η συνεργασία και η τήρηση των κανόνων της συζήτησης.

Άλλες σημαντικές πτυχές περιλαμβάνουν την κατανόηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων (21%, 25/120) και την εκτίμηση της πολυμορφίας (17%, 20/120).

Αντίθετα, οι συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων ή οι επίσημες ρυθμιστικές δομές αναφέρονται σημαντικά λιγότερο συχνά. Η δημοκρατική εκπαίδευση θεωρείται, επομένως, κυρίως ως μια διαδικασία κοινωνικής μάθησης και λιγότερο ως μια θεσμικά δομημένη πρακτική.

Στον τομέα των πολιτισμικών και κοινωνικών παραγόντων, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις οικογενειακές αξίες και προσδοκίες (32%, 38/120), καθώς και στις πολιτισμικές παραδόσεις (23%, 28/120) και τις ιστορικές εμπειρίες (21%, 25/120). Παράγοντες όπως τα μέσα ενημέρωσης, ο δημόσιος διάλογος ή οι κοινωνικές στάσεις απέναντι στη συμμετοχή, από την άλλη πλευρά, αναφέρθηκαν ελάχιστα. Αυτό υποδηλώνει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση εντάσσεται κυρίως στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον και αντιλαμβάνεται λιγότερο ως μια διαδικασία που διαρθρώνεται σε ολόκληρη την κοινωνία.

Επιπλέον, οι ερωτηθέντες ανέφεραν διάφορους πρακτικούς πόρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση της δημοκρατικής εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία. Σε αυτούς περιλαμβάνονται, ιδίως, πλατφόρμες όπως το *politik-lernen.at*, το *Εργαστήριο Δημοκρατίας του Κοινοβουλίου*, το *Περιοδικό Πολιτικής Εκπαίδευσης* του Πανεπιστημίου Παιδαγωγικής της Κάτω Αυστρίας, καθώς και διεθνείς πρωτοβουλίες όπως το *DeGeDe*, το *kinderrechte.de* και το *Δίκτυο για τα Δικαιώματα των Παιδιών*. Οι αναφορές αυτές καταδεικνύουν ότι υπάρχει ήδη ένα ευρύ φάσμα υλικού και δομών υποστήριξης, αν και αυτά θα μπορούσαν να ενσωματωθούν πιο συστηματικά στην πράξη.

Συνολικά, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η εκπαίδευση στη δημοκρατία στο αυστριακό πλαίσιο απολαμβάνει ευρεία υποστήριξη και θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ως μια διαδικασία προσανατολισμένη στην εμπειρία και ενταγμένη στο κοινωνικό πλαίσιο. Ταυτόχρονα, οι δομικές συνθήκες – ιδίως ο διαθέσιμος χρόνος και το υλικό – θεωρούνται βασικές προκλήσεις.

Αυτό δημιουργεί μια αντίθεση μεταξύ ενός σαφούς παιδαγωγικού στόχου και των συνθηκών για την πρακτική εφαρμογή του.

3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα

Τα παρόντα ευρήματα επιτρέπουν την εξαγωγή αρκετών βασικών συμπερασμάτων σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση, τις δυνατότητες και τις υφιστάμενες προκλήσεις της δημοκρατικής εκπαίδευσης στο αυστριακό πλαίσιο για παιδιά ηλικίας 5 έως 9 ετών.

Η ανάλυση των δεδομένων της αυστριακής έρευνας αποκαλύπτει καταρχάς μια σαφή και ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι η δημοκρατική εκπαίδευση πραγματοποιείται κυρίως μέσω εμπειρικών, κοινωνικών και συμμετοχικών διαδικασιών. Η σχεδόν ομόφωνη υποστήριξη των παιχνιδιάρικων και συνεργατικών μορφών μάθησης, καθώς και η μεγάλη σημασία των αλληλεπιδράσεων της πραγματικής ζωής και των προτύπων, καταδεικνύουν ότι η δημοκρατία δεν νοείται πρωτίστως ως ένα αφηρημένο πεδίο γνώσης, αλλά ως μια πρακτική που πρέπει να βιώνεται, να διαπραγματεύεται και

να αποτελεί αντικείμενο αναστοχασμού στην καθημερινή ζωή. Οι δημοκρατικές ικανότητες αναπτύσσονται, επομένως, κυρίως μέσω κοινωνικών διαδικασιών διαπραγμάτευσης, της συνεργατικής επίλυσης προβλημάτων και της ενεργού συμμετοχής των παιδιών στις καθημερινές διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Ταυτόχρονα, τα αποτελέσματα υποδεικνύουν υψηλό επίπεδο κανονιστικής υποστήριξης για τη δημοκρατική εκπαίδευση. Οι συζητήσεις σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών, τη δικαιοσύνη και τη συμμετοχή θεωρούνται από τη συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων ως ουσιαστικές και κατάλληλες για την ηλικία τους. Οι δημοκρατικές αξίες, επομένως, δεν αντιλαμβάνονται ως αμφιλεγόμενες ή προαιρετικές, αλλά ως φυσικό συστατικό των εκπαιδευτικών διαδικασιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Αυτή η ευρεία αποδοχή αποτελεί σταθερό θεμέλιο για την περαιτέρω ανάπτυξη εννοιών και πρωτοβουλιών δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Παρ' όλα αυτά, είναι εμφανής μια σαφής απόκλιση μεταξύ αυτής της κανονιστικής υποστήριξης και της πραγματικής εφαρμογής. Ενώ η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αισθάνεται άνετα να συζητά δημοκρατικά θέματα σε ανεπίσημες συνομιλίες, τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι προκύπτουν αβεβαιότητες, ιδίως όταν πρόκειται για τον σχεδιασμό δομημένων συμμετοχικών διαδικασιών. Η εφαρμογή της συναπόφασης, της κοινής χάραξης κανόνων ή της διαλογικής επίλυσης συγκρούσεων απαιτεί συγκεκριμένες μεθοδολογικές δεξιότητες που δεν μπορούν να θεωρηθούν δεδομένες. Αυτή η ασυμφωνία υποδηλώνει ότι η υπάρχουσα εμπιστοσύνη πηγάζει περισσότερο από έναν προσανατολισμό βασισμένο σε αξίες παρά από συγκεκριμένη παιδαγωγική αυτοπεποίθηση ως προς την ικανότητα του ατόμου να δράσει.

Οι προκλήσεις που εντοπίστηκαν επιβεβαιώνουν αυτή την εκτίμηση. Η αντιληπτή έλλειψη χρόνου στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική ξεχωρίζει ιδιαίτερα, ακολουθούμενη από την έλλειψη κατάλληλου υλικού για την εφαρμογή της δημοκρατικής εκπαίδευσης με τρόπο κατάλληλο για την ηλικία των μαθητών. Λιγότερο συχνά, αλλά εξίσου σημαντικές, αναφέρονται επίσης αβεβαιότητες όσον αφορά την αντιμετώπιση του θέματος και τις δομικές συνθήκες. Συνολικά, αυτό υποδηλώνει ότι τα κύρια εμπόδια δεν έγκεινται στην έλλειψη προθυμίας για συμμετοχή στη δημοκρατική εκπαίδευση, αλλά μάλλον στις ανεπαρκείς δομικές και παιδαγωγικές συνθήκες. Η δημοκρατική εκπαίδευση φαίνεται, επομένως, να αποτελεί έναν αναγνωρισμένο στόχο, η συνεπής εφαρμογή του οποίου, ωστόσο, παρεμποδίζεται από τους περιορισμένους πόρους και την έλλειψη συστηματικής υποστήριξης.

Επιπλέον, η ιεράρχηση ορισμένων αξιών και ικανοτήτων υπογραμμίζει μια σαφή έμφαση στις κοινωνικο-συναισθηματικές διαστάσεις της δημοκρατικής μάθησης. Η ενσυναίσθηση, ο σεβασμός, η φροντίδα, οι επικοινωνιακές δεξιότητες και η προθυμία για συνεργασία σταθμίζονται σημαντικά υψηλότερα από τις πτυχές που σχετίζονται με τους κανόνες ή την εξουσία. Αυτή η έμφαση υπογραμμίζει την αντίληψη της δημοκρατικής εκπαίδευσης ως μιας διαδικασίας ανάπτυξης σχέσεων και προσωπικότητας, στενά συνδεδεμένης με την ικανότητα υιοθέτησης διαφορετικών προοπτικών και συμμετοχής σε εποικοδομητική αλληλεπίδραση. Ταυτόχρονα, αυτό

συνεπάγεται υψηλές απαιτήσεις στον παιδαγωγικό σχεδιασμό, καθώς οι εν λόγω ικανότητες δεν αναπτύσσονται μέσω διδασκαλίας, αλλά μέσω διευκολυνόμενης αλληλεπίδρασης και αναστοχαστικής πρακτικής.

Τα αποτελέσματα δείχνουν επίσης ότι η δημοκρατική εκπαίδευση θεωρείται κοινή ευθύνη της οικογένειας και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ενώ η οικογένεια επισημαίνεται ως το κεντρικό περιβάλλον για τις αρχικές δημοκρατικές εμπειρίες, τονίζεται ταυτόχρονα ο ρόλος του νηπιαγωγείου και του σχολείου ως δομημένων χώρων μάθησης και εμπειρίας. Αυτή η διπλή βάση υποδεικνύει την ανάγκη στενής συνεργασίας μεταξύ των θεσμικών και των οικογενειακών εκπαιδευτικών διαδικασιών, προκειμένου να διευκολυνθούν συνεκτικές και βιώσιμες μαθησιακές εμπειρίες.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η δημοκρατική εκπαίδευση ορίζεται κατά κύριο λόγο ως προσβάσιμη και στενά συνδεδεμένη με την καθημερινή ζωή.

Η έμφαση δίνεται σε θεμελιώδεις κοινωνικές πρακτικές, όπως η ανταλλαγή, η ακρόαση, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και η συνεργασία, ενώ οι πιο σύνθετες πολιτικές ή θεσμικές διαστάσεις διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο. Αυτή η προοπτική είναι αναπτυξιακά εύλογη, αλλά θέτει την πρόκληση να μην περιοριστεί η δημοκρατία σε κοινωνικούς κανόνες συμπεριφοράς, αλλά να καταστούν σταδιακά ορατές και οι δομικές και κοινωνικές της διαστάσεις.

Τέλος, τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι οι πολιτισμικές και κοινωνικές επιρροές εντοπίζονται κυρίως στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον. Οι οικογενειακές αξίες, οι παραδόσεις και οι καθημερινές εμπειρίες θεωρούνται καθοριστικοί παράγοντες, ενώ οι γενικότεροι κοινωνικοί διάλογοι διαδραματίζουν μικρότερο ρόλο. Αυτό υπογραμμίζει τη σημασία του άμεσου περιβάλλοντος ως κεντρικού χώρου δημοκρατικής κοινωνικοποίησης, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει την ανάγκη να εισάγονται σταδιακά τα παιδιά σε κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια.

Συνολικά, τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι η εκπαίδευση στη δημοκρατία έχει σημαντική κοινωνική και εκπαιδευτική σημασία στο αυστριακό πλαίσιο και απολαμβάνει ευρεία υποστήριξη. Ταυτόχρονα, η πρακτική εφαρμογή της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συγκεκριμένο πλαίσιο και διαμορφώνεται από ατομικούς και θεσμικούς πόρους κατά περίπτωση. Χωρίς στοχευμένη διαρθρωτική υποστήριξη, υπάρχει ο κίνδυνος η εκπαίδευση στη δημοκρατία να παραμείνει κατακερματισμένη και να περιοριστεί σε μεμονωμένες, περιστασιακές εμπειρίες. Για να καλυφθεί αυτό το κενό, υπάρχει επομένως ανάγκη για ενισχυμένα μέτρα επαγγελματικής ανάπτυξης, πρακτικό υλικό και συστηματικά προγράμματα κατάρτισης που θα δίνουν τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς και σε άλλους επαγγελματίες του εκπαιδευτικού τομέα να ενσωματώσουν με βιώσιμο τρόπο τη δημοκρατική συμμετοχή ως αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής εκπαιδευτικής πρακτικής.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και Συστάσεις

Η ανάλυση που διεξήχθη στο πλαίσιο της Αυστρίας υπογραμμίζει μια ισχυρή και ευρέως εδραιωμένη κανονιστική δέσμευση προς τις δημοκρατικές αξίες, τα δικαιώματα των παιδιών και τη συμμετοχή στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής, των παιδαγωγικών κατευθυντήριων αρχών και των θεσμικών πλαισίων. Η εκπαίδευση στη δημοκρατία θεωρείται θεμελιώδες συστατικό των εκπαιδευτικών διαδικασιών τόσο στην προσχολική όσο και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ιδίως για τα παιδιά ηλικίας 5 έως 9 ετών, κατά τη διάρκεια της οποίας αναπτύσσονται βασικές στάσεις όπως η συμμετοχή, η ευθύνη, ο σεβασμός και η κοινωνική δέσμευση. Ωστόσο, η ανάλυση της βιβλιογραφίας, των εγγράφων του πλαισίου πολιτικής, των βέλτιστων πρακτικών και των αποτελεσμάτων εμπειρικών ερευνών δείχνει ότι εξακολουθεί να υπάρχει σημαντική απόκλιση μεταξύ αυτής της εννοιολογικής θεμελίωσης και της συστηματικής εφαρμογής της στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.

Σε δομικό επίπεδο και σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, η εκπαίδευση στη δημοκρατία στην Αυστρία νομιμοποιείται σαφώς, ιδίως μέσω του διαπεριφερειακού Πλαισίου Σχεδίου για την Εκπαίδευση και μέσω των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των παιδιών. Ταυτόχρονα, ο συγκεκριμένος σχεδιασμός της δημοκρατικής εκπαίδευσης παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανοιχτός και οργανώνεται με αποκεντρωμένο τρόπο. Ενώ αυτή η ευελιξία επιτρέπει την εφαρμογή ανάλογα με το πλαίσιο και σέβεται την επαγγελματική αυτονομία, σημαίνει επίσης ότι οι εκπαιδευτικοί συχνά πρέπει να ερμηνεύουν τις δημοκρατικές αρχές ανεξάρτητα και να τις μεταφράζουν στην καθημερινή πρακτική. Κατά συνέπεια, οι δημοκρατικές πρακτικές εμφανίζονται συχνά ασυνεπείς, εξαρτώμενες από την εκάστοτε κατάσταση και σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενες από τις ατομικές ικανότητες, τις θεσμικές κουλτούρες και τους διαθέσιμους πόρους.

Παράλληλα, η ανάλυση των βέλτιστων πρακτικών δείχνει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση στο αυστριακό πλαίσιο είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική όταν σχεδιάζεται με τρόπο που να είναι προσανατολισμένη στην εμπειρία, διαλογική και συμμετοχική. Πρωτοβουλίες όπως τα προγράμματα κοινοβουλευτικής εκπαίδευσης, οι διεθνείς συνεργασίες με βάση έργα ή οι μορφές κατάρτισης με έμφαση στην πρακτική αποδεικνύουν ότι τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στις δημοκρατικές διαδικασίες από μικρή ηλικία, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχουν κατάλληλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ευνοϊκά μαθησιακά περιβάλλοντα. Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι η δημοκρατική μάθηση είναι ιδιαίτερα επιτυχημένη όταν συνδέεται με πραγματικές καταστάσεις λήψης αποφάσεων και όταν λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι απόψεις και οι βιωμένες εμπειρίες των παιδιών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν αυτά τα ευρήματα και υπογραμμίζουν την έντονη προθυμία των γονέων, των εκπαιδευτικών και των ασκούμενων επαγγελματιών να προσεγγίσουν και να προωθήσουν τις δημοκρατικές αξίες στην

καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική. Ταυτόχρονα, είναι εμφανής η σαφής ανάγκη για δομική υποστήριξη.

Οι κύριες προκλήσεις δεν έγκεινται τόσο στις αρνητικές στάσεις όσο στον περιορισμένο διαθέσιμο χρόνο, στην έλλειψη υλικού κατάλληλου για την εκάστοτε ηλικία και στις αβεβαιότητες σχετικά με την πρακτική εφαρμογή των συμμετοχικών διαδικασιών. Η κατάσταση αυτή υποδηλώνει ένα κενό στην εφαρμογή, στο πλαίσιο του οποίου η δημοκρατική εκπαίδευση αναγνωρίζεται ως παιδαγωγικά σημαντική, αλλά δεν μπορεί να υλοποιηθεί συστηματικά σε γενικές γραμμές.

Επιπλέον, η ανάλυση υπογραμμίζει ότι, στο αυστριακό πλαίσιο, η δημοκρατική εκπαίδευση συνδέεται στενά με τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες. Αξίες όπως η ενσυναίσθηση, ο σεβασμός, οι επικοινωνιακές δεξιότητες και η συνεργασία κατέχουν κεντρική θέση, ενώ οι θεσμικές ή πολιτικές διαστάσεις διαδραματίζουν μικρότερο ρόλο. Αυτή η εστίαση είναι κατανοητή από την άποψη της αναπτυξιακής ψυχολογίας, αλλά ταυτόχρονα καθιστά σαφές ότι η δημοκρατική εκπαίδευση δεν πρέπει να περιορίζεται σε διαπροσωπικές συμπεριφορές, αλλά πρέπει επίσης να λαμβάνει υπόψη δομικές και κοινωνικές πτυχές μακροπρόθεσμα.

Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να εξαχθούν αρκετές βασικές συστάσεις. Πρώτον, φαίνεται απαραίτητο να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην επαγγελματική ανάπτυξη με προσανατολισμό στην πράξη. Οι επαγγελματίες της εκπαίδευσης χρειάζονται στοχευμένα προγράμματα ενδοϋπηρεσιακής κατάρτισης και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης που να σχετίζονται όχι μόνο με κανονιστικές αρχές, αλλά, κυρίως, με συγκεκριμένες μεθόδους συμμετοχής, διευκόλυνσης του διαλόγου και επίλυσης συγκρούσεων. Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να προωθούν συστηματικά τη βιωματική μάθηση, την αναστοχαστική πρακτική και την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ συναδέλφων.

Δεύτερον, υπάρχει ανάγκη για ισχυρότερη δομική ενσωμάτωση της δημοκρατικής εκπαίδευσης στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική. Αυτό περιλαμβάνει την ανάπτυξη και την παροχή υλικού κατάλληλου για την ηλικία, την ενσωμάτωση των δημοκρατικών αρχών στις θεσμικές ρουτίνες και τη θέσπιση δεσμευτικών μορφών συμμετοχής για τα παιδιά. Στόχος πρέπει να είναι η διαμόρφωση της δημοκρατίας όχι ως μια πρόσθετη δραστηριότητα βασισμένη σε έργα, αλλά ως ένα διαρκές δομικό χαρακτηριστικό των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Τρίτον, η προώθηση των κατάλληλων θεσμικών και πολιτισμικών συνθηκών φαίνεται να έχει κεντρική σημασία. Η δημοκρατική εκπαίδευση απαιτεί όχι μόνο μεθοδολογικές δεξιότητες, αλλά και μια παιδαγωγική προσέγγιση που αναγνωρίζει τα παιδιά ως ισότιμους συμμετέχοντες.

Αυτό συνεπάγεται μια συνειδητή αναστοχασμό σχετικά με τις σχέσεις εξουσίας, τα πρότυπα και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων εντός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και μεγαλύτερη συμμετοχή των οικογενειών και των κοινωνικών πλαισίων.

Τέταρτον, η υφιστάμενη ποικιλομορφία των προγραμμάτων, των πρωτοβουλιών και του υλικού θα πρέπει να συνδεθεί πιο συστηματικά και να ενσωματωθεί μακροπρόθεσμα στις δομές κατάρτισης και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης. Ειδικότερα, η διεθνής συνεργασία και τα προγράμματα που βασίζονται σε τεκμηριωμένα στοιχεία προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για τη βιώσιμη ενσωμάτωση καινοτόμων προσεγγίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Συνολικά, η αυστριακή ανάλυση δείχνει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση βασίζεται σε ένα σταθερό κανονιστικό υπόβαθρο και αναγνωρίζεται ευρέως από την κοινωνία. Ωστόσο, η μακροπρόθεσμη αποτελεσματικότητά της εξαρτάται καθοριστικά από το βαθμό στον οποίο αυτές οι κανονιστικές προσδοκίες μπορούν να μεταφραστούν σε συνεπή, στοχαστική και δομικά υποστηριζόμενη παιδαγωγική πρακτική. Η ενίσχυση των επαγγελματικών ικανοτήτων, η παροχή κατάλληλων πόρων και η συνειδητή διαμόρφωση κουλτούρας συμμετοχικής μάθησης αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την υποστήριξη των παιδιών από νωρίς στην ανάπτυξή τους, ώστε να εξελιχθούν σε ενεργά, υπεύθυνα και δημοκρατικά διακείμενα μέλη της κοινωνίας.

Βιβλιογραφία:

Bartosch, U., Knauer, R., Bartosch, C., Bleckmann, J., Grieper, E., Maluga, A., & Nissen, I. (2014). *Key competencies of educational staff in early years settings for education in democracy*.

Biesta, G. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning, and the politics of citizenship*.

Charlotte Bühler Institute for Practice-Oriented Early Childhood Research. (2009). *Cross-State Framework Curriculum for Early Years Education Institutions in Austria*. Charlotte Bühler Institute on behalf of the offices of the provincial governments of the Austrian

Charlotte Bühler Institute for Practice-Oriented Early Childhood Research. (2020). *Cross-Provincial Framework Curriculum for Early Years Education in Austria. Final version*. https://www.bmbwf.gv.at/dam/jcr:c5ac2d1b-9f83-4275-a96b-40a93246223b/200710_Elementarp%C3%A4dagogik_Publikation_A4_WEB.pdf

Charlotte Bühler Institute (ed.). (2009). *Living Values, Shaping Values. Values Education in the Nursery School. Inspiration for Pedagogical Practice*.

Dewey, J. (2011). *Beltz Paperback: 57: Essay. Democracy and Education: An Introduction to Philosophical Pedagogy: With an extensive selected bibliography*. Beltz; Preselect.media GmbH.

Federal Ministry of Education, Science and Research. (2020). *Cross-regional Framework Curriculum for primary education institutions in Austria*. BMBWF.

Federal Ministry of Education, Science and Research. (2023). *Primary School Curriculum*. BMBWF.

Gorard, S., Siddiqui, N., & See, B. H. (2017). *Philosophy for children: Evaluation report and executive summary*. Education Endowment Foundation.

<https://www.politik-lernen.at/>. (n.d.).

Korczak, J. (2021). *The Child's Right to Respect: Joyful Pedagogy* (F. Beiner, ed.; N. Koestler & E. Kinsky, trans.; 8th ed., 2021). Gütersloher Verlagshaus.

Parliamentary Directorate. (2024). *Democracy education in kindergartens*. Austrian Parliament.

Republic of Austria. (2011). *Federal Constitutional Law on the Rights of Children*. RIS / Federal Chancellery.

Schäfer, G. E. (2019). *Education through Participation*. Beltz.

Convention on the Rights of the Child, Legislation No. 1989.

Ulrich, B. (2024). *All is not lost yet*. Die ZEIT.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ LTTA Erasmus+

«Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς»

Εκπαίδευση στη δημοκρατία και την πολιτική συμμετοχή για παιδιά ηλικίας 5–9 ετών, εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές εκπαιδευτικών –
ΕΛΛΑΔΑ, 2025

**ERASMUS+ Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για
τη διδασκαλία
την επόμενη γενιά
Αριθμός έργου:**

Erasmus+ Ap.: 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621

ΕΛΛΑΔΑ, 30/12/2025

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι απόψεις και οι γνώμες που εκφράζονται είναι αποκλειστικά αυτές του/των συγγραφέα/συγγραφέων και δεν αντανακλούν απαραίτητα τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της OeAD-GmbH. Ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε η αρχή χορήγησης επιχορήγησης μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνες για αυτές.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 - Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές	64
1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Ελλάδα	64
1.2 Νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο	64
1.3 Σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και έρευνα	65
1.4 Περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών και παιδαγωγικές προσεγγίσεις	65
1.5 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα	66
1.6 Προκλήσεις και κενά	68
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 - Η εμπειρία του οργανισμού μας	68
2.1 Σχετικά με τον οργανισμό	68
2.2 Βασικά προγράμματα που αφορούν παιδιά ηλικίας 5-9 ετών	69
2.3 Επιτεύγματα και Αντίκτυπος	70
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 - Αποτελέσματα της έρευνας	71
3.1 Μεθοδολογία	71
3.2 Βασικά ευρήματα	71
3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα	72
ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και Συστάσεις	74
Βιβλιογραφία:	76

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 - Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές

1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Ελλάδα

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, η προσχολική και η πρωτοβάθμια εκπαίδευση διαμορφώνονται επίσημα με γνώμονα την ολιστική ανάπτυξη του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών, συναισθηματικών και πολιτικών διαστάσεων. Δημοκρατικές αξίες όπως η συνεργασία, ο σεβασμός και η υπευθυνότητα αναγνωρίζονται ως επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Ωστόσο, αυτές οι αξίες τοποθετούνται κυρίως ως *στόχοι στάσης* και όχι ως αποτελέσματα δομημένων παιδαγωγικών διαδικασιών.

Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη. Ενώ τα δημοκρατικά ιδεώδη τυγχάνουν ευρείας αποδοχής, το εκπαιδευτικό σύστημα στερείται ενός σαφώς διατυπωμένου μοντέλου για **το πώς η δημοκρατία διδάσκεται παιδαγωγικά** σε νεαρές ηλικίες. Ως αποτέλεσμα, η δημοκρατική εκπαίδευση τείνει να αντιλαμβάνεται ως ένα σιωπηρό υποπροϊόν θετικών σχέσεων στην τάξη και όχι ως μια ικανότητα που απαιτεί σκόπιμο σχεδιασμό, διευκόλυνση και αναστοχασμό. Αυτή η σιωπηρότητα οδηγεί σε άνιση εφαρμογή, όπου η δημοκρατική μάθηση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις πεπειθήσεις, την αυτοπεποίθηση και την προηγούμενη έκθεση των εκπαιδευτικών σε συμμετοχικές μεθοδολογίες.

1.2 Νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο

Σε επίπεδο πολιτικής, η Ελλάδα επιδεικνύει ισχυρή τυπική ευθυγράμμιση με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές δεσμεύσεις σχετικά με τη δημοκρατική ιθαγένεια και τα δικαιώματα των παιδιών. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατοχυρώνει το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν τις απόψεις τους και να συμμετέχουν σε θέματα που τα αφορούν (Ηνωμένα Έθνη, 1989), ενώ τα ευρωπαϊκά πλαίσια δίνουν έμφαση στη συμμετοχή, την ένταξη και την ενεργό ιθαγένεια από νεαρή ηλικία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018· Συμβούλιο της Ευρώπης, 2018).

Ωστόσο, η ευθυγράμμιση των πολιτικών δεν οδηγεί αυτόματα σε παιδαγωγικό μετασχηματισμό. Τα εθνικά πλαίσια προγραμμάτων σπουδών αναφέρονται στην ιθαγένεια και τις δημοκρατικές αξίες κυρίως μέσω εγκάρσιων στόχων, χωρίς να προσδιορίζουν μηχανισμούς συμμετοχής, διαλόγου ή κοινής λήψης αποφάσεων στα περιβάλλοντα της προσχολικής εκπαίδευσης. Αυτό δημιουργεί ένα **κανονιστικό-λειτουργικό κενό**: οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται να προωθούν τις δημοκρατικές αξίες, αλλά δεν τους παρέχονται συγκεκριμένες παιδαγωγικές οδοί για να το πράξουν.

Κατά συνέπεια, η ευθύνη για την εφαρμογή αποκεντρώνεται στο επίπεδο της τάξης χωρίς επαρκή επαγγελματική υποστήριξη. Στην πράξη, η δημοκρατική εκπαίδευση

εξαρτάται από την προσωπική ερμηνεία και όχι από θεσμική καθοδήγηση, περιορίζοντας τη συνέπεια, την επεκτασιμότητα και τη βιωσιμότητα.

1.3 Σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και έρευνα

Η εκπαιδευτική έρευνα υποστηρίζει σταθερά ότι η δημοκρατία δεν μαθαίνεται μέσω της μετάδοσης, αλλά μέσω της **συμμετοχικής εμπειρίας** (Dewey, 1916· Biesta, 2011). Η δημοκρατική ικανότητα αναπτύσσεται όταν οι μαθητές συμμετέχουν σε διάλογο, διαπραγματεύονται το νόημα και βιώνουν την κοινή ευθύνη στο πλαίσιο αυθεντικών κοινωνικών πλαισίων. Αυτό τοποθετεί την παιδαγωγική, και όχι το περιεχόμενο, ως τον κεντρικό μηχανισμό της δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Το έργο του Γιανούς Κορτσάκ προσφέρει μια θεμελιώδη κριτική των ιεραρχικών εκπαιδευτικών μοντέλων. Αναγνωρίζοντας τα παιδιά ως κατόχους δικαιωμάτων και ηθικούς πράκτορες, ο Κορτσάκ επαναπροσδιόρισε την εκπαίδευση ως μια δημοκρατική σχέση και όχι ως μια μονόδρομη διαδικασία (Κορτσάκ, 1929). Το έργο του καταδεικνύει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές στις σχέσεις εξουσίας εντός των εκπαιδευτικών πλαισίων, και όχι απλώς την ενσωμάτωση δημοκρατικών θεμάτων.

Ομοίως, η «**Φιλοσοφία για Παιδιά**» (P4C) υλοποιεί τη δημοκρατική μάθηση μέσω δομημένου διαλόγου, συλλογικής έρευνας και στοχαστικής συλλογιστικής (Lipman, 1976). Εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι η P4C ενισχύει την κριτική σκέψη, την κοινωνική κατανόηση και τις πολιτικές διαθέσεις, όταν διευκολύνεται με επάρκεια (Gorard et al., 2017). Κυρίως, η βιβλιογραφία τονίζει ότι τα αποτελέσματα αυτά εξαρτώνται από τις δεξιότητες διευκόλυνσης των εκπαιδευτικών, αναδεικνύοντας την επαγγελματική ικανότητα ως αποφασιστικό παράγοντα.

Πρόσφατα συστηματικά και μετα-αναλυτικά στοιχεία υποστηρίζουν περαιτέρω τη σημασία των προσεγγίσεων της «Φιλοσοφίας για/με τα Παιδιά», καταδεικνύοντας θετικές επιδράσεις στη συλλογιστική, τον διάλογο, την κριτική σκέψη και τα ευρύτερα αποτελέσματα κοινωνικής μάθησης των παιδιών (Ab Wahab et al., 2022; Kilby, 2025).

Συνολικά, αυτές οι ερευνητικές κατευθύνσεις συγκλίνουν σε ένα βασικό συμπέρασμα: η δημοκρατική εκπαίδευση είναι **μεθοδολογικά απαιτητική** και δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω καλής θέλησης ή δηλώσεων του προγράμματος σπουδών.

1.4 Περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών και παιδαγωγικές προσεγγίσεις

Το ελληνικό πρόγραμμα σπουδών προάγει τη βιωματική και συνεργατική μάθηση, δημιουργώντας, κατ' αρχήν, ευνοϊκές συνθήκες για δημοκρατικές πρακτικές. Ωστόσο, η δημοκρατική συμμετοχή σπάνια αντιλαμβάνεται ως μια συνεχής παιδαγωγική διαδικασία. Αντίθετα, συχνά υλοποιείται μέσω μεμονωμένων δραστηριοτήτων, όπως η ομαδική εργασία ή οι θεματικές συζητήσεις, χωρίς συστηματική αναστοχασμό σχετικά με τη συμμετοχή, την εξουσία ή τη λήψη αποφάσεων.

Πρόσφατη μελέτη του ΟΟΣΑ επιβεβαιώνει επίσης ότι οι γνώσεις για τα κοινά και οι δεξιότητες πολιτειότητας μπορούν να αναπτυχθούν όχι μόνο μέσω της τυπικής διδασκαλίας, αλλά και μέσω διεπιστημονικών, εμπειρικών ευκαιριών μάθησης εντός και εκτός της τάξης (ΟΟΣΑ, 2023α).

Αυτός ο κατακερματισμός αντανάκλα μια βαθύτερη παιδαγωγική αντίφαση. Από τους εκπαιδευτικούς αναμένεται να καλλιεργούν δημοκρατικές διαθέσεις, ενώ παράλληλα λειτουργούν στο πλαίσιο εκπαιδευτικών μοντέλων που δίνουν προτεραιότητα στη δομή, την εξουσία και τα προκαθορισμένα αποτελέσματα. Χωρίς ρητά παιδαγωγικά πλαίσια, οι δημοκρατικές πρακτικές κινδυνεύουν να παραμείνουν επιφανειακές, συμβολικές ή βραχύβιες, περιορίζοντας έτσι τον αναπτυξιακό τους αντίκτυπο στα παιδιά.

1.5 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα

Στο ελληνικό πλαίσιο, μερικά από τα πιο ισχυρά παραδείγματα δημοκρατικής εκπαίδευσης για παιδιά ηλικίας 5-11 ετών συναντώνται σε σχολεία που έχουν υιοθετήσει μια **ολιστική, συμμετοχική προσέγγιση**, συχνά σε σύνδεση με τα πλαίσια και τα εργαλεία του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αυτές οι πρακτικές καταδεικνύουν ότι η δημοκρατική κουλτούρα μπορεί να ενσωματωθεί ουσιαστικά στην καθημερινή σχολική ζωή, όταν η συμμετοχή, ο διάλογος και η κοινή ευθύνη αντιμετωπίζονται ως παιδαγωγικές διαδικασίες και όχι ως μεμονωμένες δραστηριότητες.

Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το **23ο Δημοτικό Σχολείο Καλαμαριάς (Θεσσαλονίκη)**, το οποίο υλοποίησε το πρόγραμμα «Ένα Σχολείο χωρίς Τείχη: Συν-δημιουργώντας μια Ανοιχτή και Βιώσιμη Μαθησιακή Κοινότητα». Η πρωτοβουλία αυτή ασχολήθηκε με θέματα διακρίσεων, ένταξης και δημοκρατικής συμμετοχής σε ένα σχολικό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από πολιτισμική, γλωσσική και εμπειρική ποικιλομορφία, συμπεριλαμβανομένων μαθητών προσφύγων με περιορισμένη ή καθόλου προηγούμενη σχολική εμπειρία. Αντί να προσεγγίσει την ένταξη μέσω αντισταθμιστικών μοντέλων ή μοντέλων που βασίζονται σε ελλείψεις, το σχολείο υιοθέτησε ένα **πλαίσιο βασισμένο στα δικαιώματα και τη συμμετοχή**, σύμφωνα με την εκστρατεία του Συμβουλίου της Ευρώπης «*Ελεύθεροι να μιλούν, ασφαλείς να μαθαίνουν – Δημοκρατικά σχολεία για όλους*» (Συμβούλιο της Ευρώπης, χ.χ.).

Το έργο έθεσε σε εφαρμογή τη δημοκρατική εκπαίδευση μέσω συγκεκριμένων παιδαγωγικών μηχανισμών: ομάδες συνεργασίας μεταξύ συμμαθητών, δίκτυα διαμεσολάβησης και διαδικασίες κοινής μάθησης που τοποθετούσαν τα παιδιά ως ενεργούς συντελεστές. Οι Έλληνες/ίδες μαθητές/τριες ανέλαβαν την ευθύνη να υποστηρίξουν την ένταξη των συμμαθητών τους προσφύγων στη σχολική ζωή, μαθαίνοντας να διαπραγματεύονται κανόνες, δικαιώματα και ευθύνες συνεργατικά. Αυτή η ανακατανομή της ευθύνης απεικονίζει μια βασική δημοκρατική αρχή: τη συμμετοχή ως μια **κοινωνική πρακτική που αποκτάται**, και όχι ως μια συμβολική χειρονομία.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι δημοκρατικές ικανότητες δεν αντιμετωπίστηκαν ως αφηρημένες αξίες, αλλά ενσωματώθηκαν σε δραστηριότητες πλούσιες σε περιεχόμενο. Τα προγράμματα προφορικής ιστορίας έδωσαν τη δυνατότητα στους μαθητές να εξερευνήσουν τη μετανάστευση και τον εκτοπισμό ως κοινές ιστορικές εμπειρίες, καλλιεργώντας την ενσυναίσθηση, την κριτική κατανόηση της ταυτότητας και τον σεβασμό στην πολιτισμική πολυμορφία. Η δημιουργία ενός πολυγλωσσικού λεξικού και ενός ντοκιμαντέρ που παρήγαγαν οι ίδιοι οι μαθητές καταδεικνύει περαιτέρω πώς μπορούν να αναπτυχθούν γλωσσικές, επικοινωνιακές και κριτικές δεξιότητες μέσω της δημοκρατικής έρευνας. Αυτές οι πρακτικές ευθυγραμμίζονται στενά με το Πλαίσιο Αναφοράς Ικανοτήτων για τη Δημοκρατική Κουλτούρα (RFCDC) (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2018), ιδίως σε τομείς όπως η εκτίμηση της πολυμορφίας, η ακρόαση, η κριτική κατανόηση του εαυτού και η συνεργασία.

Μια δεύτερη σχετική πρακτική είναι η συμβολή της Ελλάδας στη **Διάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης «Δημοκρατία σε Δράση – Πόροι Μάθησης και Διδασκαλίας στη Δημοκρατική Σχολική Πρακτική»** (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2019), η οποία ανέδειξε δημοκρατικές απαντήσεις στη θρησκευτική και πολιτισμική πολυμορφία. Η ελληνική συμμετοχή, παράλληλα με σχολεία όπως το **87ο Διαπολιτισμικό Δημοτικό Σχολείο Αθηνών**, κατέδειξε πώς ο δομημένος διάλογος, η μάθηση με βάση τις τέχνες και οι συνεργατικές παρεμβάσεις στην τάξη μπορούν να υποστηρίξουν την ένταξη, τη συναισθηματική ασφάλεια και την πολιτειακή ικανότητα σε σχολικά περιβάλλοντα με μεγάλη πολυμορφία.

Αυτές οι πρακτικές μοιράζονται διάφορα αναλυτικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, υιοθετούν μια **ολιστική σχολική προσέγγιση**, όπου οι δημοκρατικές αξίες διαμορφώνουν τη σχολική διακυβέρνηση, τον σχεδιασμό του προγράμματος σπουδών, τη συνεργασία των εκπαιδευτικών και τη συμμετοχή των οικογενειών. Δεύτερον, αντιμετωπίζουν την πολυμορφία ως εκπαιδευτικό πόρο και όχι ως πρόκληση που πρέπει να αντιμετωπιστεί. Τρίτον, δίνουν έμφαση **στην αναστοχαστικότητα των εκπαιδευτικών**, συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης από ομοτίμους, του συλλογικού σχεδιασμού και της κριτικής αναστοχαστικής εξέτασης των διδακτικών πρακτικών.

Ωστόσο, παρά την αποδεδειγμένη επίδρασή τους, αυτές οι ορθές πρακτικές παραμένουν **βασισμένες σε συγκεκριμένα προγράμματα και εξαρτώνται από το εκάστοτε πλαίσιο**. Η βιωσιμότητά τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κινητοποιημένη ηγεσία, τα εξωτερικά πλαίσια (π.χ. εργαλεία του Συμβουλίου της Ευρώπης) και την πρόσθετη επαγγελματική προσπάθεια πέραν των τυπικών απαιτήσεων του προγράμματος σπουδών. Οι προκλήσεις που εντοπίστηκαν, όπως οι αντιλήψεις που βασίζονται σε ελλείψεις, η περιορισμένη διαπολιτισμική ικανότητα του προσωπικού και οι χρονικοί περιορισμοί του προγράμματος σπουδών, υπογραμμίζουν τα διαρθρωτικά εμπόδια για την ευρύτερη αναπαράγωγή τους.

Από αναλυτική άποψη, τα παραδείγματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι η δημοκρατική εκπαίδευση είναι εφικτή και αποτελεσματική στα ελληνικά σχολεία, αλλά μόνο όταν οι

εκπαιδευτικοί διαθέτουν τη **μεθοδολογική ικανότητα** να διευκολύνουν τη συμμετοχή, τον διάλογο και την κοινή ευθύνη. Υπογραμμίζουν επίσης ένα κεντρικό κενό: την απουσία συστηματικών μηχανισμών κατάρτισης που θα επέτρεπαν την επέκταση και την ενσωμάτωση τέτοιων πρακτικών στην κύρια εκπαίδευση.

Σύνδεσμοι:

- <https://rm.coe.int/workshops-description-inclusive-practices-in-schools-and-resources-con/168094bd54>
- <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/23rd-primary-school-of-kalamaria>

1.6 Προκλήσεις και κενά

Η ανάλυση αποκαλύπτει ότι η βασική πρόκληση στο ελληνικό πλαίσιο δεν είναι η ιδεολογική αντίσταση στη δημοκρατική εκπαίδευση, αλλά η **δομική υπανάπτυξη των παιδαγωγικών ικανοτήτων**. Από τους εκπαιδευτικούς αναμένεται να προωθήσουν τη δημοκρατική συμμετοχή χωρίς να έχουν λάβει συστηματική κατάρτιση στη διευκόλυνση, τη διαλογική παιδαγωγική ή τη συν-λήψη αποφάσεων με τα παιδιά.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εξάρτηση από τη διαίσθηση αντί για τη μεθοδολογία, οδηγώντας σε ασυνεπείς πρακτικές και περιορίζοντας την αυτοπεποίθηση των εκπαιδευτικών. Χωρίς στοχευμένη επαγγελματική ανάπτυξη, η δημοκρατική εκπαίδευση κινδυνεύει να παραμείνει απλώς μια φιλοδοξία και όχι μια μετασχηματιστική διαδικασία. Η αντιμετώπιση αυτών των κενών απαιτεί δομημένη, προσανατολισμένη στην πράξη ανάπτυξη ικανοτήτων, γεγονός που δικαιολογεί άμεσα την εστίαση και τους στόχους της Δραστηριότητας 2 του προγράμματος LTTA.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 - Η εμπειρία του οργανισμού μας

2.1 Σχετικά με τον οργανισμό

Το Άκατα Μάκατα είναι ένα ιδιωτικό νηπιαγωγείο και παιδικός σταθμός με έδρα την Λάρισα στην Ελλάδα, ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη δημοκρατική συμμετοχή, τη βιωσιμότητα, την ένταξη και τα δικαιώματα των παιδιών. Το έργο του βασίζεται στην πεποίθηση ότι τα παιδιά είναι ενεργοί κοινωνικοί παράγοντες, ικανοί να εκφράζουν απόψεις, να διαπραγματεύονται νοήματα και να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων κατάλληλες για την ηλικία τους. Αυτή η προοπτική διαμορφώνει τόσο την παιδαγωγική φιλοσοφία του σχολείου όσο και την πρακτική του εμπλοκή σε επίσημα και μη επίσημα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Το σχολείο δραστηριοποιείται στο πεδίο και συνδυάζει την προσχολική εκπαίδευση, την κοινοτική συμμετοχή και την ανάπτυξη των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών. Μέσω της συμμετοχής του σε εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα, το Άκατα Μάκατα έχει

αποκτήσει εκτεταμένη εμπειρία στη μετατροπή αφηρημένων αξιών, όπως η δημοκρατία, η ισότητα και η συμμετοχή, σε συγκεκριμένες μαθησιακές εμπειρίες ενσωματωμένες στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.

2.2 Βασικά προγράμματα που αφορούν παιδιά ηλικίας 5-9 ετών

Η συμμετοχή του Άκατα Μάκατα σε ευρωπαϊκά προγράμματα συνεργασίας της έχει προσφέρει σημαντική εμπειρία στον σχεδιασμό και την εφαρμογή παιδαγωγικών προσεγγίσεων που δίνουν έμφαση στη συμμετοχή των παιδιών, στον διάλογο και στην κοινωνική συμμετοχή.

Το Άκατα Μάκατα έχει υλοποιήσει και συμμετάσχει σε διάφορα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα που αφορούν τη δημοκρατική συμμετοχή, την ένταξη και την ενεργό πολιτεότητα στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτές οι πρωτοβουλίες έχουν ως κοινό άξονα τη βιωματική μάθηση, τον διάλογο και τη συν-δημιουργία.

Ένα βασικό παράδειγμα είναι το **UrbSTEAM**, ένα πρόγραμμα σχολικής εκπαίδευσης Erasmus+ που συντονίστηκε από το Άκατα Μάκατα, το οποίο χρησιμοποίησε τους αστικούς κήπους ως μαθησιακά περιβάλλοντα για τη διδασκαλία θεμάτων STEAM μέσω συμμετοχικών δραστηριοτήτων βασισμένων στην έρευνα. Τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά στον σχεδιασμό, τη λήψη αποφάσεων και την επίλυση προβλημάτων, μαθαίνοντας δημοκρατικές αξίες όπως η συνεργασία, η ευθύνη και ο σεβασμός μέσω της πρακτικής εμπλοκής. Οι κήποι λειτούργησαν ως «συν-εκπαιδευτές», ενθαρρύνοντας τη συλλογική φροντίδα, τους κοινούς κανόνες και τον διάλογο.

Μέσω του προγράμματος **LISTEN**, το Άκατα Μάκατα εργάστηκε πάνω σε μοντέλα διαγενεακής μάθησης που ενέπλεκαν ενεργά παιδιά, εκπαιδευτικούς, οικογένειες και ηλικιωμένους σε μαθησιακές εμπειρίες που σχεδιάστηκαν από κοινού. Τα παιδιά συμμετείχαν στην αφήγηση ιστοριών, στη συλλογική λήψη αποφάσεων και σε δραστηριότητες με βάση την κοινότητα, ενισχύοντας το αίσθημα του ανήκειν και την ικανότητά τους να ακούν και να σέβονται διαφορετικές οπτικές.

Ένα άλλο κεντρικό παράδειγμα είναι το έργο DiCE, μια πρωτοβουλία Erasmus+ με πολλούς εταίρους που εστιάζει στην ανάπτυξη μιας εκπαίδευσης για την ψηφιακή ιθαγένεια χωρίς αποκλεισμούς για παιδιά ηλικίας 6-12 ετών. Μέσω του DiCE, το Άκατα Μάκατα συνέβαλε στη δημιουργία και την πιλοτική εφαρμογή παιδαγωγικών πλαισίων που βοηθούν τα παιδιά να περιηγούνται στα ψηφιακά περιβάλλοντα ως *συμμετέχοντες πολίτες* και όχι ως παθητικοί χρήστες.

Στο DiCE, η δημοκρατική συμμετοχή εκφράστηκε μέσω **της συν-δημιουργίας ψηφιακών αντικειμένων από** τα παιδιά, της κριτικής ανάλυσης των κοινωνικών κανόνων στο διαδίκτυο και των διαλόγων σχετικά με τα δικαιώματα και τις ευθύνες στους ψηφιακούς χώρους. Οι δραστηριότητες περιλάμβαναν τη συνεργατική δημιουργία ιστοριών, συζητήσεις με τη μεσολάβηση συνομηλίκων σχετικά με τη συμπεριφορά στο διαδίκτυο και ομαδική διαπραγμάτευση των αρχών της ψηφιακής ιθαγένειας. Αυτές οι διαδικασίες βοήθησαν τα παιδιά να εξασκήσουν βασικές

δημοκρατικές ικανότητες, όπως η ενεργητική ακρόαση, η διαπραγμάτευση, η συλλογική λήψη αποφάσεων και η ηθική συλλογιστική, σε πλαίσια που ανταποκρίνονται στις ψηφιακές εμπειρίες που βιώνουν.

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στο DiCE έλαβαν δομημένη υποστήριξη για την ενσωμάτωση της ψηφιακής ιθαγένειας στις καθημερινές ρουτίνες της τάξης. Αυτό περιελάμβανε εκπαίδευση στη διευκόλυνση του αναστοχαστικού ομαδικού διαλόγου, στη χρήση ψηφιακών εργαλείων για την ανάδειξη και τον σεβασμό των απόψεων των παιδιών, καθώς και στη δημιουργία κανόνων λειτουργίας της τάξης που διαμορφώθηκαν με βάση τη συλλογική συμβολή. Τέτοιες πρακτικές μετέτρεψαν τη δημοκρατική συμμετοχή από αφηρημένες έννοιες σε *πρακτικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη*, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες της δημοκρατικής παιδαγωγικής όταν οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν τις κατάλληλες μεθόδους και εργαλεία.

Παράλληλα με το DiCE, το Άκατα Μάκατα έχει εργαστεί σε άλλες πρωτοβουλίες που εστιάζουν στη δημοκρατική μάθηση μέσω **του διαλόγου, του συν-σχεδιασμού και της συμμετοχικής έρευνας**, τονίζοντας σταθερά προσεγγίσεις προσανατολισμένες στην πράξη, όπου τα παιδιά είναι ενεργοί συν-δημιουργοί των μαθησιακών τους πορειών και όχι παθητικοί αποδέκτες.

Σε όλα τα προγράμματα, οι εκπαιδευτικοί έλαβαν υποστήριξη ώστε να αναστοχαστούν σχετικά με τον ρόλο τους ως διευκολυντών δημοκρατικών διαδικασιών, προχωρώντας πέρα από τη διατακτική διδασκαλία προς συμμετοχικές και διαλογικές πρακτικές.

2.3 Επιτεύγματα και Αντίκτυπος

Το έργο του οργανισμού έχει συμβάλει σε ορατές αλλαγές στη συμμετοχή και την εμπλοκή των παιδιών. Τα παιδιά που συμμετέχουν στα προγράμματα του Άκατα Μάκατα επιδεικνύουν αυξημένη αυτοπεποίθηση στην έκφραση απόψεων, βελτιωμένες δεξιότητες συνεργασίας και μεγαλύτερη συνειδητοποίηση της κοινής ευθύνης στο πλαίσιο ομαδικών δραστηριοτήτων. Η δημοκρατική μάθηση αναδύεται μέσω καθημερινών πρακτικών, όπως ο συλλογικός καθορισμός κανόνων, η διαπραγμάτευση και η αναστοχαστική σκέψη.

Σε επίπεδο εκπαιδευτικών, οι πρωτοβουλίες του Άκατα Μάκατα έχουν υποστηρίξει την ανάπτυξη δεξιοτήτων διευκόλυνσης που σχετίζονται με τον διάλογο, τη συμμετοχική μάθηση και τη διαχείριση της τάξης χωρίς αποκλεισμούς. Οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν σε αυτά τα προγράμματα έχουν εμπλακεί σε αναστοχαστική πρακτική, ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ομοτίμων και πειραματισμό με μη ιεραρχικές μαθησιακές προσεγγίσεις, οδηγώντας σε πιο ανοιχτά και ευέλικτα μαθησιακά περιβάλλοντα.

Σε επίπεδο κοινότητας, τα προγράμματα του Άκατα Μάκατα έχουν ενισχύσει τις σχέσεις μεταξύ σχολείων, οικογενειών και τοπικών φορέων. Μέσω της συμμετοχής των γονέων και των μελών της κοινότητας στις μαθησιακές δραστηριότητες, οι δημοκρατικές αξίες ενισχύθηκαν πέρα από τα όρια της τάξης, υποστηρίζοντας τη συνοχή μεταξύ της σχολικής ζωής και των ευρύτερων κοινωνικών εμπειριών των παιδιών.

Η εμπειρία του Άκατα Μάκατα καταδεικνύει μια συνεπή δέσμευση στη δημοκρατική εκπαίδευση στην πρώιμη παιδική ηλικία μέσω μεθοδολογιών που βασίζονται στην πρακτική και τη συμμετοχή. Το έργο του οργανισμού δείχνει πώς οι δημοκρατικές αξίες μπορούν να ενσωματωθούν στα καθημερινά μαθησιακά περιβάλλοντα, υποστηρίζοντας την ενεργό συμμετοχή των παιδιών, την αναστοχαστική πρακτική των εκπαιδευτικών και τις ισχυρότερες σχέσεις μεταξύ σχολείου και κοινότητας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 - Αποτελέσματα της έρευνας

3.1 Μεθοδολογία

Η έρευνα διεξήχθη στην Ελλάδα πριν από την υλοποίηση της Δραστηριότητας 2 του LTTA στο πλαίσιο του έργου *Democracy4All*, με στόχο τον προσδιορισμό των αντιλήψεων, των πρακτικών και των εκπαιδευτικών αναγκών που σχετίζονται με τη δημοκρατική εκπαίδευση για παιδιά ηλικίας 5-9 ετών. Τα αποτελέσματα προορίζονταν να καθοδηγήσουν την παιδαγωγική εστίαση και τον μεθοδολογικό σχεδιασμό του LTTA.

Διανεμήθηκε ένα ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο σε γονείς, εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές ενηλίκων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης. Συνολικά, συμμετείχαν **58 ερωτηθέντες: 36 γονείς (62%), 15 δάσκαλοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (26%) και 7 εκπαιδευτές ενηλίκων (12%)**. Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις με κλίμακα Likert και ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, επιτρέποντας τόσο την ποσοτική ανάλυση όσο και την ποιοτική ερμηνεία. Όλες οι απαντήσεις συλλέχθηκαν ανώνυμα και αναλύθηκαν σε εθνικό επίπεδο, με σκοπό τον εντοπισμό τάσεων και κενών στις ικανότητες που σχετίζονται με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα.

3.2 Βασικά ευρήματα

Ένα ισχυρό και συνεπές εύρημα σε όλες τις ομάδες των ερωτηθέντων είναι ότι οι δημοκρατικές αξίες θεωρείται ότι μαθαίνονται κυρίως μέσω **βιωματικών και συμμετοχικών διαδικασιών**. Συγκεκριμένα, **το 88% των ερωτηθέντων (51/58)** χαρακτήρισε *τις δραστηριότητες που βασίζονται στο παιχνίδι και στη συνεργασία* ως τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για τα παιδιά να μάθουν αξίες όπως η δικαιοσύνη και ο σεβασμός. Ακολουθούσε *η παρατήρηση ενηλίκων που συμπεριφέρονται με σεβασμό και χωρίς αποκλεισμούς (78%, 45/58)* και *οι συζητήσεις με γονείς ή εκπαιδευτικούς σχετικά με τα δικαιώματα και τη δικαιοσύνη (62%, 36/58)*. Αντίθετα, μόνο **το 26% (15/58)** θεώρησε τα δομημένα μαθήματα πολιτικής αγωγής ως αποτελεσματική πρωταρχική προσέγγιση, υποδηλώνοντας μια σαφή προτίμηση για βιωματικές και διαπροσωπικές μαθησιακές εμπειρίες έναντι της τυπικής διδασκαλίας.

Όσον αφορά τα επίπεδα αυτοπεποίθησης, **το 62% των ερωτηθέντων (36/58)** ανέφερε ότι αισθάνεται *πολύ άνετα* να συζητά θέματα όπως τα δικαιώματα, η δικαιοσύνη και η

συμμετοχή με τα παιδιά, ενώ **το 22% (13/58)** ανέφερε ένα μέτριο επίπεδο άνεσης. Ωστόσο, **το 16% (9/58)** εξέφρασε χαμηλή έως περιορισμένη αυτοπεποίθηση. Αυτή η διαφοροποίηση υποδηλώνει ότι, αν και οι δημοκρατικές αξίες τυγχάνουν ευρείας υποστήριξης, ένα αξιοσημείωτο ποσοστό εκπαιδευτικών και γονέων δεν διαθέτει την αυτοπεποίθηση να αντιμετωπίσει αυτά τα θέματα συστηματικά, ιδίως σε δομημένες ή συμμετοχικές μορφές.

Η ανάλυση των αντιληπτών εμποδίων αποσαφηνίζει περαιτέρω αυτό το χάσμα. Το εμπόδιο που αναφέρθηκε συχνότερα ήταν η **έλλειψη κατάλληλου παιδαγωγικού υλικού (55%, 32/58)**, ακολουθούμενη από **την περιορισμένη κατάρτιση ή την έλλειψη αυτοπεποίθησης μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών (40%, 23/58)**. Οι χρονικοί περιορισμοί στο πλαίσιο της καθημερινής ρουτίνας ή των προγραμμάτων σπουδών επισημάνθηκαν από **το 31% (18/58)** των ερωτηθέντων, ενώ **το 28% (16/58)** αναφέρθηκε σε πολιτισμικές ή κοινωνικές ευαισθησίες που περιβάλλουν τις συζητήσεις για τη δημοκρατία και τα δικαιώματα.

Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι οι κύριες προκλήσεις είναι εσωτερικές και παιδαγωγικές και όχι σχετικές με τη στάση, επισημαίνοντας την έντονη ανάγκη για στοχευμένη ανάπτυξη ικανοτήτων.

Όσον αφορά τις αξίες και τις δεξιότητες που θεωρούνται απαραίτητες για τη δημοκρατική συμμετοχή, οι ερωτηθέντες έδωσαν προτεραιότητα **στην ενσυναίσθηση και τον σεβασμό προς τους άλλους (72%, 42/58)**, **στη συνεργασία και την ομαδική εργασία (47%, 27/58)** και **στην κατανόηση της δικαιοσύνης και της ισότητας (33%, 19/58)**. Δεξιότητες που σχετίζονται με την έκφραση και την ακρόαση απόψεων επιλέχθηκαν από **το 19% (11/58)** των συμμετεχόντων. Τα αποτελέσματα αυτά ενισχύουν την ανάγκη για διαλογικές, συμμετοχικές μεθοδολογίες και όχι για μεταδοτικές διδακτικές προσεγγίσεις.

Η ευθύνη για τη δημοκρατική εκπαίδευση θεωρήθηκε σε μεγάλο βαθμό ως κοινή ευθύνη των σχολείων, των οικογενειών και των κοινοτήτων, ενώ οι ποιοτικές απαντήσεις έδωσαν έμφαση στο σχολείο ως το πρωταρχικό περιβάλλον όπου οι δημοκρατικές πρακτικές μπορούν να αποτελούν πρότυπο με συνέπεια. Οι απαντήσεις ελεύθερης διατύπωσης αποκάλυψαν επιπλέον μια αντίληψη της δημοκρατικής εκπαίδευσης ως μιας συνεχιζόμενης διαδικασίας που επικεντρώνεται στον διάλογο, τη συμμετοχή και το δικαίωμα των παιδιών να ακουστούν, αντί για διδασκαλία βασισμένη σε κανόνες.

3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα

Η ανάλυση των δεδομένων της ελληνικής έρευνας υπογραμμίζει μια ισχυρή και συνεπή αναγνώριση της σημασίας της δημοκρατικής εκπαίδευσης από την πρώιμη παιδική ηλικία, η οποία είναι κοινή μεταξύ γονέων, εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών ενηλίκων. Με **το 88% των ερωτηθέντων** να προσδιορίζει τη βιωματική και συμμετοχική μάθηση ως τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για τα παιδιά να κατανοήσουν τις δημοκρατικές

αξίες, τα ευρήματα δείχνουν σαφώς ότι η δημοκρατία δεν αντιλαμβάνεται ως μια θεωρητική έννοια που πρέπει να διδαχθεί, αλλά ως μια πρακτική που πρέπει να βιωθεί στις καθημερινές εκπαιδευτικές αλληλεπιδράσεις.

Ταυτόχρονα, τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν ένα **σημαντικό χάσμα μεταξύ πρόθεσης και εφαρμογής**. Ενώ **το 62% των ερωτηθέντων** ανέφερε ότι αισθάνεται αυτοπεποίθηση όταν συζητά δημοκρατικές αξίες με τα παιδιά, αυτή η αυτοπεποίθηση μειώνεται όταν η συζήτηση μεταβαίνει από ανεπίσημες συνομιλίες στη διευκόλυνση δομημένων δημοκρατικών πρακτικών, όπως η από κοινού λήψη αποφάσεων, ο συλλογικός καθορισμός κανόνων ή η επίλυση συγκρούσεων με βάση τον διάλογο. Αυτή η ασυμφωνία υποδηλώνει ότι η υπάρχουσα αυτοπεποίθηση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις αξίες και όχι στη μεθοδολογία, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για στοχευμένη παιδαγωγική κατάρτιση.

Ο εντοπισμός βασικών εμποδίων ενισχύει περαιτέρω αυτό το συμπέρασμα. Περισσότερο από το ήμισυ των ερωτηθέντων (**55%**) επισήμανε την έλλειψη κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, ενώ **το 40%** ανέδειξε την περιορισμένη κατάρτιση και την έλλειψη αυτοπεποίθησης ως σημαντικά εμπόδια. Τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν ότι η αντίσταση στη δημοκρατική εκπαίδευση δεν αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα· αντίθετα, η κύρια πρόκληση έγκειται στην απουσία συγκεκριμένων εργαλείων και δομημένων ευκαιριών μάθησης που θα επέτρεπαν στους εκπαιδευτικούς και τους γονείς να μεταφράσουν τις δημοκρατικές αρχές στην καθημερινή πράξη.

Τα ευρήματα αυτά συνάδουν επίσης με πρόσφατα διεθνή στοιχεία που δείχνουν ότι η κοινωνική και συναισθηματική μάθηση συνδέεται στενά με την ικανότητα των παιδιών να συνεργάζονται, να συμμετέχουν, να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους και να εμπλέκονται εποικοδομητικά στη σχολική και κοινοτική ζωή (ΟΟΣΑ, 2024).

Επιπλέον, η προτεραιότητα που αποδίδεται σε αξίες όπως ο σεβασμός, η ενσυναίσθηση, η συνεργασία και η δικαιοσύνη υποδηλώνει μια σαφή ευθυγράμμιση μεταξύ των προσδοκιών των ενδιαφερομένων και των συμμετοχικών παιδαγωγικών προσεγγίσεων. Ωστόσο, αυτές οι ικανότητες απαιτούν δεξιότητες διευκόλυνσης που δεν αναπτύσσονται αυτόματα μέσω των παραδοσιακών διαδρομών εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Η έρευνα, συνεπώς, αποκαλύπτει μια διαρθρωτική ανάγκη για επαγγελματική ανάπτυξη που εστιάζει στη μάθηση με γνώμονα τη διαδικασία, στη διευκόλυνση του διαλόγου και στην αναστοχαστική πρακτική.

Η έρευνα επιβεβαιώνει ότι, ενώ η δημοκρατική εκπαίδευση εκτιμάται ευρέως στο ελληνικό πλαίσιο, η συνεπής και συστηματική εφαρμογή της παραμένει ανομοιογενής και εξαρτάται από την ατομική πρωτοβουλία. Η κατάσταση αυτή ενέχει τον κίνδυνο να δημιουργήσει αποσπασματικές εμπειρίες για τα παιδιά, όπου οι δημοκρατικές πρακτικές εφαρμόζονται σποραδικά αντί να ενσωματώνονται ως σταθερή εκπαιδευτική κουλτούρα. Η αντιμετώπιση αυτού του κενού απαιτεί συντονισμένη, πρακτικά προσανατολισμένη κατάρτιση που θα εξοπλίσει τους εκπαιδευτικούς και τους εκπαιδευτές ενηλίκων με τις δεξιότητες, την αυτοπεποίθηση και τους πόρους που είναι

απαραίτητοι για την προώθηση της δημοκρατικής συμμετοχής ως μέρος των καθημερινών μαθησιακών περιβαλλόντων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και Συστάσεις

Η εθνική ανάλυση που διεξήχθη στην Ελλάδα υπογραμμίζει μια ισχυρή κανονιστική δέσμευση στις δημοκρατικές αξίες, τα δικαιώματα των παιδιών και την πολιτειακή συμμετοχή στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής και του παιδαγωγικού διαλόγου. Η δημοκρατική εκπαίδευση αναγνωρίζεται ευρέως ως ουσιώδης από την πρώιμη παιδική ηλικία, ιδίως για τα παιδιά ηλικίας 5-9 ετών, κατά την οποία διαμορφώνονται οι θεμελιώδεις στάσεις απέναντι στη συμμετοχή, τον σεβασμό και την ευθύνη. Ωστόσο, τα ευρήματα από τη βιβλιογραφία, την ανασκόπηση πολιτικών, τις ορθές πρακτικές και τις έρευνες των ενδιαφερομένων μερών αποκαλύπτουν ένα επίμονο κενό μεταξύ της **εννοιολογικής αποδοχής** της δημοκρατικής εκπαίδευσης και της **συστηματικής παιδαγωγικής εφαρμογής** της.

Σε επίπεδο πολιτικής, οι δημοκρατικές αξίες διατυπώνονται κυρίως ως εγκάρσιοι στόχοι, με περιορισμένες επιχειρησιακές κατευθύνσεις για την προσχολική και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αν και αυτό δημιουργεί ευελιξία, επιβαρύνει επίσης δυσανάλογα τους εκπαιδευτικούς με την υποχρέωση να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν δημοκρατικές αρχές χωρίς δομημένη μεθοδολογική υποστήριξη. Ως αποτέλεσμα, οι δημοκρατικές πρακτικές εφαρμόζονται συχνά με αποσπασματικό ή ad hoc τρόπο, εξαρτώμενες από την ατομική κινητοποίηση και όχι από κοινά παιδαγωγικά πλαίσια.

Η ανάλυση των ορθών πρακτικών καταδεικνύει ότι η δημοκρατική εκπαίδευση είναι τόσο εφικτή όσο και αποτελεσματική όταν βασίζεται σε συμμετοχικές, διαλογικές και ολιστικές σχολικές προσεγγίσεις. Πρωτοβουλίες όπως τα σχολικά προγράμματα χωρίς αποκλεισμούς, τα μοντέλα συνεργασίας μεταξύ συνομηλίκων, η εργασία με προφορική ιστορία και η μάθηση βασισμένη στον διάλογο καταδεικνύουν πώς τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν ουσιαστικά σε δημοκρατικές διαδικασίες όταν οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν τις κατάλληλες δεξιότητες διευκόλυνσης. Αυτές οι πρακτικές δείχνουν επίσης ότι η δημοκρατική μάθηση ενισχύεται όταν το πολιτισμικό κεφάλαιο, οι βιωμένες εμπειρίες και οι φωνές των παιδιών εκτιμώνται ενεργά.

Τα ευρήματα της έρευνας ενισχύουν αυτά τα συμπεράσματα, υποδεικνύοντας ισχυρή υποστήριξη από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς για τη βιωματική δημοκρατική μάθηση, παράλληλα με σαφείς ανάγκες για εργασία κατάλληλη για την ηλικία, κατάρτιση και ενίσχυση της αυτοπεποίθησης.

Οι κύριες προκλήσεις που εντοπίστηκαν δεν σχετίζονται με αντίσταση ή έλλειψη ευαισθητοποίησης, αλλά με την ανεπαρκή παιδαγωγική προετοιμασία για τη

διευκόλυνση της συμμετοχής, του διαλόγου και της από κοινού λήψης αποφάσεων με μικρά παιδιά.

Με βάση την ανάλυση αυτή, συνιστάται οι μελλοντικές πρωτοβουλίες ανάπτυξης ικανοτήτων να δώσουν προτεραιότητα **στην επαγγελματική ανάπτυξη με έμφαση στην πρακτική και** εστιασμένη στη δημοκρατική παιδαγωγική. Η κατάρτιση θα πρέπει να δίνει έμφαση στη βιωματική μάθηση, στην αναστοχαστική πρακτική και σε συγκεκριμένες μεθοδολογίες που υποστηρίζουν τη συμμετοχή των παιδιών σε καθημερινά μαθησιακά περιβάλλοντα. Προσεγγίσεις εμπνευσμένες από παιδιοκεντρικές δημοκρατικές παραδόσεις και δομημένα πλαίσια διαλόγου (Dewey, 1916· Korczak, 1929· Lipman, 1976) προσφέρουν ιδιαίτερη αξία στην αντιμετώπιση των εντοπισμένων κενών.

Επιπλέον, από τα εκπαιδευτικά συστήματα αναμένεται όλο και περισσότερο όχι μόνο να μεταδίδουν γνώσεις, αλλά και να προετοιμάζουν τα παιδιά να συμμετέχουν ως μελλοντικοί πολίτες σε δημοκρατικές κοινωνίες (ΟΟΣΑ, 2023β).

Η ενίσχυση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών στη δημοκρατική διευκόλυνση είναι απαραίτητη για τη μετάβαση από τις πολιτικές προθέσεις σε βιώσιμες εκπαιδευτικές πρακτικές. Τέτοιες προσπάθειες συμβάλλουν όχι μόνο στη βελτίωση της δυναμικής της τάξης, αλλά και στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη ενεργών, ενημερωμένων και ενεργά εμπλεκόμενων πολιτών.

Βιβλιογραφία:

Ab Wahab, M. K., Zulkifli, H., & Razak, K. A. (2022). Impact of Philosophy for Children and its challenges: A systematic review. *Children*, 9(11), 1671.

Akata Makata. (2025). *Greek national report for LTTA Erasmus+: Democracy in action: Empowering adults to teach the next generation: Democracy and civic participation education for children aged 5-9, teachers and teachers' trainers - Greece, 2025* (Erasmus+ Project No. 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621). Democracy4All Ages Erasmus+ Project.

Biesta, G. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning, and the politics of citizenship*. Sense Publishers.

Council of Europe. (2018). *Reference framework of competences for democratic culture (RFCDC)*. Council of Europe Publishing.

Council of Europe. (2019). *Democracy in action - Learning & teaching resources in democratic school practice*.

Council of Europe. (n.d.). *23rd Primary School of Kalamaria. Free to Speak, Safe to Learn - Democratic Schools for All*.

Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan.

European Commission. (2018). *Council recommendation on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching. Official Journal of the European Union, C195, 1-5*.

Gorard, S., Siddiqui, N., & See, B. H. (2017). *Philosophy for Children: Evaluation report and executive summary*. Education Endowment Foundation.

Kilby, B. (2025). Philosophy for/with Children: A meta-analysis. *International Journal of Childhood, Education and Research*, 13(1), 27-47.

Korczak, J. (1929). *The child's right to respect*. Council of Europe Publishing. (Original work published 1929)

Lipman, M. (1976). Philosophy for children. *Metaphilosophy*, 7(1), 17-39.

OECD. (2023). *Education at a glance 2023: OECD indicators*. OECD Publishing.

OECD. (2023). *Engaging young citizens: Civic education practices in the classroom and beyond*. OECD Publishing.

OECD. (2024). *Nurturing social and emotional learning across the globe: Findings from the OECD Survey on Social and Emotional Skills 2023*. OECD Publishing.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LTTA Erasmus+

«Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς»

*Εκπαίδευση στη δημοκρατία και την πολιτική συμμετοχή για παιδιά
ηλικίας 5–9 ετών, εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές εκπαιδευτικών –
ΠΟΛΩΝΙΑ, 2025*

**ERASMUS+ Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία
την επόμενη γενιά**

**Αριθμός έργου:
Erasmus+ Ap.: 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621**

ΠΟΛΩΝΙΑ, 30/12/2025

*Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι απόψεις και οι γνώμες που εκφράζονται
είναι αποκλειστικά αυτές του/των συγγραφέα/συγγραφέων και δεν αντανakλούν απαραίτητα τις
απόψεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της OeAD-GmbH. Ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε η αρχή χορήγησης
επιχορήγησης μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνες για αυτές.*

Πίνακας περιεχομένων

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές	79
1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Πολωνία	79
1.2 Νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο	80
1.3 Σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και έρευνα	81
1.4 Περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών και παιδαγωγικές προσεγγίσεις	83
1.5 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα	83
1.6 Προκλήσεις και κενά	83
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 – Η εμπειρία του οργανισμού μας	84
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – Αποτελέσματα της έρευνας	85
3.1 Μεθοδολογία	85
3.2 Κύρια ευρήματα	86
3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα	90
ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και συστάσεις	91
Βιβλιογραφία:	93

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – Βιβλιογραφία και νομικό πλαίσιο + βέλτιστες πρακτικές

1.1 Επισκόπηση του εθνικού εκπαιδευτικού πλαισίου: Πολωνία

Το πολωνικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί εντός ενός **εξαιρετικά συγκεντρωτικού νομικού και προγραμματικού πλαισίου**, ενώ παράλληλα επιτρέπει **περιορισμένη παιδαγωγική αυτονομία** σε επίπεδο σχολείου και τάξης. Η εκπαίδευση ρυθμίζεται κυρίως από τον *Νόμο περί Εκπαίδευσης* (Prawo oświatowe) και εποπτεύεται από το Υπουργείο Εθνικής Εκπαίδευσης (MEN). Οι τοπικές αρχές είναι υπεύθυνες για τη λειτουργία των δημόσιων νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων, ενώ μη δημόσια ιδρύματα μπορούν να ιδρύονται από ιδρύματα, ενώσεις, θρησκευτικές οργανώσεις ή ιδιωτικούς φορείς, υπό την προϋπόθεση ότι ακολουθούν το εθνικό βασικό πρόγραμμα σπουδών (podstawa programowa).

Η προσχολική εκπαίδευση στην Πολωνία αφορά παιδιά ηλικίας **3-6 ετών**, με ένα έτος υποχρεωτικής προσχολικής προετοιμασίας για τα εξαχρονά. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση ξεκινά στην ηλικία των 7 ετών και χωρίζεται σε δύο στάδια: **πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση (τάξεις I-III, ηλικίες περίπου 7-9 ετών)** και **μεταγενέστερη πρωτοβάθμια εκπαίδευση (τάξεις IV-VIII)**. Η παρούσα περιγραφή εστιάζει στην προσχολική και την πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου **η μάθηση είναι ολοκληρωμένη και ολιστική και όχι θεματοκεντρική**.

Η δημοκρατική και πολιτική αγωγή δεν διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα σε αυτά τα στάδια. Αντίθετα, ενσωματώνεται σε όλο το πρόγραμμα σπουδών μέσω της κοινωνικής αγωγής, των πρακτικών στην τάξη και της σχολικής κουλτούρας. Το βασικό πρόγραμμα σπουδών δίνει έμφαση σε αξίες όπως **η συνεργασία, ο σεβασμός προς τους άλλους, η υπευθυνότητα, η ενσυναίσθηση και η βασική γνώση των κοινωνικών κανόνων και θεσμών**. Από τα παιδιά αναμένεται να μάθουν πώς να λειτουργούν σε μια ομάδα, να εκφράζουν απόψεις, να ακούν τους άλλους, να ακολουθούν τους συμφωνημένους κανόνες και να κατανοούν σταδιακά έννοιες όπως η κοινότητα, η δικαιοσύνη και η κοινή ευθύνη.

Τα δημόσια σχολεία πρέπει να τηρούν αυστηρά το εθνικό πρόγραμμα σπουδών, ενώ τα μη δημόσια σχολεία —αν και υποχρεούνται επίσης να εφαρμόζουν το βασικό πρόγραμμα σπουδών— συχνά επιδεικνύουν μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά τις μεθόδους και την οργανωτική κουλτούρα. **Εναλλακτικές προσεγγίσεις** (π.χ. σχολεία Μοντεσσόρι, Βάλντορφ, σχολεία εμπνευσμένα από τη δημοκρατική εκπαίδευση) και προγράμματα που υποστηρίζονται από ΜΚΟ τείνουν να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη συμμετοχή των παιδιών, στον διάλογο και στη βιωματική πολιτική εκπαίδευση.

Το ευρύτερο εθνικό πλαίσιο διαμορφώνεται από τη δημοκρατική μετάβαση της Πολωνίας μετά το 1989, τις συνεχιζόμενες δημόσιες συζητήσεις σχετικά με τις πολιτικές

αξίες και την έντονη έμφαση στην εθνική ταυτότητα. Ως αποτέλεσμα, **η πρώιμη πολιτική αγωγή τείνει να εστιάζει περισσότερο στην κοινωνική προσαρμογή και την ηθική ανάπτυξη παρά σε ρητές πολιτικές ή δημοκρατικές έννοιες**, αφήνοντας σημαντική ευθύνη στις ερμηνείες των εκπαιδευτικών και στις καθημερινές εκπαιδευτικές πρακτικές.

1.2 Νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο

Το νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο που διέπει την προσχολική και την πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην Πολωνία είναι εξαιρετικά συγκεντρωτικό και καθορίζεται κυρίως σε εθνικό επίπεδο. **Η δημοκρατική και πολιτική εκπαίδευση για παιδιά ηλικίας 5-10 ετών ενσωματώνεται σιωπηρά στους γενικούς εκπαιδευτικούς στόχους, αντί να ρυθμίζεται ως ξεχωριστός τομέας πολιτικής.**

Η κύρια νομοθετική πράξη που ρυθμίζει την εκπαίδευση στην Πολωνία είναι ο *Νόμος για την Εκπαίδευση* (Prawo oświatowe, 2016, με μεταγενέστερες τροποποιήσεις). Ο νόμος αυτός ορίζει τους στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένης της υποστήριξης της ολιστικής ανάπτυξης του παιδιού, **της καλλιέργειας του σεβασμού για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, της προετοιμασίας των μαθητών για υπεύθυνη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή και της ενίσχυσης στάσεων που βασίζονται στη συνεργασία, την αλληλεγγύη και τον σεβασμό προς τους άλλους.** Αν και η δημοκρατική εκπαίδευση δεν αναφέρεται ρητά στο επίπεδο της προσχολικής ή της πρώιμης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι στόχοι αυτοί παρέχουν τη νομική βάση για την πολιτική και δημοκρατική μάθηση.

Ένα βασικό μέσο πολιτικής είναι το *εθνικό βασικό πρόγραμμα σπουδών* (podstawa programowa), το οποίο εκδίδεται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας. **Υπάρχουν ξεχωριστά βασικά προγράμματα σπουδών για την προσχολική εκπαίδευση και για τα πρώτα έτη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (τάξεις I-III).** Και τα δύο έγγραφα δίνουν έμφαση **στις κοινωνικές δεξιότητες, την ηθική ανάπτυξη και τη σταδιακή εισαγωγή της πολιτικής συνείδησης.** Στην προσχολική εκπαίδευση, τα παιδιά καλούνται να μάθουν πώς να **συνεργάζονται με τους συνομήλικούς τους, να τηρούν τους συμφωνηθέντες κανόνες, να επιλύουν ειρηνικά τις συγκρούσεις και να εκφράζουν τα συναισθήματα και τις απόψεις τους με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους.** Οι ικανότητες αυτές θεωρούνται προαπαιτούμενα για τη μετέπειτα συμμετοχή στα κοινά και όχι ως πολιτική εκπαίδευση.

Στην πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τα πολιτικά και δημοκρατικά στοιχεία εμφανίζονται κυρίως στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης εκπαίδευσης, ειδικά στον τομέα που συνήθως αναφέρεται ως κοινωνική εκπαίδευση (edukacja społeczna). Οι μαθητές εισάγονται σε βασικές έννοιες όπως η κοινότητα, η οικογένεια, το σχολείο, το τοπικό περιβάλλον και τα εθνικά σύμβολα. Ενθαρρύνονται να κατανοήσουν τον ρόλο των κανόνων, της αμοιβαίας ευθύνης και του σεβασμού της διαφορετικότητας. Η συμμετοχή προωθείται μέσω δραστηριοτήτων στην τάξη, όπως η ομαδική εργασία, οι συμφωνίες

της τάξης και οι απλές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αν και το πρόγραμμα σπουδών δεν επιβάλλει επίσημους μηχανισμούς συμμετοχής των μαθητών.

Σε επίπεδο πολιτικής, δεν υπάρχει ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική αφιερωμένη ειδικά στην πολιτική ή δημοκρατική εκπαίδευση στην πρώιμη παιδική ηλικία. Οι στρατηγικές και τα προγράμματα πολιτικής εκπαίδευσης που αναπτύσσονται σε εθνικό επίπεδο τείνουν να εστιάζουν σε μαθητές μεγαλύτερης ηλικίας, ιδίως στο πλαίσιο του μαθήματος «πολιτική αγωγή» (*wiedza o społeczeństwie*) που εισάγεται στις ανώτερες τάξεις.

1.3 Σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και έρευνα

Η έρευνα σχετικά με τη δημοκρατική και πολιτική αγωγή στην Πολωνία —ιδίως στην προσχολική και την πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση (ηλικίες 5-10 ετών)— **αυξάνεται, αλλά παραμένει λιγότερο εκτεταμένη** σε σύγκριση με την έρευνα που αφορά μαθητές μεγαλύτερης ηλικίας.

Η διεθνής έρευνα υπογραμμίζει τη σημασία της πρώιμης παιδικής ηλικίας ως διαμορφωτικής περιόδου για την ανάπτυξη κοινωνικών ικανοτήτων, ενσυναίσθησης και βασικών δημοκρατικών διαθέσεων. **Οι μελετητές της ανάπτυξης τονίζουν ότι οι εμπειρίες των μικρών παιδιών όσον αφορά τη συνεργασία, την επίλυση συγκρούσεων και τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων σε ομάδα θέτουν τα θεμέλια για τη μετέπειτα πολιτική συμμετοχή** (Hart, 1992· Torney-Purta et al., 2001). Οι μελέτες αυτές υποστηρίζουν ότι η δημοκρατική εκπαίδευση δεν περιορίζεται στην τυπική γνώση των πολιτικών συστημάτων, αλλά περιλαμβάνει **καθημερινές πρακτικές ακρόασης, διαπραγμάτευσης και ικανοτήτων κοινής χάραξης κανόνων**, οι οποίες μπορούν να διδαχθούν σε περιβάλλοντα προσχολικής και πρώιμης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Συγκριτικές μελέτες που αφορούν το πολωνικό και το διεθνές πλαίσιο υποδεικνύουν ότι η πρώιμη πολιτειακή ικανότητα συνδέεται με **πρακτικές στην τάξη που δίνουν προτεραιότητα στον διάλογο, τον αναστοχασμό και την κοινή ευθύνη**, αντί της μηχανικής μάθησης. Η έρευνα δείχνει επίσης ότι οι πεπαιθώσεις, η κατάρτιση και η άνεση των εκπαιδευτικών όσον αφορά τη δημοκρατική παιδαγωγική επηρεάζουν σημαντικά τον βαθμό στον οποίο η δημοκρατική και πολιτειακή μάθηση πραγματοποιείται στην καθημερινή ζωή της τάξης.

Ακολουθούν πραγματικές ακαδημαϊκές πηγές και έρευνες που υποστηρίζουν τα θέματα στα οποία γίνεται αναφορά στην περιγραφή της *δημοκρατικής και πολιτικής εκπαίδευσης στην προσχολική και πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην Πολωνία*:

Έρευνα και βιβλιογραφία ειδικά για την Πολωνία:

1. **Stek-Łopatka, N. (2023). Δημοκρατικές αξίες στην εκπαίδευση της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Ανάλυση του βασικού προγράμματος σπουδών** – ανάλυση των δημοκρατικών αξιών και του τρόπου με τον οποίο εμφανίζονται (ή περιορίζονται) στο πολωνικό «*podstawa programowa*» για την πρώιμη

εκπαίδευση, επισημαίνοντας ότι οι απαιτήσεις του επίσημου προγράμματος σπουδών εστιάζουν περισσότερο στις γνώσεις και τις δεξιότητες παρά στις στάσεις. bc.umcs.pl

(Όπως επισημαίνει ο Śliwerski: **Στην Πολωνία, η εκπαίδευση προσανατολίζεται κυρίως προς την εκπαίδευση για τη δημοκρατία και υπέρ της δημοκρατίας, αλλά όχι μέσα στη δημοκρατία.** Αυτό σημαίνει ότι ένας απόφοιτος πολωνικού σχολείου θα πρέπει να διαθέτει γνώσεις σχετικά με το ίδιο το δημοκρατικό σύστημα, τα χαρακτηριστικά του και τον τρόπο λειτουργίας του (σχετικά με τη δημοκρατία), ενώ παράλληλα θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος να γίνει συνειδητός πολίτης (υπέρ της δημοκρατίας). Ωστόσο, ο τελευταίος τύπος – η εκπαίδευση εντός της δημοκρατίας – παραμελείται σε μεγάλο βαθμό. Αυτή η μορφή περιλαμβάνει τη συνεκτίμηση των ατομικών προδιαθέσεων του μαθητή κατά τη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας, **χρησιμοποιώντας κατάλληλες μεθόδους και μορφές εργασίας που αξιολογούν τη συνεργασία, τη δραστηριότητα και την ισότητα, ενώ ταυτόχρονα καλλιεργούν την αυτοκατεύθυνση, τον αναστοχασμό και την ενεργό συμμετοχή.**)

2. Jakubowska, E., & Olek-Redlarska, Z. (2017). **Πολιτικές και κοινωνικές ικανότητες και πατριωτική εκπαίδευση των μικρών παιδιών** – μια συζήτηση σχετικά με τις πολιτικές και κοινωνικές ικανότητες (συμπεριλαμβανομένης της πατριωτικής εκπαίδευσης) στην πρώιμη παιδική ηλικία, με έμφαση στην πρώιμη κοινωνικοποίηση προς τη συμμετοχή στην κοινωνία. [Αποθετήριο του Πανεπιστημίου του Μπιάλιστοκ](#)
3. Jakubowska, E. (2020). **Η πολιτική αγωγή στη διαδικασία της προσχολικής εκπαίδευσης** – διδακτορική διατριβή (Πανεπιστήμιο του Μπιάλιστοκ) που αναλύει την εφαρμογή της πολιτικής αγωγής στα πρώτα έτη του δημοτικού σχολείου, εξετάζοντας τόσο το σχολικό όσο και το τοπικό πλαίσιο. [Αποθετήριο του Πανεπιστημίου του Μπιάλιστοκ](#)
4. Dziaczkowska, L. (2022). **Η πολιτική αγωγή στο νηπιαγωγείο και στις τάξεις I–III του δημοτικού σχολείου** – παιδαγωγικό άρθρο σχετικά με την πολιτική αγωγή στο νηπιαγωγείο και στα πρώτα έτη του δημοτικού, το οποίο εξετάζει την εννοιολογική της εξέλιξη και την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα στην Πολωνία. [Ινστιτούτο Εκπαιδευτικών Ερευνών PIB](#)
5. Leek, J., & Szulewicz, E. (2025). **Ο κονστрукτιβισμός στη σκιά του κεντρικισμού** – έρευνα σχετικά με τα διεθνή προγράμματα σπουδών (π.χ. PYP) στην προσχολική εκπαίδευση της Πολωνίας, όπου εξετάζονται κονστрукτιβιστικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν σιωπηρά τη δημοκρατική συμμετοχή και την ενεργό μάθηση. ger.mercy.edu

1.4 Περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών και παιδαγωγικές προσεγγίσεις

Στην Πολωνία, η δημοκρατική και πολιτική αγωγή για παιδιά ηλικίας 5-10 ετών ενσωματώνεται στο εθνικό βασικό πρόγραμμα σπουδών και δεν διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα. Στην προσχολική και την πρώτη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δίνεται έμφαση στην κοινωνική συνεργασία, τον σεβασμό των κανόνων, την ενσυναίσθηση και την ευθύνη. Οι παιδαγωγικές προσεγγίσεις είναι κατά κύριο λόγο καθοδηγούμενες από τον εκπαιδευτικό, με τις δημοκρατικές πρακτικές να εφαρμόζονται κυρίως μέσω καθημερινών αλληλεπιδράσεων στην τάξη, ομαδικής εργασίας και κανόνων που αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης, παρά μέσω επίσημων συμμετοχικών δομών.

1.5 Βέλτιστες πρακτικές στη χώρα

Στην Πολωνία, παραδείγματα ορθών πρακτικών στη δημοκρατική και πολιτική εκπαίδευση για παιδιά ηλικίας 5-10 ετών συναντώνται συχνότερα στο επίπεδο της καθημερινής σχολικής κουλτούρας και όχι στις επίσημες απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών. Οι αποτελεσματικές πρακτικές περιλαμβάνουν τη συμμετοχή των παιδιών στη συν-δημιουργία κανόνων της τάξης, τη χρήση του «κύκλου» για συζήτηση και επίλυση συγκρούσεων, καθώς και την ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ συμμαθητών μέσω της μάθησης με βάση έργα και της ομαδικής μάθησης. Ορισμένα δημόσια σχολεία εφαρμόζουν συμβούλια τάξης ή απλές δραστηριότητες ψηφοφορίας για να εισαγάγουν τη λήψη αποφάσεων και την ευθύνη. Σε μη δημόσια και εναλλακτικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, όπως τα σχολεία Μοντεσσόρι ή τα σχολεία δημοκρατικής έμπνευσης, η ενεργός συμμετοχή και η αυτονομία των παιδιών είναι πιο εμφανείς, με μεγαλύτερη έμφαση στην επιλογή, τον διάλογο και την αυτοανασκόπηση. ΜΚΟ και πολιτιστικοί φορείς υποστηρίζουν επίσης τα σχολεία μέσω εργαστηρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προωθούν την ενσυναίσθηση, την ευαισθητοποίηση σχετικά με τα μέσα ενημέρωσης και την επικοινωνία με σεβασμό, εμπλουτίζοντας την πρώτη πολιτική εκπαίδευση πέρα από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα.

1.6 Προκλήσεις και κενά

Παρά την παρουσία πολιτικών και δημοκρατικών στοιχείων στο βασικό πρόγραμμα σπουδών της Πολωνίας για την προσχολική και την πρώτη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις και κενά. Η δημοκρατική εκπαίδευση πλαισιώνεται έμμεσα και υποτάσσεται σε ευρύτερους κοινωνικούς και ηθικούς στόχους, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την ασυνεπή εφαρμογή της και την έντονη εξάρτηση από τις πεποιθήσεις και τις ικανότητες των μεμονωμένων εκπαιδευτικών. Πολλοί εκπαιδευτικοί στερούνται επίσημης κατάρτισης στη συμμετοχική και δημοκρατική παιδαγωγική, ενώ τα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών αφιερώνουν περιορισμένη προσοχή στα δικαιώματα των παιδιών, στην ενεργό συμμετοχή τους και στην πρώτη πολιτική μάθηση.

Το εξαιρετικά συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα και η έμφαση στην τήρηση του προγράμματος σπουδών και στην αξιολόγηση περιορίζουν τον χώρο για πειραματισμό, διάλογο και κοινή λήψη αποφάσεων στις τάξεις. Οι δημοκρατικές πρακτικές συχνά θεωρούνται χρονοβόρες ή ασυμβίβαστες με τις απαιτήσεις λογοδοσίας. Στον δημόσιο διάλογο, η πολιτική αγωγή συνδέεται συχνά με τον πατριωτισμό και τη μετάδοση γνώσεων παρά με τη βιωμένη δημοκρατική εμπειρία, ενισχύοντας μια προσέγγιση που εστιάζει στην «εκπαίδευση για τη δημοκρατία» και όχι στην «εκπαίδευση μέσα στη δημοκρατία».

Οι διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ δημόσιων και μη δημόσιων σχολείων δημιουργούν επίσης άνιση πρόσβαση σε δημοκρατικές πρακτικές υψηλής ποιότητας. Ενώ ορισμένες εναλλακτικές πρωτοβουλίες και πρωτοβουλίες που υποστηρίζονται από ΜΚΟ αποτελούν πρότυπα συμμετοχικών προσεγγίσεων, αυτές παραμένουν αποσπασματικές και μη συστηματικές.

Τέλος, υπάρχει έλλειψη διαχρονικής έρευνας και αξιολόγησης πολιτικών σχετικά με την πρώιμη δημοκρατική εκπαίδευση, γεγονός που περιορίζει την ανάπτυξη και την επέκταση αποτελεσματικών πρακτικών με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 – Η εμπειρία του οργανισμού μας

Εκτός από τις καθημερινές δραστηριότητές της, οι οποίες περιλαμβάνουν τη **διεξαγωγή διαδικασιών διαμεσολάβησης** (και σε υποθέσεις που έχουν τις ρίζες τους στο οικογενειακό και εκπαιδευτικό περιβάλλον), η οργάνωση επικεντρώνει το έργο της στην προώθηση της ιδέας της **αποτελεσματικής επικοινωνίας και στην προαγωγή των δημοκρατικών αξιών** – ιδίως όταν αφορούν παιδιά και νέους.

Μέχρι σήμερα, έχουμε υλοποιήσει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα έργα:

Συνεργασία στο πλαίσιο των «**Ημερών Ανοιχτών Πυλών**» και των «**Εβδομάδων Διαμεσολάβησης**» σε περιφερειακά και τοπικά δικαστήρια στη Βαρσοβία και την Κάτω Σιλεσία (Περιφερειακά και Τοπικά Δικαστήρια) κατά τα έτη 2015–2025.

Έργο 2016–2017 «**Όπως λυγίζει το κλαδί, έτσι μεγαλώνει το δέντρο – Διαμεσολάβηση μεταξύ συνομηλίκων στα σχολεία της Κάτω Σιλεσίας**» – υλοποίηση ενός ετήσιου προγράμματος διαμεσολάβησης μεταξύ συνομηλίκων σε τρία σχολεία στο Ζιέμπιτσε. Στο πλαίσιο του έργου, νέοι από το Ziębice συμμετείχαν σε διεθνές συνέδριο στη Βαρσοβία (2017), επισκέφθηκαν το Πολωνικό Κοινοβούλιο και το Περιφερειακό Δικαστήριο της Βαρσοβίας, όπου έλαβαν μέρος σε εικονική δίκη υπό την προεδρία του δικαστή Igor Tuleya. Κατά τη διάρκεια της προσομοίωσης, οι νέοι διαμεσολαβητές-συνομήλικοι ανέλαβαν τους ρόλους των δικαστών, των εισαγγελέων, των κατηγορουμένων και των συνηγόρων υπεράσπισης.

Έργο 2021–2022 «Ο Πολίτης Νηπιαγωγείου – Το ταξίδι των παιδιών του Βρότσλαβ προς τη δημοκρατία και τα πολιτικά δικαιώματα» (<https://obywatel-przedszkolak.pl/>), χρηματοδοτούμενο από το Ταμείο Ενεργών Πολιτών και υλοποιημένο σε συνεργασία με το μεγαλύτερο νηπιαγωγείο του Βρότσλαβ, το Niezaporominajka αρ. 56, και το Κέντρο Νεολαίας και Εκπαίδευσης του Βρότσλαβ. Κύριος στόχος του προγράμματος ήταν να δείξει στα μικρότερα παιδιά ότι μπορούν να επηρεάσουν την πραγματικότητα γύρω τους (π.χ. εκλέγοντας ένα Συμβούλιο Νηπιαγωγείου, το οποίο έχει πλέον ενταχθεί μόνιμα στο ετήσιο πρόγραμμα εργασιών του νηπιαγωγείου, και γράφοντας επιστολές προς βουλευτές). Η τελική διάσκεψη του προγράμματος (Μάιος 2022) τιμήθηκε με την παρουσία του Άνταμ Μποντνάρ, ο οποίος παρέθεσε διάλεξη σχετικά με τη σημασία της διδασκαλίας της δημοκρατίας στους νεότερους πολίτες. Οι εκλογές για το Παιδικό Συμβούλιο του νηπιαγωγείου έχουν έκτοτε καταστεί μόνιμο στοιχείο του ημερολογίου του νηπιαγωγείου και πραγματοποιήθηκαν για πέμπτη φορά φέτος.

Το έργο 2024–2025 «Δικαιώματα και αξίες της ΕΕ και διαδικασίες διαμεσολάβησης σε υποθέσεις που σχετίζονται με την απασχόληση», χρηματοδοτούμενο από το Ίδρυμα για την Υποστήριξη της Τοπικής Δημοκρατίας (FRDL), είχε ως στόχο την προώθηση και τη διάδοση των αξιών και των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το πρόγραμμα **Erasmus+ 2025–2027**, που υλοποιήθηκε σε συνεργασία με την αυστριακή ΜΚΟ Roma Volkshochschule και τον ελληνικό παιδικό σταθμό Άκατα Μάκατα, με τίτλο **«Δημοκρατία σε δράση: Ενδυνάμωση των ενηλίκων για τη διδασκαλία της επόμενης γενιάς»**, επικεντρώθηκε στη διδασκαλία της δημοκρατίας σε παιδιά ηλικίας 5-9 ετών.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – Αποτελέσματα της έρευνας

3.1 Μεθοδολογία

Η έρευνα διεξήχθη τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 2025 μεταξύ εκπαιδευτικών νηπιαγωγείων και σχολείων, καθώς και γονέων παιδιών ηλικίας 5-9 ετών. Η όλη διαδικασία ήταν πλήρως ανώνυμη, καθώς η έρευνα ήταν διαθέσιμη μόνο σε μορφή Google Docs χωρίς να απαιτείται εγγραφή. Οι περισσότερες ερωτήσεις ήταν υποχρεωτικές, ενώ μερικές όχι. Στην έρευνα απάντησαν 41 συμμετέχοντες στην Πολωνία.

3.2 Κύρια ευρήματα

Ενότητα 1: Ερωτήσεις κλειστού τύπου (ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΕΣ)

Ε1 – υποχρεωτική

Κατά τη γνώμη σας, πώς μαθαίνουν καλύτερα τα παιδιά ηλικίας 5-9 ετών αξίες όπως η ειλικρίνεια, το μοίρασμα, η αναμονή της σειράς τους και η υπεράσπιση των άλλων; (Επιλέξτε δύο απαντήσεις)

- Μέσω του παιχνιδιού και των ομαδικών παιχνιδιών – 31 (75,6%)
- Παρατηρώντας ενήλικες που δίνουν το παράδειγμα αυτών των συμπεριφορών – 29 (70,7%)
- Κατά τη διάρκεια οργανωμένων μαθημάτων ή επίσημων προγραμμάτων πολιτικής αγωγής – 1 (2,4%)

Ε2 – υποχρεωτική

Πόσο άνετα αισθάνεστε να μιλάτε με παιδιά αυτής της ηλικίας για θέματα όπως τα δικαιώματα των παιδιών, η ισότητα, η ειλικρίνεια ή η αίσθηση ότι μπορούν να επηρεάσουν την πραγματικότητα; (Επιλέξτε μία απάντηση)

- Πολύ άνετα – το κάνω συχνά – 39%
- Αρκετά άνετα – Προσπαθώ όταν μου δίνεται η ευκαιρία – 61%

Ε3 – υποχρεωτική

Κατά τη γνώμη σας, ποιες είναι οι κύριες προκλήσεις στη διδασκαλία της δημοκρατίας και της πολιτικής αγωγής σε μικρά παιδιά; (Επιλέξτε δύο απαντήσεις)

- Πολιτιστική, δημοκρατική ή πολιτική αδιαφορία των ενηλίκων – 59%
- Περιορισμένη κατάρτιση ή αυτοπεποίθηση των εκπαιδευτικών/γονέων – 43,8%
- Έλλειψη δομημένης προσέγγισης από το κράτος (πρόσθετη απάντηση) – 2,4%
- Τα παιδιά είναι πολύ μικρά για να κατανοήσουν αυτές τις έννοιες – 7,3%

Ε4 – υποχρεωτική

Ποιες από τις παρακάτω αξίες ή δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι πιο σημαντικές για την προώθηση της δημοκρατικής συμμετοχής στην πρώιμη παιδική ηλικία; (Επιλέξτε δύο απαντήσεις)

- Ενσυναίσθηση και σεβασμός προς τους άλλους – 75,6%
- Ικανότητα έκφρασης απόψεων και ακρόασης των άλλων – 48,8%
- Ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματα και τις ευθύνες – 9,8%
- Τήρηση των κανόνων και της εξουσίας – 17,1%

E5 – υποχρεωτική

Πώς θα έπρεπε ιδανικά να μοιράζονται οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί την ευθύνη για την εισαγωγή των παιδιών στις δημοκρατικές αρχές και τα δικαιώματα; (Επιλέξτε μία απάντηση)

- Κυρίως οι γονείς, στο πλαίσιο της ηθικής ανατροφής – 19,5%
- Να μοιράζονται εξίσου μεταξύ σχολείου και σπιτιού – 68,3%
- Εξαρτάται από το πολιτισμικό ή οικογενειακό πλαίσιο – 12,2%

E6 – υποχρεωτική

Κατά τη γνώμη σας, τι είναι πιο σημαντικό για το παιδί: (επιλέξτε μία απάντηση από κάθε ζεύγος)

- Η ανεξαρτησία (70%) ή ο σεβασμός προς τους μεγαλύτερους (30%)?
- **αυτονομία (100%) ή υπακοή (0%)?**
- η φροντίδα για τους άλλους (87%) ή η καλή συμπεριφορά (13%)?
- η περιέργεια (85%) ή οι καλοί τρόποι (15%)?

E7 – υποχρεωτική

Πώς ορίζετε την «εκπαίδευση στη δημοκρατία» για παιδιά ηλικίας 5-9 ετών στο δικό σας πλαίσιο (σχολείο, οικογένεια ή χώρα); (Επιλέξτε δύο)

- Κατανόηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων με απλά λόγια, όπως το να γνωρίζουν ότι η γνώμη τους έχει σημασία και ότι πρέπει επίσης να σέβονται τους άλλους – 51,2%
- Η καλλιέργεια του σεβασμού για τη διαφορετικότητα, συμπεριλαμβανομένης της κατανόησης ότι οι άνθρωποι μπορεί να έχουν διαφορετικές απόψεις, πολιτισμούς ή καταβολές – 53,7%
- Η τήρηση δίκαιων κανόνων και διαδικασιών, όπως η κατανόηση του γιατί υπάρχουν οι κανόνες και του πώς εφαρμόζονται ισότιμα – 19,5%
- Συμμετοχή σε κοινοτικά ή ομαδικά έργα που διδάσκουν την ομαδική εργασία, τη συμμετοχή και τη συμβολή σε έναν κοινό στόχο – 17,1%

E8 – υποχρεωτική

Ποια – κατά τη γνώμη σας – έχει περισσότερο νόημα: η διδασκαλία στα παιδιά μιας παραδοσιακής (πιστότητα και υπερηφάνεια για την πατρίδα, τα σύμβολα και την ιστορία) ή μιας σύγχρονης (ενεργή δέσμευση σε κοινές δημοκρατικές αξίες και πολιτική ευθύνη) προσέγγισης του πατριωτισμού; Ή μήπως και οι δύο;

- Παραδοσιακή – 7,5%
- σύγχρονη – 30%

- και τα δύο – 62,5%

E9 – υποχρεωτική

Κατά τη γνώμη σας, ποιοι πολιτισμικοί ή εθνικοί παράγοντες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο διδάσκονται η δημοκρατία και τα δικαιώματα στα μικρά παιδιά στη χώρα σας; (Επιλέξτε δύο)

- Ιστορικές εμπειρίες – 32,5%
- Εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές – 30%
- Πολιτιστικές αξίες και παραδόσεις – 60%
- Επίπεδο θρησκευτικότητας της κοινωνίας – 17,5%
- Μέσα μαζικής ενημέρωσης και δημόσιος διάλογος – 2,5%

Ενότητα 2: Ανοιχτές ερωτήσεις (ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΟ)

E10 – Μπορείτε να περιγράψετε κάποιο παράδειγμα ή δραστηριότητα που βοηθά τα παιδιά να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων ή να εκφράζουν τις απόψεις τους με ουσιαστικό τρόπο;

1. Συμβούλιο Μικρών Εμπειρογνομώνων

Σε μια καθορισμένη ημέρα, οργάνωσα ένα «Συμβούλιο Μικρών Εμπειρογνομώνων» – μια σύντομη συνάντηση όπου τα παιδιά μπορούσαν να αποφασίσουν πώς να αλλάξουν ή να βελτιώσουν τους χώρους παιχνιδιού, όπως τις γωνιές κατασκευών, κουζίνας ή τέχνης.

2. Ψηφοφορία στη φιланθρωπική εκδήλωση

Κατά τη διάρκεια ενός σχολικού φιλανθρωπικού παζαριού, τα παιδιά παρουσίασαν οργανισμούς που ήθελαν να υποστηρίξουν και στη συνέχεια ψήφισαν για να επιλέξουν έναν. Αυτό τους επέτρεψε να εξασκηθούν στη λήψη ουσιαστικών αποφάσεων και να κατανοήσουν τη συλλογική ευθύνη.

3. Ομαδική επίλυση προβλημάτων

Στα παιδιά δίνονται καταστάσεις που απαιτούν μια κοινή στρατηγική. Στη συνέχεια, συζητάμε το αποτέλεσμα και τη διαδικασία, αναστοχάζοντας τις αποφάσεις και τις συνέπειες με τρόπους προσαρμοσμένους στην ηλικία τους.

4. Σύστημα καθηκόντων στην καθημερινή ζωή

Τα παιδιά αναλαμβάνουν την ευθύνη για τις καθημερινές εργασίες μέσω ενός συστήματος κοινών καθηκόντων στο νηπιαγωγείο ή το ορφανοτροφείο, μαθαίνοντας έτσι την υπευθυνότητα και τη συνεργασία.

5. «Ψηφοφορία της ημέρας»

Τα παιδιά αποφασίζουν για απλές καθημερινές επιλογές, όπως αν θα μείνουν μέσα ή θα πάνε στην παιδική χαρά, ή ποιες δραστηριότητες θα ακολουθήσουν μετά το μεσημεριανό γεύμα. Η ψηφοφορία τους δίνει άμεση φωνή στην καθημερινή ζωή.

6. Κοινά διαμορφωμένος κώδικας τάξης

Τα παιδιά προτείνουν κανόνες για την τάξη, οι οποίοι γράφονται σε πολύχρωμες κάρτες και υπογράφονται από όλους. Αυτό τους διδάσκει τη διαπραγμάτευση, τη δικαιοσύνη και την από κοινού ευθύνη.

7. Ανοιχτές συζητήσεις και σεβασμός

Οι εκπαιδευτικοί ακούν ενεργά τις απόψεις των παιδιών χωρίς να τις κρίνουν. Χρησιμοποιούμε ανοιχτές ερωτήσεις, σήματα για τη σειρά ομιλίας (όπως το σήκωμα του χεριού) και συζητάμε για τα δικαιώματα και τις ευθύνες κατά τη διάρκεια των τακτικών δραστηριοτήτων ή των εκδρομών.

8. Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων Παιχνιδιού

Μια εβδομαδιαία «Επιτροπή Εμπειρογνομόνων Παιχνιδιού» επιτρέπει στα παιδιά να προτείνουν και να σχεδιάζουν δραστηριότητες. Οι εκπαιδευτικοί καταγράφουν τις ιδέες οπτικά, βοηθώντας τα μικρότερα παιδιά να συμμετέχουν πλήρως. Αυτό δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να επηρεάζουν το περιβάλλον τους.

9. Επιλογή γεύματος

Μία φορά την εβδομάδα, τα παιδιά ψηφίζουν μεταξύ δύο υγιεινών συνοδευτικών πιάτων για το μεσημεριανό γεύμα. Η επιλογή τους σερβίρεται, δίνοντάς τους πραγματική επιρροή στις καθημερινές ρουτίνες και διδάσκοντάς τους ότι η γνώμη τους έχει σημασία.

10. Επιλογές για το Σαββατοκύριακο ή τη Ντουλάπα

Τα παιδιά ερωτώνται πώς θα ήθελαν να περάσουν το Σαββατοκύριακο, τι ρούχα να φορέσουν ή τη γνώμη τους για μια ταινία ή ένα βιβλίο. Ακόμη και οι μικρές επιλογές διδάσκουν αυτονομία, αναστοχασμό και σεβασμό στην έκφραση των απόψεων.

Ερ. 11 – Μπορείτε να μοιραστείτε τυχόν συνδέσμους ή πληροφορίες σχετικά με πόρους που θα βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς νηπιαγωγείων και σχολείων να διαδώσουν την ιδέα της δημοκρατίας σε παιδιά ηλικίας 5-9 ετών;

- Έργο: «Το ταξίδι των παιδιών προς τη δημοκρατία και τα πολιτικά δικαιώματα» – Παράδειγμα: Νηπιαγωγείο αρ. 56 «Niezapominajka» στο Βρότσλαβ, <https://obywatel-przedzskolak.pl/>

- **Εκπαιδευτικοί πίνακες Eurotest, UNICEF Πολωνίας, Συμβούλιο της Ευρώπης «Kompasik»** – Υλικό σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών και την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα για την εργασία με παιδιά.
- **Κέντρο Πολιτικής Εκπαίδευσης (CEO) – «Σχολείο της Δημοκρατίας»** – Οδηγοί και σενάρια για τις τάξεις 1–3, που εισάγουν τα σχολικά συμβούλια και τη συν-λήψη αποφάσεων· το υλικό μπορεί να προσαρμοστεί για το νηπιαγωγείο.
<https://szkolademokracji2021.ceo.org.pl/>
- **Μοντέλο Lundy (Μοντέλο Συμμετοχής των Παιδιών)** – Χρήσιμο για τον σχεδιασμό συμμετοχικών διαδικασιών: παροχή χώρου, φωνής, επιρροής και ανατροφοδότησης στα παιδιά. https://eu-for-children.europa.eu/about/lundy-model_en
- Παιδαγωγικές έννοιες του **Φρίντριχ Φρόμπελ** και της **Μαρίας Μοντεσσόρι** – [Δώρα Φρόμπελ](#)

3.3 Συμπεράσματα από την έρευνα

1. **Μάθηση της δημοκρατίας μέσω της εμπειρίας** – Οι Πολωνοί εκπαιδευτικοί και γονείς πιστεύουν ότι τα παιδιά μαθαίνουν αξίες όπως η ειλικρίνεια, το μοίρασμα και η υπεράσπιση των άλλων καλύτερα μέσω **του παιχνιδιού, της ομαδικής εργασίας και της παρατήρησης ενήλικων προτύπων, παρά μέσω επίσημων μαθημάτων**. Αυτό υπογραμμίζει τη σημασία των καθημερινών, βιωμένων εμπειριών στην πολιτική αγωγή.
2. **Αυτοπεποίθηση αλλά περιορισμένη κατάρτιση** – ενώ σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες αισθάνονται άνετα να συζητούν θέματα όπως τα δικαιώματα των παιδιών, η ισότητα και η προσωπική πρωτοβουλία, πολλοί αντιλαμβάνονται **την έλλειψη δομημένης κατάρτισης ή καθοδήγησης για τους ενήλικες**, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για επαγγελματική ανάπτυξη στην πρώιμη πολιτική αγωγή.
3. **Οι στάσεις των ενηλίκων ως εμπόδιο** – η κύρια πρόκληση στη διδασκαλία της δημοκρατίας είναι η **πολιτισμική ή πολιτική αδιαφορία των ενηλίκων** (59%). Οι Πολωνοί εκπαιδευτικοί επισημαίνουν ότι, εάν οι ίδιοι οι ενήλικες δεν είναι ευαισθητοποιημένοι στις δημοκρατικές πρακτικές, η συμμετοχή των παιδιών είναι περιορισμένη.

4. **Η ενσυναίσθηση και η δυνατότητα έκφρασης έχουν τη μεγαλύτερη σημασία** – οι ερωτηθέντες έδωσαν προτεραιότητα **στην ενσυναίσθηση, τον σεβασμό και την ικανότητα έκφρασης απόψεων** ως βασικές δεξιότητες για την προώθηση της δημοκρατικής συμμετοχής, περισσότερο από τη γνώση των κανόνων ή την υπακοή. Αυτό συνάδει με μια παιδιοκεντρική, συμμετοχική προσέγγιση.
5. **Κοινή ευθύνη μεταξύ οικογένειας και σχολείου** – οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί και γονείς (68%) θεωρούν **την εισαγωγή των δημοκρατικών αρχών ως κοινό καθήκον**.
6. **Η ανεξαρτησία και η αυτονομία εκτιμώνται** – οι συμμετέχοντες στην έρευνα προτιμούν κατά συντριπτική πλειοψηφία την καλλιέργεια **της ανεξαρτησίας, της αυτονομίας, της περιέργειας και της φροντίδας για τους άλλους**, έναντι της υπακοής, της πίστης στην εξουσία ή των αυστηρών τρόπων συμπεριφοράς.
7. **Η δημοκρατία ως πρακτική και σχεσιακή** – οι ερωτηθέντες ορίζουν την εκπαίδευση στη δημοκρατία ως τη βοήθεια προς τα παιδιά **να κατανοήσουν ότι η φωνή τους έχει σημασία, να σέβονται τη διαφορετικότητα, να ακολουθούν δίκαιους κανόνες και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες συνεργασίας**.
8. **Συνδυασμός παραδοσιακού και σύγχρονου πατριωτισμού** – η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (62,5%) υποστηρίζει τη διδασκαλία ενός **συνδυασμού παραδοσιακών συμβόλων/ιστορίας και σύγχρονης πολιτικής ευθύνης**, αντανακλώντας το πολιτισμικό πλαίσιο της Πολωνίας, όπου η εθνική ταυτότητα και η δημοκρατική συμμετοχή φαίνεται να συνυπάρχουν.
9. **Το πολιτισμικό πλαίσιο διαμορφώνει την πολιτική αγωγή** – οι κυρίαρχες επιρροές στον τρόπο διδασκαλίας της δημοκρατίας είναι **οι πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις (60%)**, οι ιστορικές εμπειρίες (32,5%) και οι εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές (30%), γεγονός που υπογραμμίζει ότι η πρώιμη πολιτική αγωγή στην Πολωνία δεν μπορεί να διαχωριστεί από την ιστορική και πολιτισμική της αφήγηση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 – Σύνοψη και συστάσεις

Η παρούσα έκθεση υπογραμμίζει ότι στην Πολωνία, η δημοκρατική και πολιτική αγωγή για παιδιά ηλικίας 5–9 ετών **ενσωματώνεται σιωπηρά στην προσχολική και την**

πρώιμη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αντί να εφαρμόζεται ως ξεχωριστό μάθημα ή τομέας πολιτικής. Ενώ το εθνικό βασικό πρόγραμμα σπουδών δίνει έμφαση σε κοινωνικές δεξιότητες όπως η συνεργασία, η ενσυναίσθηση, ο σεβασμός των κανόνων και η υπευθυνότητα, **η δημοκρατική εκπαίδευση θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ως ένα σύνολο καθημερινών πρακτικών και όχι ως ρητή διδασκαλία.** Ως αποτέλεσμα, η ποιότητα και το βάθος της δημοκρατικής μάθησης εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις στάσεις, τις ικανότητες των εκπαιδευτικών και την θεσμική κουλτούρα. Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι γονείς αναγνωρίζουν τη βιωματική μάθηση, το πρότυπο συμπεριφοράς των ενηλίκων και τη συμμετοχή των παιδιών στις καθημερινές αποφάσεις ως τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους για την εισαγωγή των δημοκρατικών αξιών σε νεαρή ηλικία.

Η έκθεση αποκαλύπτει επίσης σημαντικά κενά. **Δεν υπάρχει συνεκτική εθνική στρατηγική για την πρώιμη πολιτική αγωγή, η επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών στη συμμετοχική και δημοκρατική παιδαγωγική είναι περιορισμένη, ενώ η έντονη συγκέντρωση εξουσίας περιορίζει τον πειραματισμό.** Η δημοκρατική εκπαίδευση συχνά πλαισιώνεται ως «εκπαίδευση για τη δημοκρατία ή σχετικά με τη δημοκρατία», ενώ οι ευκαιρίες για «εκπαίδευση μέσα στη δημοκρατία» – όπου τα παιδιά βιώνουν ενεργά την αυτονομία, τον διάλογο και την κοινή ευθύνη – παραμένουν αποσπασματικές και άνισες. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν ελπιδοφόρες πρακτικές, ιδίως σε πρωτοβουλίες που υποστηρίζονται από ΜΚΟ, εναλλακτικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις και προγράμματα όπως το «Citizen Preschooler», τα οποία αποδεικνύουν ότι η ουσιαστική συμμετοχή είναι εφικτή ακόμη και με πολύ μικρά παιδιά.

Με βάση αυτά τα ευρήματα, προκύπτουν διάφορες συστάσεις. **Πρώτον, η πρώιμη δημοκρατική εκπαίδευση θα πρέπει να αναγνωρίζεται πιο ρητά στα εθνικά και θεσμικά πλαίσια ως βασικός αναπτυξιακός στόχος,** και όχι απλώς ως ένα σιωπηρό κοινωνικό αποτέλεσμα. **Δεύτερον, απαιτείται στοχευμένη επαγγελματική κατάρτιση για εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές εκπαιδευτικών,** με έμφαση στα δικαιώματα των παιδιών, στα μοντέλα συμμετοχής (όπως το Μοντέλο Lundy), στη διαμεσολάβηση και στις δημοκρατικές πρακτικές στην τάξη. **Τρίτον, τα σχολεία και τα νηπιαγωγεία θα πρέπει να ενθαρρύνονται να ενσωματώνουν συστηματικά τη συμμετοχή των παιδιών στις καθημερινές ρουτίνες** μέσω συμβουλίων τάξης, κανόνων που δημιουργούνται από κοινού, ψηφοφοριών και κοινής λήψης αποφάσεων. **Τέλος, θα πρέπει να προωθηθεί η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ σχολείων, γονέων, ΜΚΟ και τοπικών κοινοτήτων,** προκειμένου να διασφαλιστεί η συνέπεια μεταξύ των δημοκρατικών αξιών που διδάσκονται στο σπίτι και στο σχολείο. Η ενίσχυση αυτών των τομέων θα συμβάλει στην προσέγγιση της πολωνικής προσχολικής εκπαίδευσης προς ένα ζωντανό, χωρίς αποκλεισμούς και συμμετοχικό μοντέλο δημοκρατίας.

Βιβλιογραφία:

Κέντρο Πολιτικής Αγωγής. (χ.χ.). *Σχολείο Δημοκρατίας*.

Ανακτήθηκε στις 15 Μαρτίου 2026, από [το Κέντρο Πολιτικής Αγωγής](#)

Πρόγραμμα «Citizen Preschooler». (2022). *Το ταξίδι των παιδιών προς τη δημοκρατία και τα πολιτικά δικαιώματα*. Ανακτήθηκε στις 18 Μαρτίου 2026, από [to https://obywatel-przedszkolak.pl/](https://obywatel-przedszkolak.pl/)

Συμβούλιο της Ευρώπης. (χ.χ.). Kompasik: *Εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα με τα παιδιά*. Ανακτήθηκε στις 14 Μαρτίου 2026, από [το Συμβούλιο της Ευρώπης – Kompasik](#)

Dziaczkowska, L. (2022). *Πολιτική αγωγή στο νηπιαγωγείο και στις τάξεις I–III του δημοτικού σχολείου. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικών Ερευνών*. Ανακτήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικών Ερευνών

Ευρωπαϊκή Ένωση. (χ.χ.). *Το μοντέλο Lundy για τη συμμετοχή των παιδιών*. Ανακτήθηκε στις 16 Μαρτίου 2026, από [το EU for Children – Μοντέλο Lundy](#)

Hart, R. A. (1992). *Η συμμετοχή των παιδιών: Από τη συμβολική συμμετοχή στην ιδιότητα του πολίτη*. Ερευνητικό Κέντρο Innocenti της UNICEF. Ανακτήθηκε από [το Ερευνητικό Κέντρο Innocenti της UNICEF](#)

Jakubowska, E. (2020). *Η πολιτική αγωγή στη διαδικασία της προσχολικής εκπαίδευσης*. [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Μπιάλιστοκ]. Ανακτήθηκε από [το Αποθετήριο του Πανεπιστημίου του Μπιάλιστοκ](#)

Jakubowska, E., & Olek-Redlarska, Z. (2017). *Πολιτικές και κοινωνικές ικανότητες και η πατριωτική εκπαίδευση των μικρών παιδιών*. Πανεπιστήμιο του Μπιάλιστοκ. Ανακτήθηκε από [το Αποθετήριο του Πανεπιστημίου του Μπιάλιστοκ](#)

Leek, J., & Szulewicz, E. (2025). *Ο κονστρουκτιβισμός στη σκιά του κεντρικισμού*. Ανακτήθηκε από [το Αποθετήριο Περιοδικών του Πανεπιστημίου Mercy](#)

Υπουργείο Εθνικής Εκπαίδευσης. (2017). *Βασικό πρόγραμμα σπουδών για την προσχολική και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε από [το Υπουργείο Εθνικής Εκπαίδευσης της Πολωνίας](#)

Κοινοβούλιο της Πολωνίας. (2016). *Νόμος περί εκπαίδευσης [Prawo oświatowe]*. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2017, αρ. 59, όπως τροποποιήθηκε. Ανακτήθηκε από το ISAP – [Διαδικτυακό Σύστημα Νομικών Πράξεων](#)

Stek-Łopatka, N. (2023). *Δημοκρατικές αξίες στην προσχολική εκπαίδευση: Ανάλυση του βασικού προγράμματος σπουδών*. Ανακτήθηκε από [την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του UMCS](#)

Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Πολιτειότητα και εκπαίδευση σε είκοσι οκτώ χώρες: Πολιτικές γνώσεις και συμμετοχή στην ηλικία των δεκατεσσάρων ετών. Διεθνής Ένωση για την Αξιολόγηση των Εκπαιδευτικών Επιτευγμάτων*. Ανακτήθηκε από [to https://www.iea.nl/](https://www.iea.nl/)

UNICEF Πολωνίας. (χ.χ.). *Εκπαιδευτικό υλικό για τα δικαιώματα των παιδιών*. Ανακτήθηκε στις 14 Μαρτίου 2026, από [την UNICEF Πολωνίας](#)

Co-funded by
the European Union

Erasmus+ Project N. 2024-2-AT01-KA210-ADU-000266621